

Voorzitter: Deetman

Tegenwoordig zijn 136 leden, te weten:

Achttienribbe-Buijs, Apostolou, Beijlen-Geerts, Beinema, J.H. van den Berg, J.T. van den Berg, Biesheuvel, Bijleveld-Schouten, Blaauw, Blauw, Bolkestein, Brinkman, Brouwer, M.M. van der Burg, V.A.M. van der Burg, Buurmeijer, Van de Camp, Castricum, De Cloe, Dees, Deetman, Van Dijk, Dijkstal, Doelman-Pel, Eisma, Eisses-Timmerman, Van Erp, Esselink, Feenstra, Franssen, Van Gelder, Gerritse, Van Gijzel, De Graaf, Van Heemst, Van der Heijden, Hillen, Van der Hoeven, Van Hoof, De Hoop Scheffer, Van Houwelingen, Huibers, Huys, Van Iersel, Janmaat, Janmaat-Abee, A. de Jong, G. de Jong, M.D.Th.M. de Jong, Jorritsma-Lebbink, Jurgens, Kalsbeek-Jasperse, Kamp, Kersten, Koetje, Koffeman, Kohnstamm, De Korte, Korthals, Laning-Boersema, Lankhorst, Lansink, Leerling, Leers, Van Leijenhorst, Leijnse, Lilipaly, Van der Linden, Linschoten, Lonink, Mateman, Melkert, Middel, E. van Middelkoop, R.M. van Middelkoop, Van Mierlo, Mulder-van Dam, Netelenbos, Niessen, Van Nieuwenhoven, Van Noord, Nuis, Van Ojik, Van Otterloo, Paulis, Van der Ploeg-Posthumus, De Pree, Ramlal, Reitsma, Remkes, Rempt-Halmmans de Jongh, Van Rey, Van Rijn-Vellekoop, Roosen-van Pelt, Rosenmöller, Ruigrok-Verreijt, Scheltema-de Nie, Schimmel, Schoots, Schutte, Sipkes, Smits, Soutendijk-van Appeldoorn, Spieker, Stemerding, Stoffelen, Swildens-Rozendaal, E.G. Terpstra, G.H. Terpstra, Tommel, Van Traa, Tuinstra, Van der Vaart, Valk, Ter Veer, Te

Veldhuis, Verbugt, Vermeend, Versnel-Schmitz, Verspaget, Vliegthart, Van der Vlies, Van Vlijmen, Vos, Vreugdenhil, Vriens-Auerbach, Weisglas, Wiebenga, Willems, Willemse-van der Ploeg, Witteveen-Hevinga, Wolffensperger, Wolters, Ybema, Van Zijl en Zijlstra,

en de heren Lubbers, minister-president, minister van Algemene Zaken, Van Thijn, minister van Binnenlandse Zaken, Hirsch Ballin, minister van Justitie, Ter Beek, minister van Defensie, Alders, minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, mevrouw Maij-Weggen, minister van Verkeer en Waterstaat, de heren De Vries, minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Wallage, staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, en Simons, staatssecretaris van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Van Heemskerck Pillis-Duvekot en Boers-Wijnberg, wegens ziekte;

Nijland, wegens bezigheden elders;

Quint-Maagdenberg, wegens verblijf buitenslands, ook morgen;

De Kok, wegens verblijf buitenslands, de gehele week.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **voorzitter**: De ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op

die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

Regeling van werkzaamheden

De **voorzitter**: Het Presidium heeft met eenparigheid van stemmen besloten, te stellen in handen van de vaste Commissie voor justitie:
- het wetsvoorstel Wijziging van de Rijkswet op het Nederlanderschap (23594, R1496).

Wat de orde van deze dag betreft, stel ik het volgende voor. De heren Dees en Wiebenga wensen mondelinge vragen te stellen aan de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur. Zij verblijft op dit moment in het buitenland. Ik stel derhalve voor, deze mondelinge vragen niet heden maar donderdagmiddag na de lunchpauze te stellen.

Daartoe wordt besloten.

De **voorzitter**: Op verzoek van de heer Melkert stel ik voor, de agendapunten 3 en 4 van de agenda af te voeren. Zij zullen over veertien dagen aan de orde komen in verband met een mogelijke heropening. Dit betekent dat hierover over veertien dagen gestemd zal worden.

Daartoe wordt besloten.

De **voorzitter**: Het woord is aan de heer Vreugdenhil.

De heer **Vreugdenhil** (CDA): Mijnheer de voorzitter! Op 15

december jl. hebben wij een mondeling overleg gevoerd met de staatssecretaris van Financiën over een aantal fiscale onderwerpen. Ik zou het op prijs stellen indien een deel van het verslag van het mondeling overleg – dat inzake de visquota – volgende week op de plenaire agenda geplaatst wordt, met spreektijden van 5 minuten.

De **voorzitter**: Ik stel voor, conform het verzoek te besluiten. Het verslag wordt, zo mogelijk, volgende week aan de agenda toegevoegd, met slechts één termijn en spreektijden van 5 minuten.

Daartoe wordt besloten.

De **voorzitter**: Het woord is aan de heer Tommel.

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! Wij hebben vrijdagavond via de pers kunnen vernemen dat het kabinet een besluit heeft genomen over de luchthaven Rotterdam. Er is daarna ook een persbericht verspreid. Bij de berichtgeving is duidelijk geworden dat twee ministers een speciale positie innemen. De ministers Alders en d'Ancona hebben niet alleen laten weten dat zij tegen dat besluit zijn, maar ook dat dit naar buiten gebracht moet worden. Dat is naar ons gevoel een tamelijk nieuw fenomeen. De vraag is echter of je daarmee gelukkig moet zijn. Het is overigens niet geheel duidelijk wat het besluit inhoudelijk voorstelt. Er zijn door de minister-president verschillende varianten naar voren gebracht, die weer niet stroken met het door de Rijksvoorlichtingsdienst uitgebrachte persbericht.

Het is naar het oordeel van mijn fractie wenselijk dat op zo kort mogelijke termijn over een paar zaken duidelijkheid wordt gegeven. Mijn eerste vraag luidt dan ook: wat heeft het kabinet inhoudelijk precies besloten? Mijn tweede vraag: wat zijn precies de consequenties van de houding die beide bewindslieden hebben aangenomen, voor henzelf en voor het kabinet als geheel? Mijn derde vraag luidt: wat is het standpunt van staatssecretaris Simons over het kabinetsbesluit? Ik stel hem deze vraag, omdat hij zichzelf kan tegenkomen in zijn functie als lijsttrekker in de Rotterdamse gemeenteraadsverkiezingen van een fractie die een zeer uitgesproken standpunt heeft over

dit onderwerp. Het lijkt mij niet dat de staatssecretaris oppositie tegen zichzelf kan voeren, dus enige opheldering op dit punt is gewenst.

Ik vraag daarom, op korte termijn een debat te mogen voeren met de minister-president, de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, alsmede de staatssecretaris van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur. Ik neem wel aan dat er dan een brief is met het kabinetsbesluit. Tot voor zeer kort was die brief er nog niet.

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Voorzitter! Ik stel allereerst vast dat je met de minister van Verkeer en Waterstaat geen afspraken kunt maken. Deze minister heeft mij en daarmee dus de Kamer november vorig jaar beloofd, een brief te sturen over het vliegveld Zestienhoven met alle pro's en contra's. Zij heeft vorige week tijdens het vragen uur gezegd, dat zij haar huiswerk klaar had en dat zij het kabinet zou vragen, die brief te sturen. Ik constateer nu dat wij alleen een persberichtje hebben ontvangen van twee regels, maar geen brief van de minister van Verkeer en Waterstaat. Ik vind dat buitengewoon slecht en jammer.

Ik wil net als de heer Tommel snel over het besluit van het kabinet praten, zowel over de vorm als over het feit dat twee ministers gezegd hebben, met een dergelijk besluit niet te kunnen leven, hoewel zij deel blijven uitmaken van het kabinet. Ik wil ook over het besluit rond Zestienhoven zelf praten om te zien hoe de Kamer daar tegenover staat.

Het lijkt mij daarom nog steeds het beste dat die brief van het kabinet er zo spoedig mogelijk komt en dat wij in de loop van deze week over de inhoud van de brief praten. Daarbij komt niet alleen de positie van de minister van Verkeer en Waterstaat aan de orde, maar ook van de ministers van VROM en van VVC. Ik neem aan, dat mevrouw d'Ancona ook tegen heeft gestemd vanwege aspecten voor de volksgezondheid. Dat is mijn voorstel.

Hoewel de heer Tommel dat niet heeft gezegd, zou naar mijn mening de minister die de eerste verantwoordelijkheid hiervoor draagt, namelijk de minister van Verkeer en Waterstaat, daarbij natuurlijk aanwezig moeten zijn. Anders verloopt het debat wat vreemd. Het interessante van het debat is natuurlijk dat de minister van Verkeer

en Waterstaat haar argumenten kan opsommen namens de meerderheid van het kabinet en dat de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur hun argumenten kunnen geven waarom zij tegen het besluit zijn. Wij kunnen dan op grond van argumenten in deze Kamer discussiëren en stemmen. Mooier lijkt mij eerlijk gezegd niet mogelijk.

De heer **Te Veldhuis** (VVD): De fractie van de VVD sluit zich aan bij het verzoek van de heren Tommel en Lankhorst om over deze zaak met elkaar te praten, omdat zich op dit moment vreemde staatsrechtelijke verschijnselen voordoen. Als het met name over die staatsrechtelijke aspecten gaat, behoeven wij niet lang met dat debat te wachten. Naar onze mening zou dat debat eigenlijk zo spoedig mogelijk moeten plaatsvinden. Over de zaak zelf, de uitvoering van het besluit over het vliegveld Zestienhoven op de huidige plaats of op een andere locatie, zouden wij naar onze mening op een nader moment kunnen praten. Het gaat ons nu vooral om de positie van twee bewindslieden die in het kabinet aantekening hebben gevraagd, tegen het besluit te hebben gestemd. Vervolgens hebben zij daarover buiten het kabinet mededelingen gedaan. Over dat feit moeten wij op zo kort mogelijke termijn praten, zo nodig zonder brief.

De heer **De Jong** (PvdA): Voorzitter! Ik kan mij heel goed voorstellen dat wij over dit onderwerp een debat zullen voeren. Ik zou echter, om nog meer ruis te voorkomen, het debat willen houden na lezing van de brief die het kabinet heeft aangekondigd te zullen versturen. Ruis is er toch al. Uit hetgeen naar voren is gebracht, blijkt dat men verschillende dingen wil. U zou mij een groot plezier doen, voorzitter, om er bij de regeling rekening mee te houden dat wij de brief kunnen lezen en bestuderen.

De heer **Van den Berg** (SGP): Voorzitter! Er dreigt, staatsrechtelijk gezien, een novum te worden geïntroduceerd waar mijn fractie ernstige bezwaren tegen heeft. Mijn fractie zou dus over de situatie zo snel mogelijk willen praten, en dan met name over de staatsrechtelijke aspecten. Ook willen wij natuurlijk

spreken over de inhoudelijke aspecten van Zestienhoven, maar dat heeft voor ons op dit moment de tweede prioriteit. Wij willen dan graag eerst een duidelijke brief zien, want wat er nu is voorgelegd, is bijna een non-besluit.

De voorzitter: Allereerst wil ik iets zeggen over de brief. Om precies 14.00 uur heeft de brief van het kabinet mij bereikt. Ik heb ervoor zorg gedragen dat die brief heden wordt rondgedeeld. Lettend op hetgeen naar voren is gebracht, stel ik derhalve voor om naar aanleiding van die brief een gedachtenwisseling te hebben. De heer Tommel heeft zich niet uitgelaten over het tijdstip waarop zo'n gedachtenwisseling zou moeten plaatsvinden. De heer Lankhorst heeft gezegd dat die in de loop van deze week zou moeten plaatsvinden, terwijl de heer Te Veldhuis heeft verzocht om het debat zo snel mogelijk te houden. Dat betekent, zo mogelijk, vandaag.

Ik stel voor, het debat vandaag te voeren. Wij moeten natuurlijk van de brief kennis kunnen nemen. Dat zal niet zoveel tijd vergen. Ik stel derhalve voor, dat wij om 15.15 uur met het debat beginnen.

De heer Tommel (D66): Voorzitter! Daar ga ik graag mee akkoord.

De voorzitter: Vervolgens moeten wij vaststellen met wie het debat wordt gevoerd. De brief van het kabinet is ondertekend door de minister van Verkeer en Waterstaat. Het ligt dus in de rede dat zij in ieder geval bij het debat aanwezig is. Verder vernam ik dat de aanwezigheid van de minister-president, de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en de staatssecretaris van Volksgezondheid wordt verlangd. Ik stel voor, na te gaan of de aanwezigheid van deze bewindslieden mogelijk is. Ik weet niet of de staatssecretaris in staat is, tijdens het debat aanwezig te zijn. Ik stel echter wel voor, het debat deze middag te houden. Indien hij daarbij aanwezig kan zijn, is daar natuurlijk absoluut niets op tegen.

De heer Lankhorst (Groen Links): Voorzitter! Ik zou graag ook zien dat de minister van WVC daarbij aanwezig is.

De voorzitter: Dan kan het debat nu

niet plaatsvinden. U heeft mij zojuist bij de regeling horen zeggen dat het vragenuur verschoven wordt omdat de minister van WVC op dit moment in het buitenland is. Het debat zou dan op z'n vroegst op donderdagmiddag kunnen plaatsvinden.

De heer Lankhorst (Groen Links): Dat is dan wel weer erg laat. Wij zullen ons bij de afwezigheid van de minister van WVC moeten neerleggen. Maar ik vind dat jammer.

De voorzitter: Die gevoelens hebben wij natuurlijk altijd als iemand hier niet aanwezig kan zijn! De minister van Verkeer en Waterstaat, de minister-president, de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en zo mogelijk de staatssecretaris van Volksgezondheid zullen bij het debat aanwezig zijn. Het debat zal in ieder geval om 15.15 uur plaatsvinden.

Het viel mij op dat de woordvoerders zich niet hebben uitgelaten over de spreektijden. Mag ik daaruit afleiden dat 5 minuten per fractie genoeg is?

De heer Tommel (D66): Voorzitter! Dit is haast nog grappiger dan het besluit waarover wij het hebben. Ik wil u vragen om in ieder geval 10 minuten toe te staan. Zoals gebruikelijk zal ik kort en bondig zijn. Dan haal ik 10 minuten.

De voorzitter: Nu u deze laatste woorden in de mond neemt, durf ik u niet te weerspreken. Ik stel voor, de spreektijd vast te stellen op 10 minuten.

Overeenkomstig de voorstellen van de voorzitter wordt besloten.

De voorzitter: Het woord is aan de heer Melkert.

De heer Melkert (PvdA): Mijnheer de voorzitter! Mede namens de heer De Hoop Scheffer wil ik het volgende verzoek doen. Afgelopen week heeft u namens de Kamer een delegatie uit de Nationale assemblée van Suriname onder leiding van haar voorzitter Lachmon ontvangen. In verschillende gesprekken met vaste kamercommissies is onder meer de aandacht uitgegaan naar de voorwaarden waaronder de economische samenwerking als bedoeld in het Raamverdrag tussen

beide landen, tot uitvoering kan worden gebracht. Wij hebben in het bijzonder met positieve belangstelling kennis genomen van de suggestie van Surinaamse zijde over het regelen van de procedurele kwestie rondom de zogenaamde monitoring.

Omdat wij het van belang achten dat deze kwestie ten spoedigste tot een oplossing wordt gebracht, opdat alle inspanningen zich kunnen concentreren op de daadwerkelijke uitvoering van een structureel aanpassingsprogramma, verzoeken wij u om de regering te vragen, in een brief uiteen te zetten welke beleidsvoornemens ter zake aan Nederlandse en Surinaamse zijde bestaan. Wij zouden het op prijs stellen, een dergelijke brief op korte termijn te ontvangen.

De heer Weisglas (VVD): Ik sluit mij graag aan bij het verzoek van de collega's Melkert en De Hoop Scheffer, maar daarbij wil ik met betrekking tot de door de heer Melkert genoemde positieve gevoelens ten aanzien van voorstellen van de Surinaamse delegatie over het toezicht op het structurele aanpassingsprogramma wel aantekenen, dat de VVD-fractie zeker nog niet zover is om nu al in deze Kamer uit te spreken dat wij dergelijke gevoelens hebben. Ik zou het alleen bij het procedurele verzoek willen laten, zoals dat trouwens bij een regeling van werkzaamheden hoort.

De voorzitter: U hebt daar ervaring mee!

De heer Tommel (D66): Ook ik sluit mij aan bij het procedurele verzoek. Het gaat om twee zaken. Het gaat niet alleen om de monitoring van het aanpassingsprogramma, maar ook om een oordeel van de regering over het aanpassingsprogramma zelf. Het lijkt mij belangrijk om ook over dat laatste geïnformeerd te worden. Ik verzoek u dat mee te nemen als de regering om inlichtingen wordt gevraagd.

De voorzitter: Ik stel voor, het stenogram van dit deel van de vergadering door te geleiden naar het kabinet.

Daartoe wordt besloten.

Mevrouw Sipkes (GroenLinks)

De **voorzitter**: Het woord is aan de heer Blaauw.

De heer **Blaauw** (VVD): Voorzitter! De beelden van het bloedbad in Sarajevo staan bijna bij iedereen op het netvlies gegrift. Gisteren is overleg gevoerd in de Europese Unie. De berichten die daarover naar buiten zijn gekomen, wekken geen erg hoopvolle indruk, althans niet bij mij. Morgen is er overleg in NAVO-verband naar aanleiding van het bloedbad en over het doorschuiven van besluitvorming van de Europese Unie naar de NAVO-raad. Daarnaast heeft de minister van Buitenlandse Zaken over dit onderwerp op bilaterale basis contact opgenomen met diverse anderen op het internationale vlak. Daarom wil mijn fractie gaarne op zeer korte termijn, dus na het overleg van de NAVO-raad, een brief van de minister van Buitenlandse Zaken en de minister van Defensie over de laatste ontwikkelingen met betrekking tot de mogelijke inzet van militaire middelen in Bosnië, het voormalige deel van Joegoslavië. Daarbij moeten zeker ook maatregelen meespelen die genomen zouden kunnen worden om een bloedbad zoals in Sarajevo voor eens en voor altijd te voorkomen.

De heer **Van Traa** (PvdA): Ik vraag de heer Blaauw, welk parlementair

gevolg wij dan aan die brief zullen geven. Het probleem van iedereen in deze Kamer is volgens mij immers dat wij voorzichtig moeten zijn met het wekken van de suggestie dat wij dit hier op een andere manier kunnen oplossen. Ik hoor dus graag van hem, welk parlementair gevolg die brief, bijvoorbeeld deze week, na alle parlementaire discussies die wij daarover hebben gehad, nog moet hebben. Natuurlijk moeten wij die brief hebben, maar ik ga ervan uit dat wij die ook hadden gekregen zonder dat erom was gevraagd. Nu de verwachtingen op dit moment veel hoger gespannen zijn dan de waarschijnlijke uitkomsten, is het de vraag wat de heer Blaauw deze week met die brief wil.

Mevrouw **Sipkes** (Groen Links): De fractie van Groen Links ondersteunt het verzoek van de heer Blaauw, ongeacht het parlementaire gevolg dat daaraan wordt gegeven. De heer Blaauw heeft gelijk: wij zijn allemaal wederom geschrokken van wat er dit weekend is gebeurd. Wat wij verder in het parlement ook doen, ik vind dat wij echt op de hoogte moeten zijn en zelf moeten nagaan, welk gevolg wij hieraan zullen geven.

De heer **Blaauw** (VVD): In feite heeft mevrouw Sipkes antwoord gegeven aan de heer Van Traa. Wanneer wij die brief hebben gehad en hebben

kunnen constateren wat ons internationaal bekend is geworden, moeten wij zelf beoordelen of wij dat in nader overleg met de regering in een mondeling overleg behandelen of er zelfs op een andere wijze een debat over hebben.

De heer **Van Traa** (PvdA): Ik vind dat wij ook ons parlementair werk serieus moeten blijven doen. Wat er aan de hand is en wat er gebeurt, kunnen wij allemaal volgen en daar zijn wij allemaal bij betrokken. Daar hebben wij die brief niet voor nodig, hoe belangrijk het ook is, achteraf het standpunt van de regering daarover te vernemen. Ik vind het belangrijk om met deze zaak op een zuivere manier te blijven doorgaan, ook in het parlement. Het gaat niet aan, zomaar te zeggen: wij vragen een brief, maar weten in feite niet wat het gevolg daarvan is. Ik stel dan ook voor dat wij gewoon deze week in commissieverband, zoals wij dat altijd hebben gedaan na afloop van de NAVO-raad, nagaan wat wijsheid is en hoe wij in parlementaire zin verder moeten gaan. Als wij die afspraak niet maken, wekken wij verwachtingen die wij helaas niet waar kunnen maken.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Voorzitter! Namens de fractie van het CDA deel ik mee dat wij de door de heer Van Traa getrokken lijn kunnen volgen.

De heer **Blaauw** (VVD): Voorzitter! Het is niet waar dat wij na elke NAVO-raad daarover in de commissie spreken. Zo hebben wij met de brief betreffende de laatste NAVO-raad nog niets gedaan; daarover moeten nog besluiten worden genomen. De gebeurtenissen waarover wij nu spreken, moeten als urgent worden beschouwd. Iedereen is nog onder de indruk van de schok die deze gebeurtenissen teweeg hebben gebracht. Bovendien komen er zeer merkwaardige berichten binnen van verschillende groepen in bondgenootschappen. Wij willen die berichten op korte termijn geanalyseerd zien weergegeven in een brief van de regering. Het behoort tot de eigen verantwoordelijkheid van elke fractie afzonderlijk om te antwoorden op de vraag wat er vervolgens naar aanleiding van die brief moet gebeuren. Overigens, wat de fractie van de VVD betreft, kan ik zeggen dat wat er nu is gebeurd, wel eens

bijzonder grote invloed kan hebben op onze nadere gedachten- en besluitvorming.

De heer **Van Traa** (PvdA): Voorzitter! Ik begrijp het als volgt. Nog deze week zullen wij ons, nadat de brief is ontvangen, in de bevoegde commissies, namelijk die voor buitenlandse zaken en die voor defensie, beraden op de vorm die aan het vervolg moet worden gegeven. Dat wij geschokt zijn, weet iedereen.

De **voorzitter**: Ik stel voor, het stenogram van dit gedeelte van de vergadering door te geleiden naar de ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie.

Daartoe wordt besloten.

De **voorzitter**: Ik ga ervan uit dat de voorzitters van de vaste Commissies voor buitenlandse zaken en voor defensie ervoor zorgdragen dat deze commissies bijeenkomen om zich nader te beraden op deze zaak en op de daarmee samenhangende procedures.

Het woord is aan mevrouw Sipkes.

Mevrouw **Sipkes** (Groen Links): Mijnheer de voorzitter! De afgelopen twee jaar is er in deze Kamer veel gezegd over de versnelling van de asielprocedures. Bij die besprekingen stond steeds voorop dat de rechtsbescherming van de asielzoekers in Nederland gewaarborgd diende te blijven. In dit verband zijn met de Kamer bepaalde afspraken gemaakt, zowel wat betreft de rechtsbescherming in de opvangcentra als die in het grenshospitium. Voorzitter! Aan die afspraken lijkt nu getornd te worden. Op dit moment verblijven 30 tot 40 Zairese asielzoekers in het grenshospitium, waaronder kinderen. Het is de rechter zelf die heeft moeten ingrijpen om te voorkomen dat justitie deze mensen snel zou uitzetten.

Graag zou ik op zeer korte termijn van de staatssecretaris van Justitie een brief ontvangen met daarin de antwoorden op vragen die naar aanleiding van deze kwestie bij mij leven. Waarom is er afgeweken van bestaande afspraken over de rechtsbescherming van asielzoekers? Waarom is het deze asielzoekers zelfs niet gegund om in Nederland de afloop van het kort geding af te

wachten? Is er iets speciaals met Zairese asielzoekers aan de hand? Rechtvaardigt de situatie in Zaire dat zij op deze manier worden behandeld? Ik hoop dat wij deze week nog gelegenheid zullen vinden om hierover plenair met de staatssecretaris te debatteren. Wellicht kunt u hiervoor ruimte vrijmaken.

De heer **Van Traa** (PvdA): Voorzitter! Uit de brief die wij van de desbetreffende advocaten hebben gekregen, heb ik opgemaakt dat de bedoelde asielzoekers in elk geval in Nederland kunnen verblijven totdat het kort geding is afgehandeld; zo hoort het ook. Overigens wil ook ik graag antwoord op de door mevrouw Sipkes gestelde vragen.

Mevrouw **Sipkes** (Groen Links): Voorzitter! Ik heb van verschillende advocaten brieven gekregen en ook de beschikking gezien die de asielzoekers hebben gekregen. Daarin is bepaald dat het kort geding mag worden afgewacht als dat plaatsvindt vóór 9 februari. Tegelijkertijd weet ik dat de rechtbank voor deze behandeling pas tijd heeft op 23 februari. Het is mogelijk dat er uitstel is verleend tot 10 februari. Kortom, ook bij mij leven er in dit verband onduidelijkheden. Daarom vraag ik om een brief; daarmee kan alles worden opgehelderd.

De **voorzitter**: Ik stel voor, het stenogram van dit deel van de vergadering door te geleiden naar het kabinet. Zodra de brief er is, kunnen wij bezien wat wij ermee zullen doen.

Daartoe wordt besloten.

De **voorzitter**: In verband met het besluit van zoëven, om 15.15 uur te beginnen met de gedachtenwisseling over het vliegveld Zestienhoven, stel ik voor, het debat over het jaarverslag van de BVD en over de stukken inzake de infiltratie van criminele elementen in de politiek naar volgende week te verschuiven. Over het exacte tijdstip kunnen wij donderdagavond een beslissing nemen.

Daartoe wordt besloten.

De **voorzitter**: Het woord is aan de heer Schutte.

De heer **Schutte** (GPV): Voorzitter!

Heeft u enig idee of er vandaag nog gestemd zal worden naar aanleiding van het debat over Zestienhoven? En als er gestemd moet worden, zal dit dan vóór of ná de avondpauze zijn?

De **voorzitter**: Ik ga ervan uit dat er een reële kans is dat er gestemd zal moeten worden en dat die stemmingen zo mogelijk nog vóór de dinerpauze zullen plaatsvinden. Als dat niet kan, dan zal er onmiddellijk na de pauze gestemd worden.

Aan de orde is de **stemming over een motie**, ingediend bij het debat over de **grondwetswijzigingen**, te weten:

- de motie-Jurgens c.s. over modernisering van de bepalingen in de Grondwet die de verdediging betreffen (23327, R1483, nr. 15).

(Zie vergadering van 1 februari 1994.)

De **voorzitter**: Ik constateer, dat deze motie met algemene stemmen is aangenomen.

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Aanpassing van de uitvoeringsorganisatie sociale verzekeringen (23141)**.

(Zie vergadering van 2 februari 1994.)

De artikelen 1 t/m 30 worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-Brouwer c.s. (stuk nr. 14).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van Groen Links, D66, de RPF en de VVD voor dit amendement hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is verworpen.

In stemming komt het amendement-Van Nieuwenhoven c.s. (stuk nr. 15).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat dit amendement met algemene stemmen is aangenomen.

Artikel 31, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het amendement-Van Nieuwenhoven c.s. (stuk nr. 15),

wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen 32 t/m 117 worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het gewijzigde amendement-Van Nieuwenhoven c.s. (stuk nr. 16, I).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat dit gewijzigde amendement met algemene stemmen is aangenomen.

Ik stel vast, dat door de aanneming van dit gewijzigde amendement het andere op stuk nr. 16 voorkomende gewijzigde amendement als aangenomen kan worden beschouwd.

Het eerste lid van artikel 117a, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het gewijzigde amendement-Van Nieuwenhoven c.s. (stuk nr. 16, I), wordt zonder stemming aangenomen.

Het tweede lid van artikel 117a, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het gewijzigde amendement-Van Nieuwenhoven c.s. (stuk nr. 16, II), wordt zonder stemming aangenomen.

Het gewijzigde artikel 117a wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel 118 en de beweegreden worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer, dat het wetsvoorstel met algemene stemmen is aangenomen.

Mevrouw Brouwer trekt haar motie over de verdeling van taken van de SVR (22730, nr. 18) in.

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Wijziging van de Pensioen- en spaarfondsenwet en enige andere wetten (wettelijk recht op waarde-overdracht en enige andere maatregelen op het aanvullende pensioenterrein) (23123)**.

(Zie vergadering van 3 februari 1994.)

Het begin van artikel I, de onderdelen A en B, het begin van onderdeel C en het eerste en tweede lid van artikel 2a worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-Paulis/Van Zijl (stuk nr. 20, I).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat dit amendement met algemene stemmen is aangenomen.

Ik stel vast, dat door de aanneming van dit amendement het andere op stuk nr. 20 voorkomende amendement als aangenomen kan worden beschouwd.

Het derde lid van artikel 2a, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het amendement-Paulis/Van Zijl (stuk nr. 20, I), wordt zonder stemming aangenomen.

De **voorzitter**: Ik merk op, dat door de aanneming van het amendement-Paulis/Van Zijl (stuk nr. 20, II) een vierde lid aan artikel 2a is toegevoegd.

Het gewijzigde artikel 2a wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het nader gewijzigde amendement-Groenman (stuk nr. 28, I) tot invoeging van een artikel 2b.

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van D66, de PvdA, Groen Links, de VVD en het CDA voor dit nader gewijzigde amendement hebben gestemd en die van de overige fracties er tegen, zodat het is aangenomen.

Ik stel vast, dat door de aanneming van dit nader gewijzigde amendement het andere op stuk nr. 28 voorkomende nader gewijzigde amendement als aangenomen kan worden beschouwd.

Het gewijzigde onderdeel C wordt zonder stemming aangenomen.

De onderdelen D t/m I worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-Van Zijl/Paulis (stuk nr. 22) tot invoeging van een onderdeel Ia.

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D66, de SGP, het GPV, de RPF, het CDA en de Centrum-

democraten voor dit amendement hebben gestemd en die van de overige fracties er tegen, zodat het is aangenomen.

In stemming komt het amendement-Van Hoof/Linschoten (stuk nr. 18, I).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fractie van de VVD voor dit amendement hebben gestemd en die van de overige fracties er tegen, zodat het is verworpen.

Ik stel vast, dat door de verwerping van dit amendement de andere op stuk nr. 18 voorkomende amendementen als verworpen kunnen worden beschouwd.

In stemming komt het amendement-Paulis/Van Zijl (stuk nr. 19).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van het CDA, de Centrumdemocraten, de VVD, de SGP, het GPV, de RPF, de PvdA en Groen Links voor dit amendement hebben gestemd en die van D66 er tegen, zodat het is aangenomen.

Onderdeel J, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het amendement-Paulis/Van Zijl (stuk nr. 19), wordt zonder stemming aangenomen.

De onderdelen K en L worden zonder stemming aangenomen.

Het gewijzigde artikel I wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen II t/m VII worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-Groenman/Van Zijl (stuk nr. 23).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, Groen Links, D66, het CDA en de Centrumdemocraten voor dit amendement hebben gestemd en die van de overige fracties er tegen, zodat het is aangenomen.

Artikel VIII, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het amendement-Groenman/Van Zijl (stuk nr. 23), wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen IX t/m XXI worden zonder stemming aangenomen.

Artikel XXII, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het nader gewijzigde amendement-Groenman (stuk nr. 28, II), wordt zonder stemming aangenomen.

De beweegreden wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer, dat het wetsvoorstel met algemene stemmen is aangenomen.

Aan de orde zijn de **stemmingen over drie moties**, ingediend bij de behandeling van de **Pensioen- en spaarfondsenwet**, te weten:

- de motie-Groenman over nieuwe fiscale criteria voor pensioenregelingen (23123, nr. 25);
- de motie-Groenman/Willems over pensioenregelingen voor personen met flexibele arbeidsrelaties (23123, nr. 26);
- de motie-Groenman/Van Zijl over de eis van het in dienst zijn op 17 mei 1990 (23123, nr. 27).

(Zie vergadering van 3 februari 1994.)

De **voorzitter**: Op verzoek van mevrouw Groenman stel ik voor, haar motie (23123, nr. 25) van de agenda af te voeren.

Daartoe wordt besloten.

In stemming komt de motie-Groenman/Willems (23123, nr. 26).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van D66, Groen Links en de PvdA voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

In stemming komt de motie-Groenman/Van Zijl (23123, nr. 27).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van D66, de PvdA, Groen Links, de VVD, het CDA en de Centrumdemocraten voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is aangenomen.

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Wijziging van de Jeugdwerggarantiewet (23453)**.

(Zie vergadering van 3 februari 1994.)

De **voorzitter**: Mevrouw Vliegenthart trekt haar amendementen op de stukken nrs. 15 en 16 in.

De heer Franssen trekt zijn amendementen op de stukken nrs. 13 en 17 in.

Het begin van artikel I wordt zonder stemming aangenomen.

De onderdelen A t/m K worden zonder stemming aangenomen.

Het begin van onderdeel L wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen 16a t/m 16c worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-Rosenmöller (stuk nr. 14).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fractie van Groen Links voor dit amendement hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is verworpen.

Het woord is aan de heer Rosenmöller voor het afleggen van een stemverklaring.

□

De heer **Rosenmöller** (Groen Links): Mijnheer de voorzitter! De wijziging van de Jeugdwerggarantiewet kent een aantal verbeteringen. Allochtonen gaan onder de wet vallen. Er komt een financiële prikkel in de richting van de gemeenten om meer aan de uitstroom te doen. Ook komt er een voortraject waarin jongeren die nog onvoldoende gekwalificeerd zijn, de kwalificaties wordt bijgebracht. In dat voortraject is de honorering voor jongeren echter zeer fors verlaagd. Ik heb hierop in mijn bijdrage ook kritiek uitgeoefend. Het amendement dat zojuist niet is aangenomen, beoogde de inkomenspositie te repareren en meer in overeenstemming te brengen met het bestaande contract tussen de jongeren en de JWG-organisaties.

Voorzitter! Voor een aantal leden van onze fractie is die drastische verslechtering van de inkomenspositie van doorslaggevende betekenis voor hun stemgedrag ten aanzien van de wijziging van de Jeugdwerggarantiewet. Maar ter geruststelling van de bewindslieden – en ook een beetje van mijzelf – kan ik zeggen dat het een minderheid van onze fractie betreft!

Artikel 16d wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel 16e en de onderdelen L t/m P worden zonder stemming aangenomen.

Artikel I wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen II t/m IX en de beweegreden worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsvoorstel.

□

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de fractie van de Centrumdemocraten tegen het wetsvoorstel heeft gestemd en de aanwezige leden van de overige fracties, behoudens de leden Willems en Van Ojik van de fractie van Groen Links, ervoor, zodat het is aangenomen.

Op verzoek van de heer Huibers stel ik voor, zijn motie (23453, nr. 18) van de agenda af te voeren.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Bepalingen inzake niet gelijktijdig met het lidmaatschap van de Staten-Generaal of van het Europees Parlement uit te oefenen openbare betrekkingen (Wet Incompatibiliteiten Staten-Generaal en Europees Parlement) (22769)**.

De **voorzitter**: Het amendement-Schutte (stuk nr. 13) is in de vergadering van 3 februari 1994 door de regering overgenomen.

Artikel 1, eerste lid, de aanhef van het tweede lid en de onderdelen a en b worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-Scheltema-de Nie (stuk nr. 14) tot invoeging van een nieuw onderdeel c.

De voorzitter: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van D66, Groen Links, het CDA en de Centrumdemocraten voor dit amendement hebben gestemd en die van de overige fracties er tegen, zodat het is verworpen.

De onderdelen c en d worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-Scheltema-de Nie (stuk nr. 15) tot toevoeging van een onderdeel e.

De voorzitter: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van D66, Groen Links, het CDA en de Centrumdemocraten voor dit amendement hebben gestemd en die van de overige fracties er tegen, zodat het is verworpen.

Het tweede lid wordt zonder stemming aangenomen.

Het derde en vierde lid worden zonder stemming aangenomen.

Artikel 1 wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen 2 t/m 12 en de beweegreden worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De voorzitter: Ik constateer, dat het wetsvoorstel met algemene stemmen is aangenomen.

De vergadering wordt van 14.36 uur tot 15.15 uur geschorst.

Voorzitter: Castricum

Aan de orde is de behandeling van:
- **de brief van de minister van Verkeer en Waterstaat inzake Vliegveld Zestienhoven (23609).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! Het is met de besluitvorming in het kabinet over de luchthaven Rotterdam van kwaad tot erger gegaan. De

met veel tamtam aangekondigde nota Regionale luchthavens verzandde in het kabinet in een moeras van tegengestelde opinies. Uitstel volgde op uitstel. De sfeer werd er niet beter op toen mevrouw Maij keer op keer in het openbaar haar standpunt naar voren bracht dat er in Rotterdam een nieuw vliegveld zou moeten komen. Dat herhaalde betoog in het openbaar bedierf de sfeer en niet zo'n beetje ook. Minister Alders voelde zich uitgedaagd en liet weten, ook in het openbaar, tegen een vliegveld voor Rotterdam te zijn. Vervolgens konden wij in de krant lezen dat minister Andriessen van mening was dat er wel een Rotterdams vliegveld zou moeten blijven of komen. Door al dat onnodig en ongewenst vertoon van politieke spierballen werd een fatsoenlijke besluitvorming in het kabinet zeer bemoeilijkt. Immers, minister Maij noch minister Alders kon meer terug zonder groot politiek gezichtsverlies en zij beseften dat. Begin vorige week werd duidelijk dat minister Alders overwoog af te treden als het kabinet een positief besluit zou nemen over een nieuw vliegveld ten noorden van Rotterdam.

Tot mijn niet geringe verbazing liet de minister-president dit allemaal gebeuren zonder in te grijpen. Ik herinner mij nog heel goed dat, toen in het vorige kabinet minister De Korte voor zijn beurt sprak en ook op een gevoelig punt uitspraken deed die zijn persoonlijke opvattingen waren voor het kabinet daarover een standpunt had ingenomen, de minister-president hem hardhandig tot de orde riep in termen van "dit was eens, maar nooit weer". Ik zou graag van de minister-president horen waarom mevrouw Maij blijkbaar nu wel mocht wat minister De Korte in de vorige periode niet mocht. Hij zal toch niet met twee maten meten? Zag hij niet hoe schadelijk al dat openbaar vertoon was? Waarom heeft hij niet ingegrepen en zijn bewindslieden tot de orde geroepen?

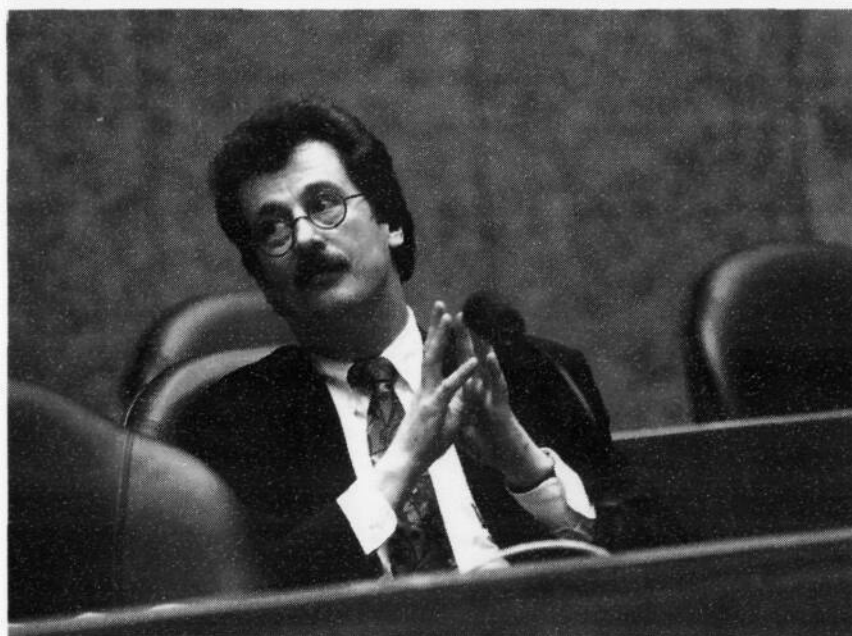
Onder deze omstandigheden moesten er vorige week vrijdag in het kabinet wel ongelukken gebeuren. Dat gebeurde dan ook. Minister Andriessen bedacht een compromis tussen voor- en tegenstanders van een nieuw vliegveld: een bescheiden vliegveld. Een briljante gedachte! Ik wil graag van de minister-president weten wat

het nieuwe plan precies inhoudt. Het kabinet stelt vast dat een luchthaven nodig is. Wat gebeurt er als de nieuwe gemeenteraad van Rotterdam en/of provinciale staten vinden dat een dergelijk vliegveld niet nodig is? Wat moet ik verstaan onder "een bescheiden luchthaven"? Hoeveel bescheidener is deze dan de tot nu toe gepresenteerde plannen voor de noordrand van Rotterdam?

Ik wijs erop dat blijkens een brief waarvan wij vanochtend een kopie hebben gekregen de gemeente Rotterdam zelf vindt dat een vliegveld voor 4 miljoen passagiersbewegingen per jaar nog bescheiden is. Is dat ook de opvatting van het kabinet? Is er sprake van een werkelijk compromis tussen opvattingen of is het eigenlijk gewoon het oude plan voor de noordrand van Rotterdam? Kan de minister-president daar opheldering over geven? Is het, zoals hij in zijn persconferentie suggereerde, een vliegveld voor alleen zakenverkeer? Of is het ook voor de overloop van Schiphol en, zo ja, in welke mate? Wij zullen over de inhoud van het besluit ongetwijfeld op een later moment veel uitvoeriger discussiëren. De inhoud van het besluit moet echter wel in zekere mate helder zijn, omdat de opvattingen van de bewindslieden daaraan gekoppeld zijn. Er valt moeilijk te discussiëren over de opvattingen van de bewindslieden, als je niet weet waar die opvattingen op sloegen.

Voorzitter! Het gaat mij er op dit moment eerder om, opheldering te krijgen over de positie van minister Alders. Hij liet, met zijn collega mevrouw d'Ancona, weten dat hij het kabinetsbesluit niet kon onderschrijven. Dat hij bezwaar aantekende tegen het kabinetsbesluit, is op zichzelf niet opzienbarend. Het is heel logisch dat bewindslieden die het met een te nemen besluit niet eens zijn, dit voor de geschiedschrijving willen laten vastleggen, opdat achteraf helder is wie voor of tegen een bepaald standpunt was en waar zij stonden. Dat is op zichzelf niet opzienbarend; integendeel. Twee andere dingen waren echter wel opzienbarend.

Ten eerste is opzienbarend dat de minister die bezwaar maakte, wellicht de meest betrokken minister is. De discussie ging namelijk niet over de vraag of er in Nederland gevlogen mag worden en of er in Rotterdam recht is op vliegmobiliteit

Minister Alders van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer

of iets in die richting. Neen, het ging om de vraag wat de milieu-consequenties van dat vliegveld zijn en wat de ruimtelijke consequenties zijn in dit dichtbevolkte gebied, waar nauwelijks ruimte is voor enige woningbouw en waar nauwelijks sprake is van enige uitbreidingsmogelijkheden. De eerst-verantwoordelijke op dat punt is de minister voor het milieu en de minister voor de ruimtelijke ordening, verenigd in één persoon, namelijk de minister van VROM, de heer Alders. Het was dus niet zo dat zomaar – vergeef mij deze uitdrukking – een minister bezwaar maakte. Neen, het was de meest centraal geplaatste minister in de discussie. En over hem is dus door het kabinet heen gewalst. Zijn bezwaren zijn niet gehonoreerd.

En dan is het van tweeën één. Of de minister vindt het een heel belangrijke zaak, maar dan kan hij niet over zich heen laten walsen, zonder daar consequenties aan te verbinden. Of de minister dacht bij zichzelf: misschien is het toch wat minder belangrijk, laat dus maar; ik heb het vastgelegd. Daartussen zit niets. Ik wil de minister dan ook vragen om heel nadrukkelijk uiteen te zetten hoe belangrijk dit besluit voor hem was en hoe hij tot het oordeel kon komen dat hij wel afstand kon nemen van het kabinetsbesluit, maar dat hij daarbij

niet zijn positie ter beschikking behoefde te stellen. Het was en is in onze ogen een heel belangrijk en politiek zeer omstreden besluit. Het kabinet is er ook verdeeld over. Het kan daarom ook niet zo zijn dat het kabinet dit in demissionaire status nog even tussen neus en lippen door regelt met Rotterdam en de provincie Zuid-Holland. Daarvoor is het veel te omstreden.

Het tweede opzienbarende punt betreft het volgende. Het standpunt van de beide bewindslieden die het niet eens waren met het kabinetsbesluit, is met nadruk naar buiten gebracht. Ik wil de minister-president vragen hoe dit precies gegaan is. Op wiens verzoek is dat gebeurd? Wie heeft het idee geopperd? Hoe kwam men daarbij? Kan de minister-president dit uiteenzetten? Ik vraag dit, omdat zo'n procedure in onze ogen absoluut niet kan. Het is schadelijk voor de eenheid van het regeringsbeleid. Als het verzoek van één van de bewindslieden was gekomen, dan had de minister-president dat niet mogen toestaan, juist omdat het schadelijk is voor de eenheid van het regeringsbeleid.

Ik demonstreer dat aan de hand van het debat van vandaag. Wat krijgen wij vandaag? Wij krijgen een discussie over het besluit. Iedere afgevaardigde kan op dit moment mevrouw Maij vragen waarom het een prachtig kabinetsbesluit was.

Misschien moet ik zeggen dat een ieder aan de minister-president kan vragen waarom het een prachtig kabinetsbesluit was. Hij zal het dan verdedigen. Wij kunnen minister Alders vragen waarom hij vond dat het een slecht kabinetsbesluit was, want dat vond hij. Hij zal het dus moeten afvallen. Wat een vertoning! Krijgen wij nu iedere week – als je het eenmaal goed vindt, vind je het namelijk altijd goed – het kabinetsbe-raad dat in beslotenheid behoort plaats te vinden, in volle omvang hier in deze vergaderzaal? Dat lijkt smullen voor de oppositie, maar het is in wezen een heel ernstige zaak. Zo kan er niet geregeerd worden. En dus had dit niet mogen gebeuren. Het kan ertoe leiden dat wij elke vrijdag een lijst krijgen met de mededeling welke bewindslieden al of niet zeer nadrukkelijk gevraagd hebben om hun standpunt voor of tegen een bepaald kabinetsbesluit naar buiten te brengen. Dat kan toch niet de bedoeling zijn. Ik krijg op deze punten graag opheldering.

Voorzitter! Mijn laatste punt betreft de opvatting van staatssecretaris Simons. Hij is lijsttrekker van een partij die in haar verkiezingsprogramma heeft opgenomen dat er in Rotterdam geen nieuw vliegveld mag komen en dat het huidige vliegveld moet worden gesloten. Dat is een helder standpunt. Deze maand is staatssecretaris Simons op verkiezingstournee in Rotterdam. Hij kan daar toch geen oppositie voeren tegen een kabinetsbesluit waarvoor hij medeverantwoordelijk is? Ik vraag hem daarom het volgende: geachte staatssecretaris, wat is uw opvatting over het kabinetsbeleid? Kunt u het onderschrijven? Bent u ertegen of vindt u ook dat u daar met nadruk in het openbaar afstand van moet nemen? Voor dat laatste heeft hij vandaag in ieder geval alle gelegenheid.

□

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Voorzitter! Dit debat moet, wat de fractie van Groen Links betreft, vooral duidelijkheid opleveren. De inwoners van Rotterdam en omgeving, die nu al hinder ondervinden van Zestienhoven of die straks van een eventueel nieuw vliegveld hinder ondervinden, hebben daar zo langzamerhand recht op. Evenals de heer Tommel ga ik in op de staatsrechtelijke kant van de

besluitvorming, want het besluit van afgelopen vrijdag en de mededelingen van de ministers Alders en d'Ancona zijn wat dat betreft zeker interessant. Ik vind echter de inhoudelijke kant van de zaak even interessant en ik denk dat de mensen die daar in de buurt wonen die nog interessanter vinden.

Ik begin met een vaststelling. Dat is dezelfde constatering die ik vanmiddag tijdens de regeling van werkzaamheden heb gedaan en dat is, dat met deze minister van Verkeer en Waterstaat geen afspraken zijn te maken. Ik zal dit uitleggen. Het is niet de eerste keer dat wij over Zestienhoven praten en het is niet de eerste keer dat wij vragen wanneer de nota Regionale luchthavens verschijnt. Ik heb dat bij herhaling gedaan. Ik heb dit punt belangrijk genoeg gevonden om ook bij de algemene beschouwingen aan de orde te stellen. Ik heb de minister-president toen gevraagd wanneer de besluitvorming zou worden afgerond. Hij heeft gezegd: wij gaan ermee door; wij praten nu met de gemeente en de provincie. Toen die hun besluit hadden genomen, zei de heer Lubbers: nu kunnen wij het afronden. Dit was de reden dat ik hierop bij de behandeling van de begroting van Verkeer en Waterstaat teruggekomen ben. Toen heb ik tegen minister Maij gezegd: wij zijn nu zo lang aan het praten, als het kabinet er niet uitkomt, laat de Kamer dan een besluit nemen; leg het aan de Kamer voor met de argumenten pro en contra. Na enig wikken en wegen heeft de minister mij – en dus de Kamer – beloofd om, als het kabinet er niet uit zou komen, ons voor het kerstreces een brief te sturen. Het kabinet kwam er niet uit en vlak voor het einde van het jaar ontvingen wij een kort briefje met de mededeling dat het kabinet er nog niet uit was, maar dat het snel een beslissing zou nemen.

Vorige week, tijdens het vragen-uurtje, heb ik de minister weer gevraagd waar de brief met de argumenten bleef. De minister heeft gezegd dat zij dit punt in het kabinet aan de orde zou stellen. Er was wel besluitvorming afgelopen vrijdag, maar geen brief van het kabinet. Wij kregen niet de inhoudelijke argumenten waarover wij nu zouden moeten discussiëren. Om twee uur kregen wij een kort briefje; niet meer dan een aangekleed persbericht. Er was een korte bijlage bij met een eerste zin die geen Nederlands is; die niet

loopt, en met een mededeling over de nota Regionale luchthavens, die de Kamer helemaal niet heeft. Ik snap niet hoe dat allemaal kan en waarom de minister denkt dit de Kamer te kunnen voorleggen. Het spijt mij zeer, maar ik constateer dat met deze minister van Verkeer en Waterstaat geen afspraken zijn te maken.

Voorzitter! Ook los van het feit dat wij geen brief van de minister hebben gekregen, zullen wij het over de inhoud moeten hebben. Vorige week zei de minister nog dat de MER positief was. Het is maar hoe je dat bekijkt! De mensen die daar wonen en die de MER hebben ingezien, denken daar wel anders over. Als zij dat horen, zullen ze ongetwijfeld denken: lezen wij nu iets anders dan de minister? De Kamer heeft daar echter officieel nog helemaal niets over ontvangen.

In de bijlage staat dat er geen nachtvluchten zullen plaatsvinden. Ik heb tijdens de algemene beschouwingen ook al gezegd dat volgens dit kabinet de nacht van 23.00 uur 's avonds tot 6.00 uur 's morgens is. Het is bekend dat je, als je niet gek wilt worden, iets langer moet slapen. Dat geldt voor ouderen en zeker voor kinderen. Geen enkele dokter zal je aanraden om zeven uur te slapen en dat zal de Gezondheidsraad ook niet doen. Het is wel aardig om te schrijven dat er geen nachtvluchten plaatsvinden, maar de werkelijkheid is anders.

Wat Schiphol betreft, heb ik al zeer vaak gezegd dat de ellende van deze luchthaven is dat zij te dicht bij Amsterdam ligt. De mensen in Amsterdam ondervinden dit dagelijks. Je zou dan toch bij Rotterdam niet nog eens dezelfde fout moeten gaan maken! Als je ziet op wat voor grote afstand overal elders in de wereld vliegvelden liggen, moet je vaststellen dat Schiphol voor Rotterdam juist op de goede plaats ligt en dat je met een goede spoorverbinding en een snelle trein heel goed uit de voeten kunt. Er is dus geen enkele reden om te zeggen dat er een vliegveld zo dicht bij Rotterdam zou moeten liggen.

Dan de financiële bijdrage van het Rijk, zoals in de bijlage aangegeven. De vraag is waarom het kabinet deze bijdrage geeft en of dit ook voor andere regionale vliegvelden geldt. Welk beleid wordt hier gevoerd?

Een van de allerbelangrijkste punten, naast dat van de leefbaar-

heid en het milieu, betreft ook voor mijn fractie de woningbouwlocaties. We zijn hiernaar met zijn allen op zoek, maar we kunnen deze nauwelijks vinden. Hier heb je zo'n locatie. Een van de beste argumenten om dus op te houden met Zestienhoven – ook met het bestaande Zestienhoven – is dat je dan een goede bouwlocatie hebt in Rotterdam. We hebben deze met de oplopende woningnood hard nodig. Je moet deze knoop nu doorhakken. Ik heb dit de minister-president ook al veel eerder voorgehouden.

Overigens sprak de minister-president bij de algemene beschouwingen over een regionale luchthaven. Is hier nog sprake van een regionale luchthaven? Of is er sprake van een tweede nationale luchthaven? Ik mag hopen van niet. Hoe kijkt de minister-president aan tegen de uitspraak van de meerderheid van provinciale staten? Zij hebben deze maand gezegd: Het kabinet kan ons wat. Of het kabinet en de Kamer zeggen dat er een tweede nationale luchthaven moet komen. Wij zullen ons hierbij dan hebben neer te leggen.

Wanneer het echter een regionale luchthaven betreft, zal de meerderheid van provinciale staten – Partij van de Arbeid, D66, RPF, GPV, Groen Links en SGP – zich volgens een persbericht van 1 februari hier niet bij neerleggen.

Voorzitter! Ik kom bij de positie van de heer Alders en mevrouw d'Ancona. Dit is inderdaad een novum. Mijn vraag aan de minister-president is hoe vaak we dit gaan krijgen, want dit moet niet te vaak gebeuren. Het heeft een groot nadeel, maar ik moet eerlijk zeggen dat het natuurlijk ook een groot voordeel heeft. Minister Alders en minister d'Ancona – die hier nu helaas niet is – kunnen nu namelijk wel hun eigen argumenten geven. Ik nodig de minister hier ook toe uit. Wat zijn zijn inhoudelijke argumenten geweest om het afgelopen vrijdag niet met het meerderheidsstandpunt eens te zijn en zich erbij aan te sluiten? Hij heeft nu gelukkig, door zijn aantekening, de vrijheid om dat hier te zeggen. Meestal weten we dat bewindslieden het niet met elkaar eens zijn. Maar als zij dan in vak K zitten, krijg je het krampachtige spel dat zij het ineens wel met elkaar eens moeten zijn. Dit hoeft vandaag gelukkig niet. Laten we van dit novum dus gebruik maken om in

ieder geval van minister Alders te horen wat zijn inhoudelijke redenen zijn om ertegen te zijn.

Ik weet niet of staatssecretaris Simons dit voor minister d'Ancona kan doen, maar ik neem aan dat mevrouw d'Ancona vooral tegen is uit het oogpunt van volksgezondheid. Toevallig is de staatssecretaris van Volksgezondheid hier. Ik vraag hem of dit ook zijn redenen zijn en wat zijn argumentatie is. Misschien kan hij in dit geval ook voor zijn minister spreken.

Voorzitter! Ik zei dat wij helderheid moeten verschaffen. De minister-president moet helderheid geven over het punt waarom in dit geval twee bewindslieden duidelijk gevraagd hebben, naar buiten te brengen dat zijn ander standpunt hebben. Hoe kijkt de minister-president hier in zijn algemeenheid tegenaan? Je kunt natuurlijk iedere dag nieuw staatsrecht schrijven. We doen dat ook regelmatig. Dit heeft zijn voor- en zijn nadelen. Het mag duidelijk zijn dat ik vandaag vooral de nadruk op de voordelen wil leggen, in ieder geval in de eerste ronde van dit debat, om helderheid te krijgen.

Ik zal zelf ook zorgen dat er duidelijkheid in het debat komt door de Kamer een heldere uitspraak voor te leggen. We kunnen ons natuurlijk wel verschuilen achter de procedures en het over het staatsrecht hebben. We zullen echter ook over de inhoud moeten praten. Ook de Kamer – alle fracties – zal duidelijk moeten maken waar zij staat als het gaat om Zestienhoven. Dan zal blijken waar de fractie van de PvdA staat. Staat zij achter haar milieuminister? Staat zij achter haar minister van Volksgezondheid? Of staat zij achter haar partijleider, de vice-premier? Het lijkt me dat wij met zijn allen recht hebben op deze helderheid.

□

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Voorzitter! De besluitvorming rond Zestienhoven begint langzamerhand de vorm van een tragikomedie aan te nemen, met minister Alders in een dubieuze hoofdrol. Ruim twee jaar geleden werd zijn prestigieuze Vinex vastgesteld, de Vierde nota ruimtelijke ordening extra. Daarin is het vliegveld Zestienhoven opgenomen als onderdeel van het Integraal plan noordrand Rotterdam, zoals Zestienhoven trouwens ook is

opgenomen in het structuurschema Burgerluchtvaartterreinen, dat hier tweeënhalve week geleden nog voor kennisgeving is aangenomen en akkoord bevonden door alle fracties, inclusief CDA, PvdA en D66. Na de vaststelling van de Vierde nota extra is minister Alders zich echter tegen de uitvoering van nota bene dus zijn eigen plan gaan verzetten. Vorige week vond hij de realisatie van Zestienhoven zelfs ontoelaatbaar. Je kunt niet eeuwig doorgaan met dit soort voorzieningen, zo zei hij. Vervolgens besluit het kabinet om Zestienhoven toch door te laten gaan, en nu wil minister Alders ook gewoon doorgaan omdat – ik citeer hem – zijn eventuele aftreden toch niks aan het besluit verandert.

Voorzitter! Als je als minister hoog van de publicitaire toren blaast om je gelijk af te dwingen, moet je niet verbaasd zijn dat je keihard neerkomt als je je zin niet krijgt. Dat is nu eenmaal het logische gevolg van zo'n nederlagenstrategie. Dat zo'n actie zelfbeschadiging het imago van de minister, maar ook dat van zijn ministerie van VROM, nadelig beïnvloedt, had toch tevoren ook wel bedacht kunnen worden. Voorzitter! En dat uit deze affaire blijkt dat het gezag, of op zijn minst de overtuigingskracht, van minister Alders bij zijn partijgenoten in het kabinet niet erg groot, althans onvoldoende is, laat de VVD-fractie ook nog maar even buiten beschouwing. De VVD-fractie wil in deze eerste termijn met name ingaan op enkele staatsrechtelijke en bestuurlijke punten.

Het is geen nieuws dat ministers in de notulen van het kabinetsberaad laten aantekenen dat zij liever wat anders hadden gewild. Maar het is zeer ongebruikelijk, misschien zelfs wel een novum, dat de voorzitter van de ministerraad met nadruk naar buiten brengt dat twee ministers hebben laten aantekenen dat zij tegen een besluit hebben gestemd. Dat is vooral merkwaardig, omdat een regering met één mond moet spreken en eenheid van regeringsbeleid moet uitstralen. De mededeling van zo'n aantekening vinden wij dus staatsrechtelijk nogal vreemd en zelfs dubieus. Maar het gaat naar de mening van de VVD-fractie zeker over de grens van wat politiek, bestuurlijk en staatsrechtelijk aanvaardbaar moet worden geacht, als de tegenstemmende minister vervolgens in het openbaar ook nog

eens bij herhaling meedeelt dat hij vindt – ik citeer – dat het genomen kabinetsbesluit een verkeerd besluit is geweest.

Voorzitter! Dat kan en mag niet, want daarmee wordt de eenheid van regeringsbeleid geweld aangedaan. Het kan absoluut niet zo zijn dat een minister met een aantekening in de kabinetsnotulen zijn verantwoordelijkheid voor een kabinetsbesluit als het ware kan afkopen. Als minister Alders om wille van dit kabinetsbesluit niet wil aftreden, dan is hij voor de volle 100% medeverantwoordelijk voor het besluit Zestienhoven, net als zijn collega-partijgenoten, Kok, Van Thijn en Ritzen en net als de bewindslieden van CDA-huize. Als dienaar van de Kroon dient minister Alders het kabinetsbesluit vervolgens dan ook ten volle uit te dragen. Voorzitter! Dat deed minister Alders, tot nog toe althans, met nadruk niet. Dat kan niet.

Daarom vraag ik minister Alders namens de VVD-fractie nu het volgende. Wil hij hier en nu klip en klaar meedelen dat hij het kabinetsbesluit volledig voor ook zijn rekening neemt en dat hij het besluit 100% loyaal en 100% royaal zal uitvoeren, zonder verder te mokken en tegen te stribbelen, dus zonder verdere mitsen en maren? Met andere woorden: op een zelfde manier als bij een beslissing die door hemzelf in het kabinet is voorgedragen? Het is van tweeën één: minister Alders is of 100% loyaal en royaal of hij trekt zijn consequenties. Minister Alders moet deze helderheid vandaag mede verschaffen omdat hij plaatsvervangend minister van Verkeer en Waterstaat is. Die plaatsvervangende kan actueel worden, als minister Maij afwezig is of binnenkort naar het Europees Parlement vertrekt. Ook daarom moet door minister Alders vandaag volstrekte, absolute en ondubbelzinnige loyaliteit worden betuigd aan het kabinetsbesluit. Anders kan hij op deze plaats niet meer functioneren. Ik neem aan, dat de minister-president dat ook vindt.

Voorzitter! Ik sluit mij aan bij de vragen die de heer Tommel aan staatssecretaris Simons heeft gesteld. Mijn betoog over de staatsrechtelijke, bestuurlijke en politieke punten rond ik nu af. Ik ga ervan uit, dat wij over de inhoudelijke aspecten nog nader komen te praten. Wij verzoeken het kabinet in ieder geval, het principe-besluit om

Zestienhoven te handhaven, zo spoedig mogelijk om te zetten in een definitief besluit, want dan pas weet iedereen wat er echt met Zestienhoven gaat gebeuren. Een voorlopig besluit is in feite maar een half besluit en een half besluit is in dit geval onvoldoende. Wat gaat er definitief gebeuren? Daar moet snel duidelijkheid over komen.

Voor de VVD is het bij de beslissing in ieder geval van belang dat de omwonenden voldoende zullen worden beschermd tegen geluidsoverlast. Als wij van de economische en sociale lusten van Zestienhoven willen genieten, moeten wij daar samen ook de lasten van dragen en die niet eenzijdig afwentelen op de mensen die in de buurt van het huidige vliegveld Zestienhoven of van de toekomstige baan wonen. Dat is onze morele plicht en een kwestie van politiek fatsoen.

□

De heer **Van den Berg** (SGP): Mijnheer de voorzitter! Het kabinet schijnt een besluit genomen te hebben over Zestienhoven. Uit het officiële persbericht was echter volstrekt niet af te leiden wat nu precies de inhoud van het besluit was en wat er verder gaat gebeuren. Het enige wat duidelijk werd, is dat er overleg zal worden gevoerd met de medeoverheden over een "bescheiden luchthaven". Bij de regeling van werkzaamheden heb ik het al gezegd: eigenlijk is er sprake van een non-besluit. Zojuist is de brief over het kabinetsbesluit gearriveerd. Ik kan helaas niet zeggen dat daarin veel meer staat dan in het persbericht dat ik zojuist bedoelde. Het genomen besluit kan van alles betekenen. Ik kom daar zo dadelijk nog op terug.

Allereerst ga ik in op de staatsrechtelijke aspecten van de besluitvorming. Twee ministers, waaronder de wel zeer nauw bij dit project betrokken minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, hebben aantekening gevraagd van het feit dat zij tegen het genomen besluit zijn. Daar is op zichzelf niets tegen. Dat zal wel vaker gebeuren. Maar het gaat hierbij natuurlijk om het antwoord op de vraag waarom dit gegeven op deze wijze in de openbaarheid moest worden gebracht. En dat niet alleen. Ook heeft met name de minister van

VROM sindsdien herhaaldelijk uiting gegeven aan zijn gevoelens: hij vindt dit "naar eer en geweten een slecht besluit". Ik vraag de minister-president welke staatsrechtelijke en politieke overwegingen bij het aldus openbaar maken van minderheidsstandpunten een rol hebben gespeeld. Immers, de regels voor het tot stand komen van het regeringsbeleid zijn nu eenmaal zo: het kabinet beslist en alle bewindslieden zijn aan de besluiten van het kabinet gebonden. Indien een dergelijke binding voor hen niet te verteren is, rest er slechts een weg, namelijk aftreden. Zo zijn de spelregels en zo moeten zij ook blijven. Wat komt er anders terecht van de homogeniteit van het regeringsbeleid? Het zou een onaanvaardbaar precedent zijn wanneer bewindslieden bij alle mogelijke onderwerpen een minderheidsaantekening laten opnemen en daar ook nog mee naar buiten treden. Dan arriveren hier straks allerlei wetsvoorstellen, plannen of nota's met daarbij de aantekening dat die en die bewindsmans of bewindsvrouw daartegen was, terwijl hij of zij het hier misschien ook nog moet gaan verdedigen! Dat kan natuurlijk niet. Een en ander is staatsrechtelijke onjuist en valt wat dat betreft voor ons in de categorie "eens, maar nooit weer". Maar helaas, die categorie wordt zo groot. De laatste tijd zijn daarvan al zoveel voorbeelden te geven en dat is bepaald niet een verdienste van dit kabinet.

Hier is ook de geloofwaardigheid van de overheid in het geding. Het lijkt er zo langzamerhand op, dat de minister van VROM al vele grote veldslagen heeft verloren, maar nog niet wil capituleren. Heeft hij nog hoop op het winnen van de oorlog?

Over de inhoud van deze kwestie merk ik het volgende op. Eind vorig jaar werd ook door de minister-president de koppeling gelegd tussen de besluitvorming over een nieuw Rotterdam airport en die over de hogesnelheidslijn. In feite zou ook de besluitvorming over de toekomst van Schiphol in de totale afweging betrokken moeten zijn, maar dat even terzijde. Hoe staat het nu met die koppeling tussen de Rotterdamse luchthaven en de HSL? Hoe kan overigens gesteld worden – dat lezen wij nu – dat er sprake is van "met die overheden bereikte overeenstemming over de ruimtelijke orderingsaspecten van de HSL in het

betreffende gebied"? Waaruit bestaat die overeenstemming en welke zijn die betrokken overheden?

Voorzitter! Ik heb zoëven al gezegd dat het "besluit" zoals het aan ons is voorgelegd meer vragen oproept dan beantwoordt. Ik zal al die vragen niet noemen. Een enkele vinden wij op dit moment wel relevant. Wordt het huidige vliegveld Zestienhoven aangepast? Wordt het bestaande vliegveld gesloten? Wat is precies de bedoeling? Komt er een nieuwe Rotterdamse luchthaven? Zo ja, waar? Wat moet worden verstaan onder een "bescheiden" luchthaven in relatie tot de voorziene reserve-overloopcapaciteit voor Schiphol? Betekent dit dat er in feite een tweede nationale luchthaven komt, al dan niet aangeduid als reserve? Wordt de compensatie van de extra exploitatielasten beperkt tot een periode van zeven jaar? Hoe verhoudt zich dat tot het uitgangspunt dat regionale luchthavens geen financiële ondersteuning meer krijgen van het Rijk? Op welke manier worden de financiële implicaties in de meerjarenramingen verwerkt en hoe verhouden deze zich tot de financiële claims uit de concept-nota Relus?

Hoe zit het met de nadere afspraken met gedeputeerde staten van Zuid-Holland en de gemeente Rotterdam? Binnen welke termijn zullen die nadere afspraken moeten worden gemaakt? De gemeentelijke verkiezingen vormen daarbij een pikant probleem. Waarom wordt vooruitgelopen op de beraadslaging over de wijziging van de Luchtvaartwet waarbij de nachtnormering aan de orde is? Immers, in dit geval wordt kennelijk gekozen voor een nacht van 23.00 uur tot 06.00 uur. Al deze vragen zijn niet beantwoord. Zij moeten naar de mening van onze fractie wel beantwoord worden.

Voorzitter! Wat de inhoudelijke aspecten betreft, is de opvatting van onze fractie duidelijk. Voor ons behoeft er in het zuidelijk deel van de Randstad geen luchthaven te zijn, zelfs niet bij de mainport Rotterdam. Wij hebben, zoals bekend, de mainportgedachte hoog in het vaandel, maar wij vinden niet dat daar om die reden een luchthaven bij hoort. Wie de situatie internationaal kent – de heer Lankhorst wees daarop – weet dat dit soort afstanden, dus ook van Rotterdam naar Schiphol, bepaald niet zo opzienba-

rend is dat om die reden een eigen luchthaven noodzakelijk zou zijn.

Er is een uitstekende luchthaven voor de hele Randstad en die heet Schiphol. Over het huidige Zestienhoven is bijna iedereen het wel eens: dat zou zo snel mogelijk moeten worden gesloten vanwege de grote overlast en vanwege de veiligheidsrisico's voor de naaste omgeving.

Aan ons standpunt liggen verschillende overwegingen ten grondslag: het ruimtebeslag, de milieubelasting in het gebied, de veiligheid en in het bijzonder de dringende ruimtebehoefte voor woningbouw ten noorden van de Maas. Over dat laatste hebben de bewindslieden van VROM onlangs nog een zeer sombere brief naar de Kamer gestuurd. Juist vanwege die reden meent mijn fractie dat de besluitvorming al veel te lang heeft geduurd. De hele woningbouw in de regio stagneert daardoor. Er moeten nu snel knopen worden doorgehakt.

De conclusie van onze fractie is dan ook dat snel besluitvorming moet plaatsvinden. Wat ons betreft, betekent dat sluiting van het huidige vliegveld Zestienhoven en geen aanleg van een nieuwe luchthaven. Daarmee wordt direct duidelijkheid gegeven over de broodnodige nieuwe woningbouwlocatie in het Rijnmondgebied.

Ten aanzien van de staatsrechtelijke aspecten heb ik duidelijk gesteld dat dit fenomeen niet meer voor mag komen. Een huis dat tegen zichzelf verdeeld is, kan niet bestaan.

□

De heer **Schutte** (GPV): Mijnheer de voorzitter! De nationale mainport Rotterdam heeft behoefte aan een eigen airport. Dat klinkt in een vreemde taal wat beter dan: Zestienhoven moet blijven of Zestienhoven moet verplaatst worden. De discussie daarover is immers al zeer belast. Als je dan bovendien nog in het midden laat of gekozen wordt voor handhaving dan wel verplaatsing en spreekt over een "bescheiden" luchthaven, dan klinkt het allemaal nog geruststellender. Het is kennelijk voldoende geruststellend voor enkele aanvankelijk verontruste PvdA-bewindslieden om te zorgen voor een ruime meerderheid in het kabinet. Het was niet voldoende geruststellend voor de ministers Alders en d'Ancona. Zij handhaven hun standpunt dat de

noodzaak voor een luchthaven bij Rotterdam naast een per hogesnelheidslijn bereikbaar Schiphol niet is aangetoond. Als zij deze mening zijn toegedaan, is het logisch dat zij niet met het kabinetsbesluit instemmen. Daarmee houdt de logica van het verhaal echter wel op.

Het is bekend dat het vaker voorkomt dat bewindslieden in de notulen van de ministerraad aantekening vragen van een afwijkend gevoel. Als dat niet dagelijks voorkomt, is daar niets op tegen. De eenheid van het regeringsbeleid wordt daardoor niet aangetast, omdat de betrokken bewindslieden bereid zijn, het genomen besluit naar buiten toe mede te verdedigen. Het is wellicht een compromis, maar een compromis dat ook zij voor hun verantwoording willen nemen.

Wat nu gebeurd is, gaat veel verder. Er is niet alleen sprake van een aantekening in geheime notulen, maar van een minderheidsstandpunt voor de media, alsof de Grondwet niet aan de ministerraad opdraagt, de eenheid van het regeringsbeleid te bevorderen. Aan deze opdracht heeft het kabinet niet voldaan. Het heeft de eenheid niet bevorderd, maar de verdeeldheid naar buiten gebracht.

Het argument daarvoor klinkt zo sympathiek. Minister Alders zou na afloop van de ministerraad ongetwijfeld door de pers dringend worden ondervraagd over zijn standpunt. Dan moest hij toch enige ruimte hebben om niet tegen zijn eigen overtuiging in te moeten spreken. Dat de pers zo zou reageren, was inderdaad voorspelbaar, al was het maar omdat beide betrokken bewindslieden al voor het kabinetsberaad het achterste van hun politieke tong hadden laten zien, waardoor zij bewust de kans liepen voor lastige dilemma's te komen staan.

Maar met een openbaar minderheidsstandpunt is de minister niet echt geholpen. Hij staat nu openlijk te kijk als de minister voor milieuzaken die op een hoofdpunt van zijn milieubeleid het onderspit heeft gedolven en zich daarbij heeft neergelegd. Dat versterkt iemands positie niet. Wat is zodoende nog het politieke gezag van de minister van Milieubeheer als hij bijvoorbeeld in de komende tijd in de Kamer het Nationaal milieubeleidsplan moet verdedigen?

Het is ook een misvatting, te denken dat de schade voor het kabinetsbeleid wel kan worden beperkt. Van nu af aan zal de discussie over Zestienhoven een discussie zijn langs twee lijnen: een formele over het meerderheidsstandpunt van het kabinet en een minder formele over het minderheidsstandpunt van de ministers Alders en d'Ancona. Niet alleen het kabinetsstandpunt staat ter discussie maar ook het standpunt van minister Alders. Hij zal discussies daarover in en buiten de Kamer niet kunnen ontlopen, al zou hij het misschien willen als je soms de beelden ziet, en zich ook niet kunnen verschuilen achter een kabinetsbesluit.

Wat gepresenteerd is als een gebaar in de richting van de ministers Alders en d'Ancona, keert zich uiteindelijk tegen hen. Voortdurend zullen zij achtervolgd worden met de vraag waarom zij wel principiële bezwaren hadden en toch niet zo principieel waren om de consequenties daaruit te trekken. Daarvoor had het kabinet deze twee bewindslieden moeten behoeden. In het bijzonder de minister-president had zich moeten realiseren dat artikel 45 van de Grondwet niet zonder reden de eenheid van het regeringsbeleid centraal stelt.

Voorzitter! Eigenlijk is er vandaag reden tot kritiek naar alle kanten in het kabinet. Ik noem kritiek in de richting van de meerderheid, omdat het een onduidelijk maar in zijn strekking verkeerd besluit heeft genomen. Er is reden tot kritiek in de richting van de ministers Alders en d'Ancona, omdat zij geen echte keuze hebben gemaakt, maar de discussie die binnen het kabinet had moeten plaatsvinden, naar buiten hebben gebracht. Er is ook reden tot kritiek in de richting van het kabinet als geheel, omdat het een hoofdregel in ons staatsrecht heeft geschonden en een precedent heeft geschapen, waarvan de gevolgen moeilijk zijn te overzien.

Over het besluit zelf oordelen wij vandaag slechts zeer globaal. Het kan bekend zijn dat onze sympathie daarbij uitgaat naar het standpunt van de ministers Alders en d'Ancona. Vandaag hebben wij echter wel de taak, de gang van zaken aan de kaak te stellen en waar mogelijk precedentvorming te voorkomen. Het minste wat wij van de minister-president mogen vragen, is dan ook

dat hij zegt: dit was eens maar nooit meer.

□

De heer **De Jong** (PvdA): Voorzitter! Dit onderwerp lijkt weinig zegen te bevatten. Het Rotterdams gemeentebestuur worstelt er al twintig jaar mee en ons is ten aanzien van dit onderwerp al een jaar of twee de nota Regionale luchthavens beloofd. Die is nog steeds niet gekomen. Dat ligt aan deze kwestie. Onontkoombaar moet ik nu vragen: komt die nota nog een keer?

De Kamer heeft in dat verband ook af en toe aan het kabinet gevraagd: laat eens wat weten over het luchtvaartbeleid dat je eigenlijk zou willen voeren; zien wij nog een keer ideeën over het luchtvaartbeleid? Dat heeft met dit soort beslissingen immers alles te maken.

Misschien doe ik het kabinet een beetje onrecht, maar het trad in de afgelopen dagen nogal op de voorgrond met als hoofdargument ten aanzien van de uitkomst van het kabinetsberaad, dat zo'n stad als Rotterdam toch een luchthaven nodig heeft. De PvdA-fractie denkt daar toch een zekere plaatsbepaling tegenover te zetten op grond van argumenten die misschien wat zakelijk van karakter zijn.

Het gaat in dit verband bij het personenvervoer binnen Europa over afstanden van 500 tot 1000 kilometer. Wij menen dan vanuit vervoersstrategisch opzicht dat wij er veel aan moeten doen om dat soort vervoer in lange-afstandstreinverkeer te brengen en niet in korte-afstandsvliegverkeer. In het vliegverkeer is dat immers een korte afstand. Wij menen dat wij terecht een beheerste groei van Schiphol willen. Schiphol heeft echter wel betekenis voor de gehele Randstad. Het ligt op een afstand – het gaat nu immers ook om Rotterdam – waar menige stad in het buitenland jaloers op zou zijn. Het gaat niet alleen om de afstand, maar ook om de kwaliteit van Schiphol, kwalitatief de beste luchthaven van de wereld. Dan heb je ook nog argumenten op het gebied van milieu en ruimtelijke ordening, die ons tot de afweging doen komen dat wij nut en noodzaak van een vliegveld in de Rotterdamse regio niet inzien. Wij zouden het op prijs stellen als het kabinet deze argumenten meeweegt. Deelt het kabinet het soort argumenten dat wij

hanteren en waarom komt het kabinet dan tot een andere uitkomst?

Er is een uitkomst van het kabinetsberaad van afgelopen vrijdag. Daar wordt bij gezegd dat het een compromis is. Op dat moment ga je natuurlijk ook fantaseren. Dat leidt mij er op dit moment onmiskenbaar toe om het kabinet een paar vragen te stellen. Erkent het kabinet dat zowel de gemeente Rotterdam als de provincie Zuid-Holland bij voortdurend heeft uitgesproken dat het huidige vliegveld Zestienhoven, wat er ook gebeurt, dicht moet, omdat het terrein keihard nodig is voor woningbouw en voor de gewenste ruimtelijke ordening? Dat is ook bepalend voor de vraag hoe je later aan tafel gaat zitten. Begrijp ik goed dat de uitkomst van het kabinetsberaad van afgelopen vrijdag inzet is voor overleg met gedeputeerde staten en het gemeentebestuur van Rotterdam? Dat betekent dat toch in zekere mate kan worden onderhandeld en dat men met elkaar tot een bepaalde conclusie kan komen. Begrijp ik goed, ook uit de bijlage, dat nachtvluchten van tafel zijn? Ik wil op een andere plek en op een ander moment inderdaad nog wel eens de discussie aangaan of het wenselijk is om te denken dat iedereen tussen 23.00 uur en 6.00 uur maar moet slapen. Zelfs de meeste mensen die hier aanwezig zijn, komen er immers niet aan toe om voor 23.00 uur in hun bed te duiken, maar dat maakt even niet uit. Begrijp ik goed dat het kabinet een zakelijk bedoelde airstrip nastreeft en niet het vliegtuigplan van de gemeente Rotterdam, zoals dat voortdurend op tafel heeft gelegen? Anders kun je immers moeilijk spreken van een compromis.

De financiële bijlage geeft ons enige moeite. Wij moeten in ieder geval een voorbehoud maken: het feit dat het bij dit debat is toegestuurd, betekent niet dat wij die bijlage accorderen of kunnen accorderen. Wij kennen het onderliggende plan niet. Bovendien is het plan dat eronder zou liggen, niet het plan dat het kabinet nastreeft. Daar zit dus ook enige afstand tussen. Wat betekent het nu bijvoorbeeld dat de gemeente Rotterdam als participant geen zin heeft om een extra financiële bijdrage te leveren? Vanuit de gemeente Rotterdam is dat geluid naar voren gekomen. Laten wij

elkaar niet voor de gek houden: er is echt geen sprake van dat een luchthaven met aanloopverliezen in het begin ineens dividenden kan uitkeren. Je kunt geen geld bezuinigen dat er überhaupt niet is. Men zal dus meer moeten bijdragen. Als men die behoefte niet heeft, wat dan? Heeft Rotterdam er iets over te zeggen? Ik denk van wel. En wat moeten wij als Kamer nu precies aan met de verwijzing naar efficiencyverhoging in een nota Relus die wij niet kennen? Die efficiencyverhoging moet weer geld opleveren dat het kabinet er na het jaar 2000 in kan stoppen. Het is voor ons allemaal onduidelijk en moeilijk te beoordelen.

Wat die onduidelijkheid betreft: in de herfst is ook een vraag gesteld aan de provincie en aan de gemeente Rotterdam. Via de pers is ons geworden wat die organen hebben gezegd. De provincie Zuid-Holland zei bijvoorbeeld op de vraag van het kabinet, dat zij geen zin heeft in dit vliegveld of in een nieuw vliegveld. Waarom heeft dat bij het kabinet niet geleid tot de conclusie, dat er bij de meest betrokken overheden geen voldoende draagvlak is om door te zetten? Men had ook gewoon kunnen concluderen dat men er een streep doorheen zet omdat één overheid er helemaal geen trek in heeft en een andere overheid allerlei mitsen en maren heeft. Die conclusie had getrokken kunnen worden en mij is volstrekt onduidelijk waarom die niet getrokken is.

Over de publicitaire en staatsrechtelijke aspecten zijn allerlei vragen gesteld. Die hoef ik niet te stellen, maar ik voeg er enkele vragen aan toe, te meer omdat het publicitaire aspect niet iets van de laatste weken is. Een paar maanden geleden hebben mevrouw Jorritsma en ik al vragen gesteld over uitlatingen van minister Maij-Weggen bij de opening van de Willemsspoortunnel. Toen moest zij in haar beantwoording al erkennen dat zij namens zichzelf sprak en dat minister Alders er niet eens van op de hoogte was, hoewel zij allerlei dingen zei die ook met zijn beleidsterrein te maken hadden. Het was als het ware het begin van de situatie waarin wij langzamerhand terecht kwamen. Ook minister Maij-Weggen was zo vriendelijk om enkele weken geleden allerlei zaken naar buiten te brengen en andere ministers gingen dat ook doen. Dat is

sowieso niet goed. Ik ben benieuwd hoe het kabinet het in de komende maanden volhoudt. Ik doel op de situatie waarin er wordt onderhandeld en men zijn mond dicht moet houden.

Waar andere woordvoerders tot nu toe wellicht terecht in de richting van de heer Alders bepaalde vragen hebben gesteld, wil ik dat ook doen aan het adres van de minister van Verkeer en Waterstaat. Ook zij heeft na het kabinetsberaad opmerkingen gemaakt die een zekere interpretatie verraden, die mijns inziens in strijd is met de uitkomst van dat beraad. Ook voor haar geldt, zo neem ik aan, dat zij met die uitkomst toch iets gaat doen en dat zij niet met een andere uitkomst aan het werk gaat. Het is tegen die achtergrond dat ik problemen heb met de bijlage, behorend bij de brief. Daarin gaat men niet uit van het compromis dat het kabinet heeft bereikt of van een airstrip, maar van het Rotterdamse luchthavenplan dat volgens mij, nadat het kabinet een compromis heeft bereikt, niet meer op tafel ligt.

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Voorzitter! De heer De Jong heeft het kabinet veel vragen gesteld maar in NRC Handelsblad van 1 februari beweerde hij dat de fractie van de PvdA zich vierkant achter minister Alders opstelde. Dat hield in: vierkant tegen de bewindslieden van de PvdA die vóór Zestienhoven stemden. Hij heeft hierover nu geen uitspraken gedaan. Aan hij dat alsnog even doen?

De heer **De Jong** (PvdA): Als u nauwkeurig wilt weten wat dat gesprek met de desbetreffende journalist inhield, kan ik u zeggen dat het ongeveer als volgt ging. Vraag van de journalist: staat u vierkant achter de heer Alders? Antwoord: nou, zo ben ik niet gebouwd maar ik kan u meedelen dat de argumenten die de heer Alders heeft laten doorschemeren, door ons worden onderschreven.

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Vervolgens heeft in het kabinet besluitvorming plaatsgevonden. In hetzelfde interview heeft u gezegd: wij zijn tegen de aanleg van een nieuwe luchthaven, en dat blijft zo. Dat betekent per saldo dat u minister Alders steunt en niet minister Kok.

De heer **De Jong** (PvdA): Weet u

wat ik zo gek vind? Uw vraag is in mijn ogen ten opzichte van uw eigen betoog irrelevant. Uw betoog geeft aan dat u niet geïnteresseerd bent in "afwijkende ministers". Ik sta hier te praten met het oog op de uitkomsten van het kabinetsberaad maar u heeft voortdurend gezegd dat u niet geïnteresseerd bent in wat de heer Alders zegt. U kunt dus ook niet geïnteresseerd zijn in het antwoord op de vraag of ik achter de heer Alders sta of niet.

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Wat ik relevant vind, maak ik zelf wel uit.

De heer **De Jong** (PvdA): Ik ook!

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Waar het om gaat, is dat de fracties die tot nu toe aan bod zijn geweest, hun posities hebben bepaald. U doet dat niet. U doet dat wel in de krant maar niet in deze Kamer. Ik vraag u daarom of u stelling wilt nemen, ofwel voor het één, ofwel voor het ander.

De heer **De Jong** (PvdA): Maar nu vraag ik mij toch af, of u wellicht een ogenblik met uw gedachten elders bent geweest. In het begin van mijn betoog heb ik immers uiteengezet wat het standpunt van mijn fractie is. Ook heb ik het kabinet uitgenodigd om te reageren op de inhoudelijke argumenten die daaraan ten grondslag liggen.

De heer **Te Veldhuis** (VVD): U bent tegen het kabinetsbesluit, zo begrijp ik nu.

De heer **De Jong** (PvdA): Ik denk dat het kabinetsbesluit geen goed besluit is.

□

De heer **Van Vlijmen** (CDA): Mijnheer de voorzitter! Het kabinetsbesluit, zoals het nu kort is geformuleerd, wordt door ons onderschreven. Wij onderkennen er drie elementen in: het principe-besluit inzake een luchthaven bij Rotterdam, een gezamenlijke uitwerking door de hierbij betrokken partijen – wij vinden dit een verstandige opzet omdat hierbij drie bestuurslagen betrokken zijn – en de samenhang met de ruimtelijke-orderingsaspecten van de HSL. Wij hebben hierover voorlopig geen nadere vragen te stellen.

Wat het staatsrechtelijke aspect betreft, menen wij dat er maar één vraag relevant is: wordt het besluit van het kabinet door alle hierbij betrokken ministers uitgevoerd? Wij wachten de beantwoording van deze vraag af.

Voorzitter! Verder staat op de agenda natuurlijk de brief die wij gekregen hebben. Ik moet zeggen dat ik die nogal summier vind. Verder roept hij vragen op, maar ik zal die vragen niet stellen, want ik denk dat ze pas beantwoord zullen kunnen worden na het verdere overleg met provincie en gemeente. Bovendien veronderstel ik dat de hele onderbouwing die de besluitvorming nog moet krijgen, in de nota Relus gepresenteerd zal worden. Dan kunnen wij ook een definitief oordeel van de regering verwachten, zo neem ik aan, waarna onze fractie uiteindelijk haar oordeel zal geven.

□

De heer **Janmaat** (Centrum-democraten): Mijnheer de voorzitter! De CD kan volledig instemmen met het kabinetsbesluit. Wij vinden dat 's werelds grootste haven in ieder geval een luchthaven rijk behoort te zijn. Dat is goed voor de werkgelegenheid, andere werkgelegenheid in de regio dan de diverse banenplannen die er soms van socialistische zijde worden opgezet, want die kosten meestal alleen maar geld.

Natuurlijk zit er ook een nadeel aan: de woningbouw in de omgeving van het nieuwe vliegveld zal wat moeten wijken, maar ook dat ziet de CD niet als bijzonder negatief. De Nederlandse bevolking groeit immers niet of nauwelijks, zodat meteen geconcludeerd kan worden voor wie die woningen bestemd zijn. Wij zijn er dan ook verre van rouwig om als er naar aanleiding van dit kabinetsbesluit enige vertraging op dat gebied optreedt. Wel geeft de taakverdeling in het kabinet onmiddellijk aan dat de heer Alders en mevrouw d'Ancona wat moeite met dit besluit zullen hebben. Maar de CD staat volledig achter dit besluit. Dit zal de overheid ook bekend zijn, want onze raadsfractie in Rotterdam heeft zich volledig achter het nieuwe, door de gemeenteraad aanvaarde vliegveld geschaard.

Er is ook een staatsrechtelijke kant aan deze affaire. Sinds het ontstaan van dit kabinet is er voortdurend wat

onenigheid geweest, al dan niet in het openbaar, tussen de ministers van Verkeer en Waterstaat en van Milieubeheer. Naar onze mening heeft de minister van Milieubeheer getuige zijn houding in deze strijd definitief het loodje gelegd. Hij zou zich niet achter het besluit hebben kunnen scharen. Hoe reageert het kabinet hierop? Is er sprake van een kleine splijtzwam? Vanuit het gezichtspunt van de Partij van de Arbeid is de houding van minister Alders natuurlijk volledig verklaarbaar; het gaat al niet zo geweldig in de opiniepeilingen en nu moeten er weer eigen ministers besluiten nemen tegen het partijprogramma in. Dat ligt allemaal niet lekker. Dit geeft ook aan wat de inzet bij de volgende kabinetsformatie moet zijn, want nu tekent zich duidelijk af, welke partijen tegen de vorming van nieuwe werkgelegenheid en tegen economische ontwikkeling zijn. Een nieuw kabinet zal dan ook knopen moeten doorhakken en dat zal na de verkiezingen misschien ook wel gebeuren. Wij zijn bijzonder benieuwd naar een verklaring van de heer Alders, wat hij nog in het kabinet doet terwijl hij toch zo tegen dit besluit is.

□

Minister **Lubbers**: Mijnheer de voorzitter! Dank voor de inbreng van de Kamer bij deze gedachtenwisseling. Misschien is het het meest ordelijk om met het formele punt te beginnen. Daarbij gaat het niet om de aantekening van twee ministers, want verschillende leden hebben naar mijn oordeel terecht opgemerkt dat dit feit niet zo bijzonder is. Het bijzondere is dat dit feit bekend is gemaakt. Ik ben de Kamer inderdaad verantwoordig verschuldigd over het waarom. Maar voordat ik op het waarom inga, sta ik stil bij de formele kant van de zaak, zodat het feit duidelijk wordt.

Bij uitzondering, gelukkig bij uitzondering, wordt bij moeilijke afwegingen in de ministerraad gestemd. In het algemeen is het beter dat dit niet naar buiten komt. Vervolgens is het bij bepaalde besluiten duidelijk dat, als een formele stemming wordt gehouden in de ministerraad, een verdeeld beeld zal ontstaan. Dat blijkt dan uit vooroverleg. In dit geval is mij in het vooroverleg gebleken dat een stemming over dat voorgestelde

besluit in de ministerraad zou leiden tot de tegenstemmen van enkele ministers. In die zin is de aantekening, die in zekere zin een lichtere procedure is dan de stemming, heel nadrukkelijk te beschouwen als: indien wordt gestemd, ontstaat het beeld van enkele tegenstemmen. Dit wilde ik zeggen over stemmen en aantekening. Ik heb al gezegd dat het vaak voorkomt.

Nu kom ik bij de vraag: mag dit naar buiten bekend zijn? Laat ik vooropstellen dat ik de gedachten-gang van velen volg dat het in het algemeen beter is dat noch het feit van een stemming noch het feit van een aantekening naar buiten komt. De nadelen daarvan zijn in het algemeen groter dan de voordelen. De inbreuk, zoals wel genoemd, op de eenheid van het regeringsbeleid is dus slechts te rechtvaardigen als die mededeling wordt gekarakteriseerd als uitdrukking van het intensieve beraad in de ministerraad over de pro's en contra's van het besluit. Anders gezegd, er moet wel een heel goede reden zijn om zoiets naar buiten te brengen. Anders moet het niet naar buiten worden gebracht. Als het naar buiten gebracht wordt, kan het alleen gekarakteriseerd worden als de uitdrukking van intensief beraad, een zodanig beraad dat niet leidt tot unanimiteit. Dit alles gezegd hebbend, blijft uiteraard het besluit van de ministerraad als geheel intact door een aantekening of een tegenstem. Elk besluit blijft intact tot het vervangen wordt door een nader besluit. Dat besluit van het kabinet ligt nu voor. Ik zal dadelijk op de inhoud ervan ingaan.

Vervolgens wil ik ingaan op de bijzondere omstandigheden, die eigenlijk ook al in het relaas naar voren zijn gebracht. Het betreft hier om verschillende redenen een bijzondere situatie, inderdaad vooral gelegen in de voorgeschiedenis. De geachte afgevaardigde de heer Schutte zei: het zicht geven op de intensieve beraadslaging en de wisseling van de argumenten werkt uiteindelijk niet in het voordeel van de betrokken ministers of van de raad als geheel. Immers, de raad beschadigt door die uiting en openbaarheid iets van zijn eigen cohesie. Ik meen dat het een kwestie van afwegen is. Ik wil het ook niet bestrijden, omdat het bewijs niet goed te leveren is. Ik wil wel graag aanvaarden dat het in de regel beter

is dat zulke zaken niet naar buiten komen, omdat – zo blijkt uit dit debat en uit de beoordeling in de afgelopen dagen – daarmee een stevig risico wordt genomen.

Wat mijn eigen rol daarin betreft, wil ik niet verhehlen dat ik eigenlijk meteen overtuigd was van en sterk beïnvloed werd door de inschatting die ook in deze Kamer naar voren is gebracht. Het gaat dan om de vraag die door de voorgeschiedenis haast onontkoombaar is: is er een besluit dat iedereen heeft overtuigd in zijn intrinsieke argumentatie of is het kabinet tot een beslissing gekomen waarbij het zich schikt in een meerderheidsbesluit, uitgaande van de noodzaak dat er een beslissing genomen moest worden? Dan is het uiteraard een afweging van de ministers om, naar de gradatie waarmee zij er moeite mee hebben, daaraan politieke consequenties te verbinden. Het antwoord op die vraag kan in theorie vermeden worden door te zeggen: nu er eenmaal een kabinetsstandpunt is, heeft u er niets mee te maken of daarbij sprake is van consensus dan wel van meerderheidsbesluitvorming van de raad. Die redenering is natuurlijk pleitbaar, maar er is ook de redenering pleitbaar dat, gelet op de voorgeschiedenis, er iets meer aan openheid zou moeten zijn ten aanzien van het feit dat sommige leden van de raad zich geschikt hebben in een besluit, terwijl zij met het intrinsieke karakter daarvan de grootste moeite hebben en zij het als minister slechts dragen op grond van een afweging waarbij zij letten op het functioneren van het kabinet als zodanig en hun rol daarin in verband met de onderhavige kwestie. Ik laat het natuurlijk verder aan collega Alders over om zijn positie te verduidelijken. Er is hierbij geen sprake van een vanzelfsprekendheid. Verre van dat! De algemene regel is: niet naar buiten brengen. Wel was de kwestie dermate duidelijk aan de orde, dat er sprake was van een kort contact in de ministerraad ter voorbereiding van de mededelingen aan de pers. Dit is heel gebruikelijk. De vraag was: wat zeggen wij hierover? Wat zeggen wij dus over de besluitvorming en wat over het andere aspect? De besluitvorming sec werd namens de minister-president en conform het formele besluit naar buiten gebracht. Het persbericht hierover werd gepubliceerd. Vrijdag werd niet een

uitvoerige brief geschreven, maar na het persbericht kwam een summierere brief.

Wat het andere punt betreft, is gesteld: alles afwegend zullen wij dit gegeven, waarover de berichtgeving onthouden mag worden – sommigen zullen zeggen: onthouden moet worden – niet aan de berichtgeving onthouden. Aldus heb ik gehandeld in en na overleg met de collega's. Om u te troosten: daarover waren de meningen dus niet verdeeld, maar bestond zelfs grote eensgezindheid.

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! De vraag was wie het voorstel deed. Was dit uw eigen initiatief? Of was het een initiatief van degenen die bezwaren maakten?

Minister **Lubbers**: Daarover kom ik nog te spreken. Uw vraag ging over de gang van zaken die leidden tot die afweging. Vanzelfsprekend is er op dit punt sprake geweest van een afweging. Van de zijde van de Rijksvoorlichtingsdienst is mij – en dat is heel normaal – een vraag voorgelegd. Ook werd gevraagd, hoe gehandeld moest worden bij het uitbrengen van het persbericht, ook op dit punt. Ik heb die vraag aan de twee betrokken collega's voorgelegd. Zij hebben mij hun opvatting daarover laten weten. Ik heb zelf niet voor een andere opvatting gekozen. Daarmee nam ik ook verantwoordelijkheid. Mijn standpunt was, dat ik hun opvatting in dezen voor mijzelf beslissend achtte bij de afweging: wel of niet. Ik neem op dat punt uiteraard zelf verantwoordelijkheid.

De heer **Tommel** (D66): U nam dus ook zelf het initiatief. Is het niet wijs deze procedure te volgen en nadrukkelijk naar buiten te brengen dat beide betrokken bewindslieden tegen hadden gestemd? Dat was niet hun verzoek, maar uw suggestie.

Minister **Lubbers**: Nee, zo zou ik het niet willen typeren. De kern van de zaak is, dat ik, gelet op het feit dat collega's grote moeite hadden met een bepaald besluit, hun positie in het geheel belangrijker vond dan de formele regel. Daarom heb ik deze gedachte aan hen voorgelegd. Er is echter geen sprake van geweest dat wederzijds druk is uitgeoefend in een bepaalde richting.

De heer **Tommel** (D66): Uw nam wel het initiatief. Dat is heel helder.

Minister **Lubbers**: Ik vond het mijn verantwoordelijkheid om het initiatief te nemen, de vraag voor te leggen: blijft dit binnenskamers of blijft dit niet binnenskamers? Dat is wat anders dan wat u net zei. Heb ik het initiatief genomen om de zaak naar buiten te brengen? Het antwoord is "neen". Heb ik het initiatief genomen om de vraag voor te leggen: wat doen we, brengen we de zaak wel of niet naar buiten? Dat is de vraag die aan de orde is gesteld.

De heer **Tommel** (D66): Dat is heel duidelijk.

Minister **Lubbers**: Maar dat neemt niet weg, dat ik als voorzitter van de raad er toch wel aan hecht om de afwijking van de regel vooral voor mijn eigen verantwoordelijkheid te nemen. Dat daarover geen misverstand bestaat! De redengeving daarvoor was dat ik in die situatie vond dat de politiek meer geschaad zou worden door een sfinxachtige zwijgzaamheid. Zoiets kan natuurlijk; het heeft ook zijn voordelen. Dit zou het volgen van de formele lijn zijn en dat heeft zeker zijn voordelen. Ik heb ook geen enkele moeite om hier weer vandaan te gaan met te zeggen: dat behoort eigenlijk niet te gebeuren. Dan voeg ik wel bewust het woordje "eigenlijk" in. Daar heb ik dus geen moeite mee. De verantwoordelijkheid in dezen heb ik echter zeer bewust genomen. Dat heb ik gedaan omdat ik er geen enkele moeite mee had mij tolk te maken van de wisseling van de argumenten en de uitdrukking van het intensieve beraad, ook omdat de betrokkenen de situatie op dezelfde manier aanvoelden. Dat is dus de redenering.

Een klein punt is dat het nooit eerder zou zijn gebeurd. Dat is dus onjuist. Er is gezegd: intensief beraad is prachtig en aantekening zal wel vaker voorkomen, maar het is uniek dat het naar buiten komt; hier schrijven wij geschiedenis. Ik heb niet de hele geschiedenis nagegaan, maar ik hoefde niet verder te gaan dan 1989. Mijn toenmalige collega mevrouw Smit-Kroes zei toen, daartoe uitgenodigd: ja, het klopt, ik was een van die tegenstemmers. Zij heeft toen geen aanleiding gegeven tot een groot debat.

De heer **Van Erp** (VVD): Toen is het kabinet gevallen.

Minister **Lubbers**: Neen, ik had het niet over uw tegenstem, maar over de tegenstem van mevrouw Smit-Kroes.

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Het lijkt mij bovendien niet helemaal hetzelfde, want in dit geval nam u het initiatief. Dat is anders dan wanneer iemand van de pers naar een minister gaat. Dat had in dit geval natuurlijk kunnen plaatsvinden. Ik neem ook aan dat dit de reden is waarom u het initiatief nam. U was natuurlijk bang dat de pers naar de heer Alders zou gaan, dat de heer Alders dan in moeilijkheden zat en dat hij zou denken: wat moet ik zeggen? Uit het feit dat u het initiatief nam, maak ik op dat u er zelf ook voor was dat in dit geval de heer Alders dat naar buiten bracht. U stond er zelf achter, want anders zou u het initiatief niet nemen. Mag ik uit uw woorden opmaken – u hebt gezegd dat u geen druk hebt uitgeoefend – dat, als beide bewindslieden hadden gezegd "laten wij het niet doen", het opeens niet had moeten plaatsvinden? U nam het initiatief, u legde het hun voor, zij zeiden er allebei "ja" op en op die manier bracht u het vrijdagavond naar buiten.

Minister **Lubbers**: Het voorbeeld dat ik zojuist gaf, geeft naar mijn oordeel juist aan dat de afweging terecht is doorgesproken, zoals ook uit uw woorden is gebleken. Het was eerder voorgekomen. Het was ook aannemelijk dat deze zaak bij een zwijgen daarover tijdens de persconferentie binnen enkele malen 24 uur een kwestie zou zijn van journalistieke importantie. Je maakt met elkaar de afweging. Men kan er natuurlijk kritiek op hebben dat het naar buiten is gebracht, maar men kan er niet kritiek op hebben dat voorzien werd dat hier een moeilijke afweging lag en dat daarover met elkaar contact is geweest. Dat lijkt mij correct in collegiale verhoudingen. Vanuit die collegiale verhoudingen denk ik dat het beter is om het met elkaar te bespreken dan elkaar voor verrassingen te stellen van welke aard dan ook.

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Dat is wat u de voorgeschiedenis van deze zaak noemt. Er waren standpunten ingenomen. Op grond daarvan nam u het initiatief en zei u tegen beide bewindslieden: zou het niet

verstandig zijn dat wij gewoon open kaart spelen en dat wij dit naar buiten brengen, want in 1989 ging het al eens fout toen mevrouw Smit-Kroes antwoord gaf op een vraag. Ik neem aan dat u dat in uw hoofd had en dat u om die reden zei: laten wij gewoon open kaart spelen, dan zal ik dat wel voor mijn verantwoording nemen, want het parlement zal ongetwijfeld met de Grondwet in de hand vragen: minister-president, hoe kan dat nu? U bent hier twaalf jaar of zo, dus dat heeft u allemaal in uw hoofd zitten. U wist dat het parlement u ernaar zou vragen. Het initiatief ligt bij u. U vond het verstandig om het te doen, dus de volle verantwoordelijkheid ligt bij de minister-president.

Minister **Lubbers**: Ik neem graag die verantwoordelijkheid, maar niet in deze geschiedbeschrijving. Ik neem graag die verantwoordelijkheid, omdat uitiem de voorzitter van de raad kan zeggen: dat kan niet; als u vond dat het gezegd behoorde te worden, dan had ik dat moeten doen. Mijn punt is dat ik het collegiaal, redelijk en aanvaardbaar vond om de collega's voor te leggen: is het doenbaar om hierover te zwijgen? U moet van mij aannemen dat, als de collega's hadden gezegd dat het natuurlijk doenbaar was, het niet naar buiten was gekomen. Als de collega's het zo ervaren dat het niet doenbaar is, dan neem ik de verantwoordelijkheid om van een regel af te wijken. Dat is mijn verantwoordelijkheid. Wij moeten echter niet de weg opgaan van de suggestie: zou het niet mooi zijn om het naar buiten te brengen? Het is een noodsituatie. Ingeval van nood kun je beslissen om van je reglementen af te wijken.

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! Het is natuurlijk nogal iets, als juist degene die belast is met het bewaren van de eenheid van het beleid, dit voorstel doet dat zo nadrukkelijk naar buiten toe de verdeeldheid doet blijken. Het is terecht dat de minister-president daar de verantwoordelijkheid voor neemt. Er moet echter iets heel bijzonders aan de hand zijn. De minister spreekt van een noodsituatie. Dat is nogal wat. Wat was dat voor noodsituatie?

Minister **Lubbers**: Ik zeg het nog een keer. Ik heb besproken of dit intern te

houden was. Ik hecht eraan om niet te zeggen: dit is dus een voorstel. Het is geen voorstel in die zin. Wat is dan de bijzondere situatie die zulks rechtvaardigt? Welnu, dat zal ik de heer Tommel duidelijk maken. Sommige geachte afgevaardigden hebben dit ook al gezegd. Het is een heel bijzonder iets dat een minister uitgenodigd wordt tot besluitvorming die er ten minste toe kan gaan leiden – ik kom dadelijk op de inhoud van het besluit – dat hij met zijn handtekening mee moet bezegelen een ingreep van het kabinet in taken die in het algemeen niet bij het kabinet liggen. In dit geval gaat het om de medewerking van de provincie die noodzakelijk is om de ruimtelijke-ordeningsbesluiten te nemen die nodig zijn voor de aanleg van een nieuwe luchthaven. Het is mogelijk dat dit besluit daarheen gaat leiden.

Het is voor mij inderdaad een uniek geval dat de ministerraad een minister uitnodigt om die handtekening te zetten. Het is eigenlijk nog bijzonderder dat het risico in dit geval evident wordt, zonder dat het het besluit zelf betreft. Als de minister in zijn afweging zegt dat het besluit, zoals het er ligt – ik zal het dadelijk inhoudelijk toelichten – voor hem onvoldoende reden is om zijn functie op te geven, maar dat hij wel nadrukkelijk in de ministerraad de argumenten wil aantekenen waarom hij het daar niet mee eens is, dan vind ik als voorzitter van de raad dat er inderdaad sprake is van een buitengewoon unieke situatie. Iedereen kan dan natuurlijk zeggen: dat is wel waar, maar je moet die dingen via de gladde procedure-regels beslissen; die dingen gebeuren niet, dus dat kan niet; mevrouw Smit-Kroes heeft dat indertijd eens gedaan, maar dat was ook niet correct; dat is dus ook geen reden om een volgende keer als voorzitter bewust en zichtbaar mee te werken aan iets wat beter achterwege kan blijven. De Kamer vraagt mij evenwel een verklaring. Ik zeg dit niet om haar te overtuigen; ik geef alleen een verklaring. Ik vind dat ik ook verplicht ben om de Kamer een verklaring te geven. En dat is het bijzondere van de situatie. Het gaat om een type besluit dat een minister uitnodigt om uitgerekend op zijn eigen beleidsterrein een andere overheid te overrulen met een handtekening van zijn kant. Dat is een heel bijzondere situatie. Daarom

heb ik ook de formulering gebruikt van het intensieve beraad met alle argumenten die daarin gebruikt zijn. Dat was voor mij aanleiding om te zeggen: ik geloof dat het in dit geval te verantwoorden is.

De heer **Te Veldhuis** (VVD): In het interview dat u vorige week na afloop van het kabinetsberaad met RTL hebt gehad, hebt u gezegd dat aantekeningen vrij gebruikelijk zijn en dat het zelfs tientallen keren voorkomt. Dat betekent dat in tientallen gevallen allerlei ministers moeilijkheden hebben met de besluitvorming. Waarom komt dat nu specifiek in dit geval naar buiten? Waarom is die procedure niet gevolgd in al die andere tientallen gevallen, waarin ministers ook zo hebben moeten worstelen, alvorens met een kabinetsbesluit akkoord te gaan? Het lijkt er nu toch een beetje op alsof u minister Alders een schaamlapje hebt moeten verschaffen.

Minister **Lubbers**: Mijnheer de voorzitter! Ik heb niets toe te voegen aan wat ik gezegd heb. Ik heb gezegd wat het unieke van dit besluit was. Ik ken ook geen ander voorbeeld van een dergelijke uitnodiging aan een minister op zijn eigen terrein. Wat moet ik hier nog aan toevoegen? Hierdoor wijkt het ook af van al die andere gevallen.

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Ja, maar u haalt het argument aan dat het in de uitvoering moeilijk kan gaan worden, als een minister een handtekening onder bijvoorbeeld een aanwijzingsbesluit moet gaan zetten. So what? Deze minister neemt het besluit om akkoord te gaan met hetgeen waartoe het kabinet besluit, of niet. De minister neemt daar verantwoordelijkheid voor of niet. Of hij later al dan niet aanwijzingen moet geven, is volgens mij volstrekt irrelevant voor het camoufleren van de verdeeldheid binnen het kabinet. Dat is absoluut een irrelevante overweging. Deze minister accepteert dit besluit en gaat vervolgens ook met de uitvoering akkoord. Hij geeft dus, zo nodig, ook aanwijzingen of doet dat niet. Het is één van de twee.

Minister **Lubbers**: Voorzitter! Dit is misschien ook de omslag naar de inhoud van het besluit, waarover ook vragen gesteld zijn. Ik heb zojuist opgemerkt dat ook bij een aanke-

ning het besluit als zodanig intact blijft, ongeacht het al of niet publiek bekend worden van de aantekening. Dan moeten wij echter wel naar het besluit zelf kijken en dat hebben wij nu voor ons. In de brief van de minister van Verkeer en Waterstaat is het besluit ook keurig tussen aanhalingstekens geplaatst.

Er is gevraagd waarom dit besluit is genomen en wat de betekenis ervan is. Voorzitter! Ik citeer de heer De Jong die heeft gezegd dat zowel de gemeente Rotterdam als de provincie Zuid-Holland heeft uitgesproken dat het huidige Zestienhoven dicht moet. Dit lijkt een precieze beschrijving van de werkelijkheid, maar, met een zeker excuus aan de geachte afgevaardigde, dat is het niet. Wat zegt de gemeente Rotterdam? Het gemeentebestuur van Rotterdam – ik heb het nu uiteraard over de meerderheid van de raad – zegt dat Zestienhoven dicht moet voor de realisatie van een nieuwe luchthaven enkele kilometers verderop. De provincie Zuid-Holland zegt dat Zestienhoven best dicht mag, maar dan zonder de realisatie van een nieuw vliegveld. Inhoudelijk zijn dit twee verschillende uitspraken. Zij lijken hetzelfde, maar zij zijn wezenlijk verschillend.

De heer **De Jong** (PvdA): Ik houd de minister-president voor dat de gemeente Rotterdam met de huidige exploitant, de luchthaven Schiphol, een overeenkomst heeft. Wanneer het nieuwe vliegveld niet wordt gerealiseerd, zal met de exploitatie van het huidige worden gestopt. Het gemeentebestuur van Rotterdam zal bepaald niet nastreven dat wanneer zijn wens – het nieuwe vliegveld – niet kan worden gerealiseerd, het huidige vliegveld wordt gehandhaafd.

Minister **Lubbers**: Dat heb ik ook niet gezegd. Ik heb gezegd dat Rotterdam en de provincie er verschillend over denken. Dat is ook het probleem.

De heer **De Jong** (PvdA): Ik kan mij best voorstellen dat er subtiele verschillen zijn, maar materieel is de uitkomst hetzelfde. Zowel Rotterdam als Zuid-Holland heeft geen trek in handhaving van het huidige vliegveld op termijn.

Minister **Lubbers**: Het kan zijn dat u gelijk heeft, maar om dat vast te

stellen, is een afzonderlijke procedure nodig en die wordt in gang gezet met onze besluitvorming.

Het kabinet heeft, alle argumenten wegend, gezegd – in de Kamer is daar ook verdeeldheid over, maar de meerderheid beslist en zo was het in het kabinet ook – dat de economische voordelen, de werkgelegenheidsaspecten, van een luchthaven met een zakelijke functie voor Rotterdam zodanig overtuigend zijn, dat het zijn uiterste best wil doen om mee te werken aan een luchthaven in dat gebied. Dat is het kabinetsstandpunt. Wij zijn een- en andermaal gevraagd om positie te kiezen en dat hebben wij nu gedaan. Het is best mogelijk dat, op grond van dat uitgangspunt, nog een keer geprobeerd wordt – dit is zeer belangrijk – om het met de andere overheden eens te worden. Ik zeg het de heer Van Vlijmen na dat het ons heel wat waard is om gemeente en provincie op één lijn te krijgen. Het gaat om een beslissing van regionale aard, ongeacht het feit dat de luchthaven ook een zekere functie heeft voor Schiphol. Krachtens het kabinetsbesluit is de hoofdfunctie gerelateerd aan de betekenis voor de werkgelegenheid voor Rotterdam. Het blijft dan bizar dat de meer nabije overheden het niet eens zouden kunnen worden. Het moet dan dus toch nog maar een keer opnieuw geprobeerd worden. Dat is de gedachtengang. Hieruit volgt de rest. Als je eenmaal gezegd hebt: "Hier is valse trek; de gemeente Rotterdam en de provincie willen allebei een eind maken aan Zestienhoven, maar op een verschillende manier en we kunnen ze niet op één lijn krijgen", dan moet je als kabinet eerst een keuze maken, kleur bekennen. Is het werkgelegenheidsbelang zodanig dat een luchthaven daar naar ons oordeel gerechtvaardigd is? Het antwoord is "ja".

Er komen enkele punten bij die wij in het geheel meenemen. Om te beginnen het volgende. Als dit een luchthaven is voor, dooreengenomen, zakelijke doelen en met een beperkte functie in relatie tot Schiphol, dan is die er op dit ogenblik ook al op Zestienhoven. Deze kan misschien iets anders van karakter zijn. Ik beantwoord hiermee een andere vraag. Als je een luchthaven op een andere plaats zou willen realiseren en je wilt werkelijk in overleg treden met de andere

overheden, dan moet er ruimte in je besluitvorming zitten en moet het niet gaan om een dictaat. We hebben wel een eerste indice gegeven door te zeggen: indien het tot een luchthaven op een andere plaats, een nieuwe opzet zou komen, is het dan niet verstandig om dit zonder nachtluchten te doen? Welnu, hier zijn vragen gesteld over de duur van de nacht, etcetera. Ik laat dat even liggen.

We hebben ook gezegd dat er ruimte moet zijn in de besluitvorming als het de precieze omvang en specificatie ervan betreft. Het zal dan beter mogelijk zijn om met andere overheden te overleggen en het hierover eens te worden.

Ik kom vervolgens bij de vraag die, zo vond ik althans, zeer to the point was rond de aangehechte bijlage van financiële aard. Ik zou de geachte afgevaardigde De Jong – maar ook anderen die hiernaar hebben gevraagd hebben of die hierover opmerkingen hebben gemaakt – willen verwijzen naar het niet onbelangrijke zinsdeel in de brief van minister Maij: "Voor een eventueel NRA, etcetera". Wat wordt hierin tot uitdrukking gebracht? Dat het kabinet één knoop heeft doorgemaakt, namelijk dat het vindt dat de werkgelegenheidsdoelen doorslag geven ten gunste van een beperkte luchthaven – geen tweede Schiphol – voor alle zakelijke doeleinden, misschien met een beperkte functie in relatie met Schiphol voor noodsituaties, maar in ieder geval geen tweede Schiphol, geen complete luchthaven, maar een luchthaven met een regionaal karakter die zijn werkgelegenheidsbelang ontleent aan de mogelijkheden voor vluchten naar de omliggende landen, korte in- en uitstaptijden etcetera. Dit verhaal is bekend. Ik ga het hier niet helemaal opnieuw beschrijven.

Het kabinet is hier niet monomaan in, in de zin dat het alleen wil uitmaken of het belangrijk genoeg is voor de stad Rotterdam, maar het is wel onze opvatting. We gaan dus opnieuw met de provincie praten of er vanuit dit standpunt een overeenstemming te bereiken is.

Mijnheer de voorzitter! Verschillende sprekers hebben geheel terecht vanuit hun standpunt niet alleen vragen gesteld maar ook hun opvattingen gegeven. Ik kan deze opvattingen doorlopen. Maar toen ik ze allemaal opschreef, dacht ik eerlijk

gezegd bij mijzelf: niets nieuws onder de zon. Een krappe meerderheid bij de beraadslagingen in de gemeente Rotterdam, precies een iets andere meerderheid bij de provincie, een zeer intensieve beraadslaging in het kabinet. Ik zou alleen tegen een ieder die zo overtuigd is van zijn eigen gelijk willen zeggen: schuilt er misschien enige overdrijving in de kracht van uw eigen argumenten, als het zo overduidelijk is dat vrijwel iedere these een krappe meerderheid ontmoet die het ermee eens is of een belangrijke minderheid die het ermee oneens is? Dat mag toch pleiten voor enig relativiseringsvermogen over deze zaak.

Hoe dan ook, wij hebben op een punt niet willen relativiseren. Wij hebben de mist eruit willen halen. Ik begon daarom mijn betoog met de beantwoording van het betoog van de heer De Jong. Het kan niet zo zijn dat opvattingen, als waren zij dezelfde, op één lijn gesteld worden, als er een andere ondergrond onder zit. Het wordt langzamerhand wat vermoeiend om, als men spreekt over de sluiting van Zestienhoven, te zeggen: daar is in ieder geval een grote meerderheid voor, als dit in geheel verschillende context wordt uitgesproken. Wij hebben hierin dus een doorbraak willen bewerkstelligen, door te zeggen: laten we dit nu eerst eens vaststellen. We kunnen nu inderdaad wel zeggen dat dit in een meerderheidsbesluitvorming is gebeurd. Laten we de argumentatie van een stad als Rotterdam eens bekijken. Rotterdam heeft nu ook zijn luchthaven. Wij menen dat B en W hiermee een sterk punt hebben. Zij hebben het ook gewonnen in de gemeenteraad. Rotterdam vindt dat er inderdaad zo'n luchthaven moet zijn, van beperkte aard met een voornamelijk regionale functie. Laten wij Rotterdam dit gelijk geven. Vervolgens is de vraag aan de orde of er dan met de overheden gezamenlijk is te praten over de vraag, wat de beste aanpak is. Ik loop daar niet op vooruit. Ik ken de woningbouwbelangen aldaar maar al te goed. Ik ken ook nog wel enige andere argumenten. Maar ik moet zeggen – ik moet bijna toestemming vragen om niet te subjectief te worden – dat ik niet het gevoel heb dat het feit dat niet al drie jaar geleden Zestienhoven dicht is gegaan het meest knellende probleem in de ontwikkelingen van

Rotterdam is. Het knellende politieke probleem is – wij zullen daar stap voor stap doorheen moeten – niet dat van de sluiting van Zestienhoven, maar de consequentie daarvan, waarover zo verschillend wordt gedacht. Ik kom er rond voor uit dat wij nog een keer een poging willen wagen om het eens te worden met de andere overheden over de te volgen lijn. Het gaat om een beslissing van voornamelijk regionale betekenis. Ik geef toe dat er een beperkte betekenis voor Schiphol is, maar in de kern is het een regionale afweging. Het gaat daarbij nota bene over zaken zoals ruimtelijke ordening en woningbouw. Ik vind het onverteerbaar dat overheden die daarvoor gedeelde verantwoordelijkheden hebben – gemeente en provincie – niet op één lijn zijn te krijgen. Het is mij werkelijk al te gemakkelijk om dan naar Den Haag te rennen en om te zeggen: zegt u het maar. Wij hebben geprobeerd, een start te maken met het vinden van een oplossing in de richting van een gemeenschappelijke aanpak, door de stelling: het kabinet stelt vast dat een bescheiden luchthaven nodig is. Dat is een volstrekt heldere stelling. Als daar nog ruimte in zit in die zin dat het nog niet precies duidelijk is wat dat precies betekent voor het uur in de nacht en voor de precieze lengte, voor dit en voor dat, dan merk ik – met de geachte afgevaardigde de heer Van Vlijmen – op dat als je wilt overleggen met de andere overheden, je er ook beter aan doet om niet alle punten en komma's in te vullen.

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! Ik denk dat de minister-president het belang van een paar zaken verkeerd inschat. Ik denk dat de meeste Rotterdammers meer wakker liggen van het feit dat zij in een oud en slecht huis moeten wonen, omdat er nog steeds geen bouwmogelijkheden zijn. Voor hen speelt niet primair het probleem van: krijgen wij een nieuw vliegveld. Men zit meer met de afweging van geluidhinder, woningbouwmogelijkheden en dergelijke. De stelling van de minister-president is dat het belangrijkste deel van de besluitvorming toch in de regio ligt, dus bij de gemeentelijke en provinciale overheid. De minister-president zegt vervolgens dat zij het niet eens zijn op het punt van het sluiten van het huidige Zestienhoven en wat er

daarna moet gebeuren. Het is dan heel goed mogelijk, zelfs binnen korte tijd, dat zij het daarover wel eens worden. Er komt een nieuwe raad in Rotterdam. Hij kan vinden dat er geen nieuw vliegveld moet komen en dat Zestienhoven wordt gesloten. Dat is exact het standpunt van de provincie. In dat geval is de consequentie van de stelling van de minister-president dat het kabinet terugtreedt. Het kabinet accepteert dan dat het zwaartepunt inderdaad in de regio ligt. Als door beide overheden wordt meegedeeld dat zij voor die oplossing kiezen, dan kan het kabinet in zijn definitieve besluitvorming de bouw van een nieuw vliegveld achterwege laten. Is dat een juiste conclusie? Kan de minister van VROM ooit gedwongen worden, de lagere overheden het vliegveld op te dringen? Dat zou dus alleen maar kunnen bij verdeeldheid onder die twee overheden.

Minister **Lubbers**: Ik onderschrijf uw analyse wat dit betreft, op hoofdzaken. Uiteraard kunnen er bij een dergelijke gang van zaken – u schetst de mogelijkheid dat het nieuwe bestuur van Rotterdam een contraire opvatting zal hebben, en dat is uw recht – overgangsproblemen ontstaan, omdat Schiphol waarschijnlijk enige tijd nodig zal hebben, omdat men er enig belang bij heeft. Indien Rotterdam en de provincie unaniem hetzelfde standpunt hadden ingenomen, had ik het niet voor mogelijk gehouden dat dit kabinet, de regering in deze samenstelling, dat niet zou aanvaarden, omdat er een nationaal belang in het geding zou zijn. Het is geen nationaal belang, maar in de eerste plaats een regionaal belang.

De heer **Tommel** (D66): Dat lijkt mij een belangrijke constatering, want het is mogelijk dat ze beide alsnog dit standpunt zullen innemen. Ik kan mij niet voorstellen dat het kabinet dan ineens zou vinden dat het wel om een nationaal belang zou gaan.

Minister **Lubbers**: Mijnheer de voorzitter! De heer Tommel gaat met zoveel kracht en met iets van blijdschap op zijn gezicht uit van de casuïstiek dat het kabinet rekening houdt met de opvatting van een andere overheid. Hij registreert dat als iets positiefs en ik ben het zo van harte met hem eens. Wil hij mij dan ook volgen in mijn redenering dat hij

mij zo'n deugd had gedaan als hij mij hier een- en andermaal had voorgehouden, dat hij alle begrip heeft voor het probleem van het kabinet dat is gesteld voor de situatie waarin de gemeente Rotterdam al een paar jaar pleit voor een nieuwe luchthaven. Dan moet de heer Tommel dat toch even serieus nemen? Hij moet niet alleen een lagere of andere overheid serieus nemen als zij een standpunt heeft dat hem pleziert of waarmee hij het eens is. Als het zijn standpunt niet is, moet hij ook voluit zeggen dat hij dat standpunt heel belangrijk vindt. En dan moet de heer Tommel ook nu meer begrip hebben voor het standpunt van de regering. Met respect, maar het is iets te gemakkelijk om heen en weer te wippen. Als de regering het eens is met de gemeente Rotterdam – en het bestuur van Rotterdam zegt dat het een luchthaven nodig heeft – dan vindt de heer Tommel dat onjuist. Dan ziet het bestuur het verkeerd en dan moeten wij dat standpunt zo niet aanvaarden. Maar op het moment dat het tot een ander standpunt komt, zegt de heer Tommel: halleluja, het is prachtig dat de regering respect heeft voor een andere overheid. Dat is toch wat merkwaardig.

De heer **Tommel** (D66): Daar is niets merkwaardigs aan. Het gaat er niet om of ik wel of niet respect heb voor de problemen van de regering. Ik heb daar altijd respect voor. Soms heb ik iets minder respect voor de gekozen oplossingen en soms nog minder voor de wijze waarop de regering tot die oplossingen komt, maar daar gaat het nu niet om. Het gaat om het antwoord op de vraag waarom de regering die tweeslag maakt. De minister stelt nu dat het voor de regering een gegeven is als zij het beide eens zijn, ook nu nog. Ergo: als de Rotterdammers een beetje verstandig zijn, kan de hele kwestie binnen de kortste keren van de baan zijn. Ik zie dit echter nadrukkelijk in het licht van hetgeen de minister zojuist zei over de noodtoestand in het kabinet. Hij noemde het woord "noodtoestand". Waarom? Omdat de minister van VROM verplicht was om zijn handtekening te zetten onder een document dat een lagere overheid zou verplichten, toestemming te verlenen tot de bouw van het vliegveld. Dat is toch een heel

andere geesteshouding? Deze minister vindt het een regionale zaak, maar de eerstverantwoordelijke minister wordt wel gedwongen om tegen zijn zin een handtekening te zetten, terwijl hij de portefeuillehouder is en weet dat de provincie dat nieuwe vliegveld niet wil hebben. Zo zou het naar mijn gevoel toch niet moeten zijn. Als de minister-president een prachtig verhaal houdt over de primaire regionale verantwoordelijkheid, hoort dat er dus niet bij. Dan haalt hij hetgeen hij met de ene hand wegneemt, onmiddellijk met de andere terug.

Minister **Lubbers**: Mijnheer de voorzitter! Het zal wel aan mij liggen. Ik ben Rotterdammer. De heer Tommel houdt een betoog over de regionale overheid alsof het niet over Rotterdam gaat. De gemeente Rotterdam wil een vliegveld. Ontkent de heer Tommel dat nu of niet?

De heer **Tommel** (D66): De provincie hoort daar natuurlijk ook bij.

Minister **Lubbers**: In het betoog van de heer Tommel is het alsof de provincie de overheid is en de stad Rotterdam er niet toe doet. Dat is toch onzin? Het gaat toch primair om de stad Rotterdam? Zij ontwikkelt een initiatief en zij heeft dat voorgelegd en met kracht van argumenten verdedigd. Zij is daar ik weet niet hoe lang mee bezig geweest. De heer Tommel weet dat allemaal. Daar kan hij toch niet gewoon aan voorbijgaan? Dat is toch op zichzelf van betekenis?

De heer **Tommel** (D66): Ik ga er absoluut niet aan voorbij. Ik constateer dat er nog een tweede overheid is, die vooral belast is met het ruimtelijke-orderingsaspect. Dat is de provincie en zij is daarin volstrekt duidelijk geweest.

Minister **Lubbers**: Ik begrijp de heer Tommel wel. Hij wil vooral dat wij luisteren naar de overheid waar hij het mee eens is en dat wij niet luisteren naar de overheid waar hij het niet mee eens is. Dat vind ik toch wat merkwaardig.

De heer **Tommel** (D66): De minister mag dat merkwaardig vinden, maar dat argument vind ik beneden de maat. Ik heb ze niet gescheiden.

Minister **Lubbers**: Jawel, ik kan het

hem zo voorlezen uit de Handelingen.

De heer **Tommel** (D66): Ik heb simpelweg geconstateerd, dat beide overheden het binnenkort met elkaar eens kunnen zijn. Uit de redenering van de minister-president volgt dan dat het kabinet zijn besluit intrekt. Ik hoop dat dit gebeurt. Dan zou de minister mij echt vrolijk maken.

Minister **Lubbers**: Ik heb niet de indruk, dat de geachte afgevaardigde de heer Tommel mij iets vraagt. Hij heeft een stelling.

De heer **Tommel** (D66): Ik liep ook rustig weg. Ik had een stelling. Ik had overigens nog een vraag. Nu laat de minister toch de mist optrekken. Hij zei althans, dat hij dat wilde doen. Kan hij iets duidelijker maken wat het nu precies voor een vliegveld is? Ik heb het heel concreet gevraagd. Rotterdam heeft een plan ontwikkeld, een Integraal plan noordrand. Daarin worden de startbaan, de lengten, de breedten, enz., precies vermeld. Het staat er heel exact. In het kabinet was er sprake van een compromis. Er moet dus sprake zijn van een compromis tussen dat plan en niets, want minister Alders wilde niets. Wil de minister nu eens heel precies uiteenzetten, wat dit compromis inhoudt? In welke richting wijkt het plan af van het Integraal plan noordrand Rotterdam? Anders zou er geen sprake kunnen zijn van een compromis.

Minister **Lubbers**: Voorzitter! De heer Tommel heeft het niet begrepen. Ik moet even de tijd nemen om het hem uit te leggen.

Wat is het compromissoir karakter van het besluit? Dat besluit bestaat uit twee onderdelen. Het eerste onderdeel is de vaststelling van het kabinet dat naar ons oordeel een vliegveld of een bescheiden luchthaven nodig is. Wat dat inhoudt, heb ik al in ruwe vormen toegelicht. Het tweede onderdeel houdt in dat voor de uitwerking van dat besluit wij overleg zullen plegen met die andere overheden. Pas in dat overleg komen wij te spreken over specifieke punten waarover tal van vragen zijn gesteld. Wij betrekken daarbij de aspecten van ruimtelijke ordening voor de HSL.

Het compromis bestaat dus daaruit dat wij – en dat is een kabinetsbesluit – met het oog op de

werkgelegenheid een vliegveld in de onmiddellijke nabijheid van Rotterdam bepleitbaar vinden. Ik zeg het nu maar eens in ronde Hollandse woorden. Het tweede onderdeel van het compromis is dat het een bescheiden luchthaven kan zijn. Over vragen als hoe die luchthaven er precies uitziet, waar die precies komt en hoe je daar precies mee omgaat, kunnen wij uitgebreid spreken met de provincie en de gemeente. Het compromis is: laten wij proberen het met elkaar eens te worden! Bij het compromis gaat het niet om een beetje langere of kortere baan of om wat uren langer of juist korter vliegen. Daarover hebben wij helemaal niet gesproken.

In het compromis wordt ja gezegd tegen een vliegveld vanuit een oogpunt van werkgelegenheid. De aanleg van dat vliegveld moet doorgezet worden. Laten wij het doen, laten wij de knoop doorhakken. Als dat eens een keer duidelijk is, kunnen wij dan niet vanuit dat uitgangspunt tot een gemeenschappelijk standpunt komen? Zo staat het ook keurig in de brief van de minister: kunnen wij niet gezamenlijk bepalen, op basis van het voorgaande, overleg te voeren om na te gaan of het niet alsnog mogelijk is, tot een gemeenschappelijk standpunt te komen.

De heer **Tommel** (D66): Ik wil daar twee opmerkingen over maken.

De **voorzitter**: U mag heel kort een opmerking maken. Daarna kan de heer De Jong zijn opmerking maken.

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! Ik moet dus begrijpen dat het compromis tussen de kabinetsleden die voor een vliegveld waren en degenen die tegen een vliegveld waren, hieruit bestaat: er moet een vliegveld komen?

Minister **Lubbers**: Er is een vliegveld.

De heer **De Jong** (PvdA): Voorzitter! De minister-president heeft een van de door mij gestelde vragen niet goed beantwoord. Die vraag was: waarom was het niet voldoende dat de provincie volmondig neen zei, toen bij een eerdere gelegenheid iets soortgelijks werd gevraagd aan de provincie en het gemeentebestuur van Rotterdam? Waarom moest de

vraag, zij het in een iets andere vorm, opnieuw gesteld worden?

Minister **Lubbers**: Het oordeel van het kabinet is dat om redenen van werkgelegenheid een vliegveld wenselijk is. De ruimte, waar en hoe zijn precies gedefinieerd. Wij zijn van mening dat dit kabinetsoordeel van invloed zou kunnen zijn op het provinciebestuur. Ik voeg daaraan het volgende toe.

Het is mij in deze zaak sterk opgevallen dat nadrukkelijk de indruk gewekt wordt dat het kabinet maar eens een knoop moet doorhakken. Wat betekent dat nu eigenlijk? Dat betekent dat mensen, hiernaar kijkend, kennelijk menen dat indien overheden verschillend denken, het de taak van het kabinet is, te kiezen. Dat kan zo zijn. Het kan ook iets anders zijn. Het kan zijn dat het kabinet de overheden eerst nog eens dwingt, het eens te worden over het uitgangspunt dat iets wenselijk is.

De provincie Zuid-Holland heeft nooit de uitspraak gedaan dat geen enkel vliegveld, hoe bescheiden ook en waar ook in de onmiddellijke omgeving van Rotterdam, wenselijk is. Misschien doet zij deze uitspraak nog. Tot nog toe heeft het provinciebestuur deze uitspraak nooit gedaan.

De heer **De Jong** (PvdA): Voorzitter! Als ik de woorden van de minister-president probeer samen te vatten, zegt hij dan nog één laatste poging te doen om een standpunt te bereiken waarin het provinciebestuur en het gemeentebestuur van Rotterdam het eens zijn? Wanneer zij tot een eensluidend standpunt komen, zal het kabinet daaraan dan zijn medewerking verlenen? Begrijp ik dat goed?

Minister **Lubbers**: Dat heb ik zoëven gezegd. Ik heb daarbij een zeker voorbehoud gemaakt. Het kabinet moet daarover beslissen. Ik kan niet namens alle collega's spreken. Ik neem daar een voorschot op. Ik neem aan dat een dergelijk standpunt zeer zwaar zal wegen. De eventuele problemen voor Schiphol die hieruit voortvloeien, zullen daarbij betrokken worden. Dat komt in zekere zin op de tweede plaats. Naar mijn mening zijn deze meer van betekenis voor de timing dan voor de inhoud van het besluit.

Minister **Maij-Weggen**: Mijnheer de voorzitter! Volgens mij zijn alle vragen van de heer Tommel door de minister-president beantwoord. Ik heb althans geconstateerd dat er voor mij geen vragen meer resten. Dat geldt niet voor de heren Lankhorst en De Jong. Zij hebben enkele specifieke vragen gesteld die bij uitstek op het gebied van verkeer en waterstaat liggen.

Allereerst hebben beiden opgemerkt dat vele keren is gevraagd naar een besluit over de nota Relus. Dat klopt. Ik geloof dat de nota bijna twee jaar voorligt. Die hing op deze kwestie van de luchthaven Zestienhoven. Zo simpel was dat. Ik troost mijzelf met de gedachte dat Rotterdam, die het het meest betreft, er twintig jaar over gedaan heeft en dat wij daarover in twee jaar een besluit hebben genomen. De besluitvorming in het kabinet heeft nog wel erg lang geduurd, maar was dus aanzienlijk sneller dan de gemeentelijke besluitvorming.

De heer Lankhorst heeft gezegd dat de Kamer een brief met de argumenten voor en tegen van mij zou ontvangen. Op dat punt moet ik een beetje precies zijn. Ik heb tegen de heer Lankhorst gezegd: als er in de ministerraad geen besluit valt, dan heb ik er geen enkel bezwaar tegen om u een brief te sturen met de voors en tegens en dan heb ik er geen enkel bezwaar tegen als de Kamer zich er ook eens over uitsprekt. Maar er is intussen een besluit gevallen. Dat is de brief die de Kamer heeft ontvangen.

De heer **Lankhorst** (Groen Links): De afspraak was overigens: als er voor Kerstmis geen besluit zou vallen, zou u een brief met de argumenten pro en contra sturen. Ik stel vast dat het besluit in ieder geval niet voor Kerstmis gevallen is.

De minister-president heeft steeds gesproken van een situatie die niet zwart/wit is. Het is een situatie waarin verschillende standpunten mogelijk zijn, in de Kamer, in het kabinet en noem maar op. Ik begrijp niet dat de minister in zo'n situatie de Kamer durft af te schepen met die twee zinnnetjes. Juist in die situatie zou het natuurlijk verstandig zijn, ook bijvoorbeeld omdat dit overleg en deze besluitvorming eraan zaten te komen, om juist wel die brief met de

verschillende argumenten te sturen. Er zijn in het kabinet immers ook verschillende standpunten aan de orde.

Vorige week zei u nog: ik heb mijn huiswerk klaar, ik heb mijn huiswerk afgemaakt. Dat heeft natuurlijk ten grondslag gelegen aan de besluitvorming van het kabinet. U geeft het ons niet, maar u heeft het ons wel beloofd. Daarom blijf ik zeggen: met u kunnen wij dus op dit punt geen afspraken maken.

Minister Maij-Weggen: Voorzitter! Ik moet de heer Lankhorst toch herinneren aan de precieze uitspraken. Dan is ook zijn kwalificatie niet correct. Ik heb bij de begrotingsbehandeling gezegd: ik zal mijn best doen, u voor de kerst een besluit over de nota Relus – dat is dan de kwestie Zestienhoven – toe te sturen. Eerlijk gezegd, heeft het voorstel ook voor de kerst al op de agenda van de ministerraad gestaan. Ik was toen niet in staat om u daarover een brief te sturen, omdat er geen besluitvorming plaatsvond. Dus heb ik u dat gemeld voor het einde van het kerstreces.

De heer Lankhorst (Groen Links): U heeft het over "precieze uitspraken". Ik zal aangeven waar ik precies naar gevraagd heb. Daar heeft u in november uiteindelijk "ja" op gezegd. Ik zei: u bent daar al zo lang mee bezig; als er nu voor Kerstmis geen besluitvorming in het kabinet plaatsvindt, hecht ik eraan dat de Kamer erover kan praten en dan moet u een brief schrijven met de argumenten pro en contra. Wij moeten vaststellen dat het kabinet geen besluit voor Kerstmis heeft genomen. Dan had u dus die brief moeten schrijven, want die had u beloofd. Dat was de uitspraak die u in november gedaan had. Daar was ik dus blij mee.

Minister Maij-Weggen: Voorzitter! Dat zal ik nog eens even precies in de Handelingen na moeten kijken, want dat zit in elk geval niet zo in mijn geheugen. In mijn geheugen zit het volgende. Er komt voor de kerst een brief over de nota Relus en over de besluitvorming inzake Zestienhoven. Die brief heeft u dus gehad aan het eind van het kerstreces met de mededeling dat die zaak nog op de agenda stond. Zo zit het in mijn geheugen. De vraag om de voors en de tegens, dus om alle argumenten

nog een keer gewisseld te krijgen, is in feite pas aan de orde geweest bij het debat dat zeer kortelings gehouden is. Ik meen dat dit vorige week werd gehouden. Toen heb ik gezegd: als het nog langer duurt, heb ik er geen bezwaar tegen om u een brief te sturen met de voors en de tegens. Ik had u dus aanvankelijk toegezegd om een brief te sturen over het besluit dat zou worden genomen. Later, pas zeer recent, heb ik u gezegd: als het besluit dan toch te lang op zich laat wachten, ontvangt u van mij een brief met de voors en de tegens. Dat is intussen ingehaald door het besluit. Ik vind dus dat ik mij aan de afspraak heb gehouden en ik heb nog eens helder uiteengezet wat naar mijn gevoel de precieze afspraken waren. Zo zitten zij in mijn geheugen en dat is doorgaans redelijk op orde.

De heer Lankhorst (Groen Links): In dit geval niet, maar wij hebben Handelingen waarin u het kunt lezen en daar zou ik maar snel naar laten kijken.

Minister Maij-Weggen: Wij kunnen dat heel objectief toetsen door de Handelingen nog eens heel precies op deze punten na te kijken.

Met betrekking tot de nachtvluchten heeft de heer Lankhorst gezegd dat hij zeven uur eigenlijk te kort vindt. Het is thans echter formeel beleid. U vindt dat terug in de Wijziging van de Luchtvaartwet en in de nota over nachtnormering. Ik wil niet zeggen dat daarover geen discussie mogelijk is, maar wij volgen eenvoudig de regels. Daarbij meld ik wel dat ook op andere vliegvelden in Europa kan worden uitgegaan van de periode van 23.00 uur tot 6.00 uur en de periode van 24.00 uur tot 7.00 uur. In die zin is er dus nog ruimte voor enige flexibiliteit, maar het gaat gewoon om formeel beleid.

De heer Lankhorst heeft ook vragen gesteld over de financiële betrokkenheid van het Rijk. Ook andere geachte afgevaardigden hebben daar vragen over gesteld. Ook op dat punt moet ik een beetje precies zijn; het is niet zo dat de rijksoverheid in financieel opzicht alle handen van de regionale luchthavens wil aftrekken. Wij willen onze handen met name aftrekken van de exploitatie van de regionale luchthavens. Het is niet zo dat wij onze handen ook willen aftrekken

van de bouw van infrastructuur en zeker niet van de activiteiten van de LVB op de regionale luchthavens. Tegen die achtergrond en gelet op de financiële afspraken, ziet men dat er op het punt van de exploitatie geen betrokkenheid van de rijksoverheid bij Zestienhoven is en dat er op het punt van de infrastructuur een gedeeltelijke betrokkenheid is. Dat is heel goed; ik geloof dat wij een derde van de kosten van de infrastructuur betalen. De andere partners betalen de andere kosten. De rijksoverheid neemt de kosten van de LVB voor haar rekening, maar wij hebben met de luchthaven Schiphol wel een onderhandse afspraak dat Schiphol de helft van de exploitatiekosten van de LVB op zich neemt zodra het vliegveld rendabel is. Dat is in feite een toegeving op datgene wat in het algemeen regel is. In die zin sporen de financiële afspraken met hetgeen wij in de nota Relus onder het terugtrekken van financiële betrokkenheid bij regionale luchthavens verstaan.

De vraag of er sprake is van een regionale of van een nationale luchthaven is al beantwoord door de minister-president. Ik vul nog aan dat de financiële betrokkenheid van Schiphol behoorlijk is. Schiphol neemt immers deel in het huidige Zestienhoven. Dat heeft natuurlijk ook te maken met het feit dat er zo nu en dan wat "uitplaatsing" plaatsvindt. Men kan daarbij denken aan charters, zakenvliegtuigen en kleine regionale diensten. Ook heeft het te maken met het feit dat het bij slecht weer en bepaalde weersomstandigheden voor een grote luchthaven goed is om nevenstrips te hebben waar men een beroep op kan doen. In die zin is er dus zeker een nationale betrokkenheid, ook al is de eerste rol van de luchthaven van regionale aard. De nationale betrokkenheid moet echter niet worden onderschat. Zo ziet althans ook Schiphol dat en dat is ook de reden waarom Schiphol in belangrijke mate aan de luchthaven deelneemt.

Ik moet nog één vraag van de heer De Jong beantwoorden. Hij vroeg zich af of de minister uitspraken heeft gedaan die in strijd zijn met het kabinetsbesluit. Dat dacht ik niet. Voor zover ik er iets over heb gezegd, heb ik te goeder trouw gemeld wat ik te melden had. Ik wil hier één ding rechtzetten, want er wordt over deze kwestie snel een

zwart/wit-verhaal geschetst. Ik heb al gezegd dat ik niet ontevreden ben over het besluit, maar ik heb meerdere keren – nuances worden vaak minder goed genoteerd als men hoopt of verwacht dat men geen nuances zal horen – gezegd dat het ook voor de minister van Verkeer en Waterstaat geen zwart/wit-zaak is, dat de keuze voor Zestienhoven, voor NRA, een kwestie van afweging is ten aanzien waarvan zowel argumenten voor als argumenten tegen naar voren zijn te brengen en dat voor de minister van Verkeer en Waterstaat de argumenten voor zwaarder wegen dan de argumenten tegen. Ik wil weg hebben dat het voor de ene minister 100% zou zijn en voor de andere 0%. Dat laatste is een suggestie die te maken heeft met de positie van collega's maar ook voor deze minister is de keuze voor NRA geen optie waar helemaal niets tégen te bedenken valt. Het zou onnozel zijn om het zo niet te stellen. Zo ongenueanceerd wens ik niet neergezet te worden.

De heer **Tommel** (D66): De minister-president heeft vrijdagavond, tijdens zijn persconferentie, onderstreept dat ook de minister van Verkeer en Waterstaat teleurgesteld was over het besluit. Hij zei dat ze binnensmonds had gevloekt. Dat zal vast niet waar zijn...

Minister **Maij-Weggen**: Dan moet er toch héél wat gebeuren.

De heer **Tommel** (D66): In ieder geval was het niet binnensmonds; anders had de minister-president het niet kunnen weten...

Voorzitter! Als er helemaal niet is gesproken over de omvang van het vliegveld, over de taken, over het waar en hoe – de minister-president heeft het ons zojuist uiteengezet – waarom was de minister van Verkeer en Waterstaat dan teleurgesteld? Ten aanzien van welk onderdeel van de besluitvorming was zij nu teleurgesteld?

Minister **Maij-Weggen**: Voorzitter! Allereerst wil ik iets zeggen over dat "vloeken". Dat wordt hier zomaar, in 's lands vergaderzaal, gezegd.

De heer **Tommel** (D66): Ik citeer wat de minister-president tijdens de persconferentie heeft gezegd.

Minister **Maij-Weggen**: Ik wil hier

niet graag gezegd hebben dat deze minister staat te vloeken bij besluitvorming; dat is niet mijn gewoonte.

De **voorzitter**: Dat heeft hier ook niemand gezegd.

Minister **Maij-Weggen**: Goed, laten wij er dan ook verder geen woord schoon of niet schoon aan maken.

Voorzitter! Ik houd ervan – misschien is dat ook een gevolg van het karakter van deze minister – om "ronde" besluiten te nemen. Je doet iets of je doet iets niet. Je doet mijns inziens iets niet in al te veel fasen en stapjes. Dat duurt mij vaak een beetje te lang. Die subtiliteit heeft deze minister vaak niet. Dat zal er ook wel toe leiden dat er wat sneller botsingen met deze minister zijn. Ik vind vaak "rond", dat iets moet of niet moet. Wat mij betreft had er afgelopen vrijdag gewoon een rond besluit mogen worden genomen over NRA. Echter, als gevolg van de hele discussie hebben wij een subtieler besluit genomen en is aan mijn adres het verzoek gedaan om dat besluit nog eens te bespreken met alle regionale overheden. Ook daar heb ik niets op tegen. Twee weken daarvoor heb ik dat ook gedaan; toen ging het over de financiële kanten. Ook toen heb ik mijn huiswerk gemaakt en ben ik met dat huiswerk teruggekomen bij het kabinet. Ook deze keer zal de minister van Verkeer en Waterstaat haar huiswerk maken en daarmee terugkomen bij het kabinet. Maar als u nu in mijn hart kijkt, moet ik zeggen dat ik iemand ben die er altijd de voorkeur aan geeft om snel een rond besluit te nemen. Dat geldt zeker als ik het gevoel heb dat het toch een bepaalde kant opgaat.

De heer **Tommel** (D66): Mijn conclusie is dat uw teleurstelling niet te maken had met wat ik omschrijf als "het is toch maar een klein vliegveld", een "strip", zoals de minister-president het stelde. Hij zei het letterlijk zo; ik citeer hem. Uw bezwaren zaten hem in het feit dat er opnieuw met provincie en gemeenten moest worden overlegd.

Minister **Maij-Weggen**: Voorzitter! Ik heb het zelf altijd over "die strip bij Rotterdam". Laten wij daar dus geen casuïstiek aan verbinden. Als er enige teleurstelling bij mij bestond, kwam dat omdat er niet gewoon een

rond besluit werd genomen aan de hand waarvan duidelijk was hoe de zaken verder zouden verlopen zonder dat er opnieuw sprake zou zijn van overleg. Toch heb ik mij geconformeerd aan nieuw overleg over wat toch als een besluit moest worden beschouwd. Over dat besluit was ik dus niet ontevreden.

Voorzitter! Ik meen dat ik verder niet behoefte uit te leggen dat ik mij heb uitgelaten in lijn met het besluit van het kabinet en dat ik dat te goeder trouw heb gedaan.

□

Minister **Alders**: Mijnheer de voorzitter! De heer Schutte kan ik zeggen dat ik afgelopen vrijdag, de Trêveszaal verlatend en lopend in de armen van een ongelofelijk groot aantal journalisten, wél antwoord heb gegeven. Dat was namelijk het volgende antwoord: het kabinet heeft een besluit genomen en de minister-president zal dat besluit toelichten. Voorzitter! Ik weet dat slechts werd uitgezonden dat ik in de auto stapte, maar dat antwoord heb ik gegeven. Dat leek mij op dat moment, gelet op mijn positie, het enige dat ik kon doen.

Een volgende vraag is: heeft in het kabinet een discussie plaatsgevonden en was dat vreemd voor wie dan ook? Er heeft inderdaad een discussie plaatsgevonden, een intensieve, en dat was voor niemand vreemd. De heer Te Veldhuis wijst erop dat er een Vierde nota extra bestaat – ik laat zijn kwalificatie "overigens" daarbij weg – evenals een structuurschema Burgerluchtvaartterreinen. Omdat dit structuurschema verlopen was, is er onlangs een brief aan de Kamer gestuurd om het formeel te verlengen, niet meer en niet minder. In deze stukken wordt rekening gehouden met Zestienhoven of met NRA, die overigens beide in het Integraal plan noordrand Rotterdam voorkomen, want ook het huidige vliegveld valt in dat plan.

Was er reden om in het kabinet met elkaar te discussiëren? Het antwoord is: ja. Bij de Kamer is het eerste deel van de PKB Schiphol aanhangig gemaakt; dit stuk ligt overigens niet alleen bij de Kamer. In deze PKB wordt niet alleen over een luchthaven gesproken, maar ook zeer uitgebreid over de HSL-zuid en de HSL-oost. In dat kader wordt er veel aandacht besteed aan het substitutie-

De heren Te Veldhuis (VVD), Van Mierlo (D66) en Bolkestein (VVD)

vraagstuk, de overstap van lucht naar rail bij afstanden tussen 500 en 1000 kilometer. Het spreekt vanzelf dat er, zodra besloten wordt dat de HSL-zuid ook Rotterdam zal aandoen, twee elementen in discussie zijn. Ten eerste de vraag, in hoeverre de HSL voorziet in mogelijkheden tot het overbruggen van afstanden waarvoor ook het vliegveld Zestienhoven/NRA kan dienen. Ten tweede gaat het om de vraag, wat dit betekent voor de luchthaven Schiphol. Helemaal niemand behoeft het vreemd te vinden dat dit de belangrijkste elementen zijn en het lijkt mij dan ook welhaast vanzelfsprekend dat erover gediscussieerd wordt, zelfs voor de heer Te Veldhuis.

Vervolgens is de vraag aan de orde, hoe je een bepaald besluit moet beoordelen. Wat dit betreft is er toch een verschil van opvatting tussen de heer Van den Berg en mij. Ik heb het besluit van het kabinet over Schiphol niet tegen wil en dank verdedigd. Aan dat besluit is namelijk een groot aantal voorwaarden verbonden en ik meen dat het aan die voorwaarden voldoet. Discussies in de Kamer en tijdens congressen zijn steeds gegaan over de vraag, of die voorwaarden aangescherpt zouden moeten worden. En ik heb in verschillende discussies breedvoerig uiteengezet dat ik af wil van de stelling dat dit

voor een minister van Milieubeheer altijd een niet te verdedigen standpunt zou zijn. Relevant is de vraag of het kabinet, als er op zichzelf niet voldaan wordt aan de doelstellingen uit het NMP, overigens wel van mening blijft dat die doelstellingen gerealiseerd moeten worden. Het antwoord is zowel bij het besluit over Schiphol als bij de behandeling van het plan van aanpak mainport Rotterdam "ja" geweest. Ik heb het dan over de totale havenconstellatie, dus met alles wat daaraan verbonden is. Alles wat wij daarbij te kort komen van de doelstellingen uit het NMP, zal elders gecompenseerd worden. Dus los van de vraag of Rotterdam via de HSL-zuid ontsloten zal worden, zowel bij vervanging als bij een ontsluiting voor Schiphol, moet de vraag beantwoord worden, in hoeverre er, als dit moet worden toegevoegd aan het lijstje van projecten waarin de afweging anders uitvalt, elders compensatie gevonden moet worden om de doelstellingen van het NMP-beleid recht overeind te houden.

Dit is eigenlijk de essentie van de gevoerde discussie, en ik heb vrijdag laat op de avond laten weten dat die discussie naar mijn mening zakelijk gevoerd is, dat het kabinet tot een conclusie is gekomen en dat ik niet onder stoelen of banken behoefte te steken dat ik die conclusie betreur.

Vervolgens moet ik natuurlijk ook de vraag beantwoorden die hier terecht gesteld is, maar dat heb ik ook gedaan. Het gaat om de vraag, of dit besluit nu zodanig is dat alles wat ik overigens in het milieubeleid zou moeten voorstaan, onderuitgehaald wordt. Ik constateer dat de doelstellingen van het NMP-beleid tegen elke verdrukking in, ook tegen die van de neergaande lijn van de economie in, door het kabinet recht overeind zijn gehouden. En wij hebben de opdracht om elders compensatie te zoeken als ze niet helemaal gehaald worden, wat vele malen relevanter is. En dan komt de vraag aan de orde die je jezelf moet stellen. Ik zal de openheid betrachten die door sommigen niet op prijs wordt gesteld. Maar je moet jezelf de vraag stellen, dat geef ik toe: wat voegt het toe als ik dit besluit niet draag? Niets! Vervolgens moeten wij niet gaan overdrijven. Ik vind de uitkomst in het kader van de modal-split-discussie zeer relevant. Op grond daarvan moet ik het besluit beoordelen. Maar de vraag of hiermee het realiseren van de NMP-doelstellingen staat of valt, is een overdrijving die niet ter zake doende is. Dan is er de vraag: wat ligt er overigens aan besluitvorming voor? Heel veel! Ik noem het NMP-2 met een aanzienlijke intensivering. Ik vraag mij iedere dag weer af of het in die omvang overeind zal blijven in de discussie met het parlement. Ik wijs op enige ervaringen die het kabinet in deze periode heeft opgedaan met voorstellen die hier waren gedeponneerd. Het gaat erom of overeind kan worden gehouden dat de nota Produkt en milieu wordt omgezet in beleid. Zullen de bodemvoorstellen er doorheen komen? Ik heb daaraan de voorkeur gegeven.

De heer Van den Berg zei: doorgaan en nooit opgeven. Maar de heer Van den Berg weet beter dan wie dan ook dat er, in de vele discussies over een noodzakelijke omslag in het beleid van een duurzame ontwikkeling, maar één keuze is. Niets daarin is vanzelfsprekend. Dus is er geen andere keuze om voortdurend en bij herhaling die positie te kiezen, hoe moeilijk die ook is. Ik heb eerlijk gezegd: er is geen keuze voor de minister van Milieubeheer, anders dan regelmatig het hoofd boven het maaiveld uit te steken. Dat is ook vandaag de dag het geval.

Voorzitter! Tot slot merk ik nog het volgende op. Er zijn mensen die stellen dat deze minister vanuit ruimtelijke ordening onvoldoende aandacht besteedt aan de woningbouwtaakstelling in het gebied. Ik vind dat wij van die mystificatie af moeten. In een periode van tien jaar moeten er 53.000 woningen gebouwd worden in dit gebied. De luchthaven gaat ten koste van 6000 woningen. Er kunnen morgen dus over 47.000 woningen in dit gebied en over de locaties afspraken worden gemaakt. Dat een ander besluit daarop kan volgen, zal niemand verbazen die iets weet van de ruimtelijke ordening en de omvang in dit gebied.

De heer **Bolkestein** (VVD): Mijnheer de voorzitter! Ik wil een korte en eenvoudige vraag aan de minister stellen. Hij heeft gezegd dat hij zich moeilijk kan vinden in dit besluit, dat hij een slecht besluit vindt. Mijn vraag is: is hij bereid en kan hij hier verklaren dat hij volledig, voor 100% en loyaal, aan de uitvoering van het besluit zijn medewerking zal verlenen?

Minister **Alders**: Voorzitter! Die vraag heb ik zojuist al beantwoord. Ik moest staatsrechtelijk een keuze maken. Ik heb er niet voor gekozen om af te treden. Dus ben ik lid van de ploeg. Het antwoord is dus al gegeven. Dat wilde ik graag bevestigen.

□

Staatssecretaris **Simons**: Mijnheer de voorzitter! De heer Tommel heeft gesuggereerd dat ik wellicht worstel met een identiteitsprobleem, gelet op de relatie tussen mijn huidige en mijn toekomstige verantwoordelijkheid. Ik kan hem geruststellen: daar is geen sprake van. Ik kan mij vinden in het genomen kabinetsbesluit, vanzelfsprekend.

Het volgende is mij opgevallen in de kritieken en de commentaren. Wie kennis neemt van de indringende discussie van de afgelopen jaren binnen de gemeenteraad van Rotterdam, met name de discussie over de besluitvorming inzake verplaatsing, merkt dat overwegin een rol hebben gespeeld die deels te maken hebben met de economische structuur van Rotterdam en die deels te maken hebben met de vrij structurele problematiek

van werkgelegenheid en werkloosheid aan met name de onderkant van de arbeidsmarkt. Dat is toch een niet onbelangrijk aspect. Deze overweginen speelden dus naast relevante milieu-overwegingen. Overigens, de milieuwinst is niet onaanzienlijk bij verplaatsing. Ook om die reden zijn er voorstanders van de verplaatsing. Maar de sociaal-economische dimensie heeft bij die afweging een wezenlijke rol gespeeld. Die opvatting van de lokale, regionale overheid heeft zwaar gewogen, ook bij de oordeelsvorming die in het kabinet heeft plaatsgevonden. Luisterend naar de woorden van de heer Tommel, die dit punt aan de orde stelt, is het intrigerend na te gaan wat de opstelling van D66 in de afgelopen jaren was, ook omdat ik in mijn vrije uurtjes werk aan de voorbereiding van het formatiedossier voor het Rotterdamse.

In 1982 wenste D66 alleen aan een college van burgemeester en wethouders deel te nemen als er, in weerwil van de vele opvattingen die er destijds waren, een stevig ontwikkelingsbeleid gevoerd zou worden voor het bestaande Zestienhoven. Daarbij ging het om baanonderhoud, nieuwe acquisitie etcetera. In 1986, toen D66 wederom deelnam aan het college van Rotterdam, was men een van de meest enthousiaste aanhangers van de gedachte van verplaatsing. Daar was men om milieuredenen voor. Men erkende dat er sprake was van een economisch belang en dat de milieubezwaren tegen het handhaven van de bestaande locatie te omvangrijk waren. Daarom pleitte men voor verplaatsing.

Het was D66 dat zich in 1989, toen de eerste rapportages rondom IPNR en verplaatsing aan de orde waren, in en buiten de raad het meest enthousiast toonde over de gedachte van verplaatsing. D66 riep toen vooral het college op om in overleg met de landelijke en provinciale overheid, snel tot realisatie daarvan te komen. Het was D66 dat in de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1990 felle pleidooien hield voor het pro-Zestienhoven-standpunt dat verplaatsing inhield, terwijl het bij dat standpunt slechts kleine kanttekeningen maakte.

In de periode 1982 tot 1989 maakte D66 deel uit van het college. Vandaag maakt D66 geen deel uit van het college en nu heeft men een

zwenking gemaakt. Dat belooft nog wat voor de tijd waarin D66 in Rotterdam weer bestuurlijke verantwoordelijkheid krijgt. Zoiets zou niet ondenkbaar zijn. Wat zal D66 dan doen, gelet op de rol die het in de geschiedenis heeft gespeeld? Het heeft tien jaar lang een zeer pro-vliegveld-standpunt ingenomen. Nu draagt het geen bestuurlijke verantwoordelijkheid en neemt van de eerder gekozen opstelling ver afstand. Indien D66 echter weer tot bestuurlijke verantwoordelijkheid wordt geroepen, zal het ook dan weer de afweging moeten maken en daarbij moeten letten op de economie, de werkgelegenheid, de mensen aan de onderkant van de arbeidsmarkt en het milieu. Ik wens D66 daarbij veel sterkte.

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! Dat is heel aardig van de heer Simons. Onze afweging is echter gemaakt en zij is vermeld in het verkiezingsprogramma.

Staatssecretaris **Simons**: In het landelijke verkiezingsprogramma van D66 wordt op dit moment nadrukkelijk een standpunt ingenomen met betrekking tot een nieuw vliegveld, met betrekking tot verplaatsing daarvan. Sterker nog: de fractie van D66 in deze Kamer heeft bij de besluitvorming over Vinex en het structuurschema Burgerluchtvaart-terreinen nadrukkelijk voor verplaatsing gekozen.

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! Het zal de heer Simons wellicht zijn ontgaan wat wij hierover de afgelopen jaren hebben gezegd. Ik heb begrepen dat collega Lankhorst bezig is met de voorbereiding van een kameruitspraak. De heer Simons zal wel merken wat ons stemgedrag is bij de behandeling van die motie. Maar nu gaat het om iets anders. Het gaat om de erkenning dat de fractie van D66 in de Rotterdamse raad de politiek die altijd door de Rotterdamse PvdA-fractie is gevoerd en die inhield het verloederen van het vliegveld Zestienhoven, voortdurend de slechtste politiek heeft gevonden. Die politiek hield namelijk in: nooit een besluit nemen, het vliegveld voortdurend niet goed onderhouden en alles maar op zijn beloop laten. Dat was niet onze inzet. De heer Simons mag onze opstelling wel vertalen met "zwenking van standpunt", maar dit was niet onze

inzet. De discussie nu gaat over iets geheel anders. De heer Simons zegt: ik sta achter het kabinetsbesluit.

Staatssecretaris **Simons**: Zo is dat.

De heer **Tommel** (D66): U vindt dus dat er in Rotterdam een nieuwe luchthaven moet komen. Vanavond gaat u echter als lijsttrekker naar de burgers van Rotterdam en zegt: het huidige vliegveld moet worden gesloten en er moet geen nieuw vliegveld komen. Nu zegt u hier wat anders dan u over twee uur tegen de Rotterdammers zegt, en een dergelijke houding moet u nu eens uitleggen.

Staatssecretaris **Simons**: Nee, als het daarom gaat...

De heer **Tommel** (D66): Daar gaat het om, dat heb ik u gezegd.

Staatssecretaris **Simons**: Ik denk nu dat als men vandaag de Rotterdammers om hun opvatting zou vragen, een interessante discussie gevoerd kan worden over de mogelijkheden met het bestaande vliegveld en het aanleggen van een nieuw vliegveld, in welke vorm dan ook. Daarvan zullen veel Rotterdammers geen slapeloze nachten hebben. De oordeelsvorming ook in deze Kamer zou wel eens interessant kunnen zijn indien op enig moment, om allerlei respectabele redenen, de conclusie werd getrokken: eigenlijk is een vliegveld bij Rotterdam minder noodzakelijk. Ik heb namelijk het stille vermoeden – en meer dan dat – dat de uitkomst van de lokale democratie, die een afspiegeling moet zijn van de opvattingen in een regio of, in dit geval, de gemeente Rotterdam, omdat het om lokale democratie gaat, zou kunnen zijn dat een zeer grote meerderheid grote aarzelingen zou hebben – en nu druk ik mij voorzichtig uit – als Rotterdam als de grootste haven van de wereld geen bescheiden vliegaccommodatie zou hebben. Met andere woorden: ook bij de college-onderhandelingen die na begin maart starten, zal in het licht van de huidige keuze van het kabinet natuurlijk weer worden gesproken over Zestienhoven, maar dan zullen ook D66, de PvdA en andere democratische partijen opnieuw hun eigen afweging moeten maken. Die kan niet monomaan zijn.

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter!

De staatssecretaris gaat volstrekt voorbij aan het punt dat hier gemaakt wordt. Het gaat om de geloofwaardigheid en de vraag of hij zichzelf tegenkomt. Hij kan niet vanavond naar Rotterdam gaan en daar zeggen dat hij achter het kabinetsbesluit staat dat er een nieuw vliegveld moet komen.

Staatssecretaris **Simons**: Dat is niet het kabinetsbesluit. Dan hebt u slecht geluisterd naar de minister-president.

De heer **Tommel** (D66): Ik citeer wat de minister-president heeft gezegd: Rotterdam moet een vliegveld krijgen.

Staatssecretaris **Simons**: Met excuses, de minister-president heeft dat zeer precies geformuleerd: er zij een bescheiden luchtvaart-accommodatie in Rotterdam. Het is van wezenlijk belang – het is ook een democratisch belang – dat overheden serieus met elkaar verkennen, gegeven een jarenlange patstelling, hoe dat uitgangspunt van het kabinet het best, het meest effectief en het meest doelmatig kan worden gerealiseerd. Is dat het bestaande, is dat het nieuwe, is dat een variant daarop? Die elementen zijn in de vervolgdiscussie aan de orde.

De heer **Tommel** (D66): Aan de orde is dat de lijsttrekker voor de PvdA bij de verkiezingen vanavond naar Rotterdam gaat. In zijn programma staat: huidige luchthaven sluiten, geen nieuwe luchthaven. Is dat waar of niet?

Staatssecretaris **Simons**: Met excuses, maar de heer Tommel is niet goed geïnformeerd. Ik weet als bijna niemand beter, na acht jaar lid van het college van B en W en ruim vier jaar lid van het kabinet te zijn geweest, dat besluitvorming over een vliegveld bij Rotterdam, wil die doelmatig zijn en ook effect hebben, een gecombineerde inspanning is van rijksoverheid en regionale overheden. Wij zouden in een absolute patstelling blijven zitten, als het kabinet nu niet een aanvankelijke optie had neergelegd.

De heer **Tommel** (D66): Dat is allemaal prachtig, maar het gaat mij om uw opstelling in de richting van de Rotterdammers kiezer. U moet daar het standpunt van uw partij verdedigen, u bent daar lijsttrekker.

In uw verkiezingsprogramma staat: vliegveld sluiten, geen nieuw vliegveld. Daar is geen misverstand over. Moet ik het voorlezen? U kunt daar nu niet voor weglopen. Daar spreekt u de Rotterdammers kiezer op aan.

De **voorzitter**: U bent nu in discussie met de staatssecretaris van Volksgezondheid.

De heer **Tommel** (D66): Dat is juist het probleem.

De **voorzitter**: Dat is uw probleem. U spreekt nu tegen de staatssecretaris van Volksgezondheid.

De heer **Tommel** (D66): Ik vind dat de staatssecretaris van Volksgezondheid, die dezelfde is als degene die een diametraal daar tegenover liggend standpunt heeft, hier niet laconiek kan zeggen: ik ben voor het standpunt van het kabinet.

Staatssecretaris **Simons**: Als ik campagne voer – misschien kan u daar nog wat van leren – dan spreek ik met Rotterdammers over de afwegingen die hier liggen, want daar houden zij van. Die afwegingen zijn niet eenzijdig. Zeer veel Rotterdammers hechten grote betekenis aan het economisch belang van de luchthaven. Nogmaals, ik ben blij dat ik niet in uw schoenen sta om het standpunt van D66 uit te leggen, want zoals ik zojuist heb geschetst, is dat bijna niet meer te doen.

De heer **Tommel** (D66): Wij doen dat met plezier; dat is geen probleem. Ik heb geen behoefte aan een voortzetting van de discussie met de staatssecretaris. Het is mij nu wel helder – ik hoop dat de Rotterdammers dat ook weten – wat zij aan u en in ieder geval aan uw standpunt hebben.

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Voorzitter! Ik wil de staatssecretaris nog een vraag stellen.

De **voorzitter**: Dat komt goed uit.

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Dat komt goed uit, hoewel wij nooit hadden kunnen denken dat hij op dit tijdstip nog naast de minister-president zou zitten, na de discussie die wij in het najaar hadden. Maar

goed, hij zit er nog als staatssecretaris.

Ik heb gevraagd of de minister van Volksgezondheid hier aanwezig zou kunnen zijn, want die heeft met de heer Alders tegengesteld in het kabinet. Mijn vraag aan de staatssecretaris is of dat met aspecten van volksgezondheid te maken heeft. Loopt er een rechte lijn in de volksgezondheid, ook van zijn verantwoordelijkheid als staatssecretaris, naar de minister toe? Is hij het met de minister eens? Ik neem aan dat de minister ook heeft gesproken als minister van Volksgezondheid. Dat is toevallig de portefeuille van de staatssecretaris. Is hij het met mevrouw d'Ancona eens?

Staatssecretaris **Simons**: Mevrouw d'Ancona hanteert dezelfde overwegingen als collega Alders. Er is geen bijzonder gezondheidsargument dat op enigerlei wijze de doorslag heeft gegeven bij haar oordeel.

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Hieruit moet ik opmaken dat u het niet met uw minister eens bent.

Staatssecretaris **Simons**: Ja,...

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Ja, daar mag ik uit opmaken dat u het niet met uw minister eens bent en dat u hier ook uit een oogpunt van volksgezondheid dus anders over denkt dan de minister van volksgezondheid. Ik noem bijvoorbeeld de nachtvluchten. Ik spreek u nu dan ook aan op uw verantwoordelijkheid voor de portefeuille volksgezondheid.

Staatssecretaris **Simons**: Ik vind dat er nog veel meer aanmerkelijke en grotere volksgezondheidsrisico's bestaan dan een bescheiden luchtvaartaccommodatie in Rotterdam.

De **voorzitter**: De heer Van Mierlo wenst schorsing. Ik stel voor, aan dit verzoek te voldoen.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt van 17.30 uur tot 17.40 uur geschorst.

De **voorzitter**: Ik stel voor, de spreektijden in tweede termijn te bepalen op een derde van die in eerste termijn.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! Ik dank de bewindslieden voor de beantwoording. Ik kom kort terug op de inhoud van het besluit, dat nog even mistig is als voor de brief. De vragen over de omvang van het vliegveld, de precieze taakstelling en de geluidcontouren zijn niet beantwoord. Ik heb van de minister-president begrepen dat die vragen ook niet beantwoord kunnen worden, omdat daarover nader overleg met de andere overheden nodig is. Meestal wordt dergelijk overleg gevoerd op basis van een eigen inzet, maar dat is hier kennelijk niet het geval of moet ik dat anders zien?

Ons standpunt is heel helder. Het is goed, dit nog eens naar voren te brengen, omdat ik hier in eerste termijn niet uitvoerig over gesproken heb. Wij vinden dat het terrein van het bestaande vliegveld Zestienhoven zo spoedig mogelijk een woonfunctie moet krijgen, dat er geen nieuw vliegveld in het IPNR-gebied in Rotterdam hoeft te komen en dat Rotterdam zo snel mogelijk via de hogesnelheidslijn op Schiphol moet worden aangesloten. Dit lijkt mij een kort en helder standpunt. Dit standpunt wordt gedeeld door de D66-fractie in de provinciale staten van Zuid-Holland en ook door de kandidaat-raadsleden en raadsleden van D66; door allemaal, zonder enige uitzondering.

Op dat punt is er inhoudelijk geen misverstand. De vraag is of het kabinet in zijn besluitvorming zorgvuldig is geweest. Ik heb gesproken over het aanlooptraject van de besluitvorming. Verschillende bewindslieden hebben in het openbaar hun persoonlijke opvatting over deze gevoelige materie naar voren gebracht. De minister-president heeft dit laten passeren en ik heb hem met nadruk gevraagd waarom. Destijds heeft hij de heer De Korte in een vergelijkbare situatie wel zeer gevoelig op de vingers getikt. Wat is de reden dat hij nu anders heeft gehandeld? De betrokken ministers hebben zich hier bij herhaling over uitgesproken. Mevrouw Maij-Weggen zei ons vorige week dan ook: ach, dat soort dingen; het is verkiezingstijd dus het zal nog wel eens gebeuren. Zij tilde daar kennelijk niet zo zwaar aan. Mijn stelling is dat de besluitvorming

hierdoor zeer in negatieve zin is beïnvloed. Iedereen ging op zijn strepen staan en zo ontstond een situatie waarin een nuchtere, zakelijke besluitvorming aanzienlijk bemoeilijkt werd. Kan de minister-president nog eens uitvoerig ingaan op dit punt?

Het tweede punt, het hoofdpunt, betreft de vraag waarom dit minderheidsbesluit naar buiten gebracht moest worden. Ik heb geconstateerd dat het initiatief hiertoe genomen is door degene die als eerste verantwoordelijk is voor de eenheid van het kabinetsbeleid, de minister-president. Hij heeft het gesuggereerd. Het is begrijpelijk dat bewindslieden aan wie zoiets wordt voorgelegd – wetend dat als de minister-president dit doet, die juist verantwoordelijk is voor de eenheid van het kabinetsbeleid – hier niet vreselijk veel bezwaar tegen zullen maken. En had de minister-president mij nu nog gezegd: het was een uitglijer, een misser, een bedrijfsongeval. Hij zegt echter precies het tegenovergestelde. Hij zegt: Dit soort beleid voer je na een intensieve discussie. Als er zo'n intensieve discussie is geweest, kan het gebeuren dat je kiest voor deze mogelijkheid.

Het was dus geen eenmalige zaak. We kunnen dit volgende week of over veertien dagen of als er weer een intensieve discussie in het kabinet is, opnieuw verwachten. Het is beleid van het kabinet geworden om het zo te doen. Het was een bewuste keuze om een minderheidsstandpunt heel nadrukkelijk naar buiten te brengen.

Mijn stelling is dat hiermee de eenheid van het kabinetsbeleid zeer aanzienlijk geschaad is. Want wat moet minister Alders zeggen, als Rotterdam een inspraakavond organiseert en de minister van VROM vraagt naar de milieuaspecten? De eerste opstelling van de mensen in de zaal zal dan zijn: u was het toch met ons eens? En daar zit hij dan. Want klip en klaar is dat hij het met het besluit niet eens was.

De D66-fractie vindt dat een dergelijke lijn niet zou moeten kunnen. Het is zeer schadelijk en zou geen tweede keer mogen gebeuren.

Voorzitter! Wij dienen daarom de volgende motie in.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat verschillende bewindslieden hun persoonlijke beleidsopvattingen omtrent de luchthaven Rotterdam vóór de besluitvorming in de ministerraad openbaar hebben gemaakt;

overwegende, dat na besluitvorming in de ministerraad de meningen van twee bewindslieden die het met het genomen besluit oneens zijn, nadrukkelijk in de openbaarheid zijn gebracht;

overwegende, dat een van deze twee bewindslieden krachtens zijn portefeuille een bijzondere verantwoordelijkheid heeft voor het onderwerp van de genomen beslissing;

sprekt als haar mening uit, dat het bij het besluitvormingsproces over de luchthaven Rotterdam heeft ontbroken aan de minimaal vereiste zorgvuldigheid,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door het lid Tommel. Naar mij blijkt, wordt zij voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 2 (23609).

De heer **Bolkestein** (VVD): Voorzitter! Mag ik de heer Tommel vragen wat precies de strekking van zijn motie is? Moeten wij dit opvatten als een motie van afkeuring?

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! Wij tillen hier zo zwaar aan dat de heer Bolkestein dit moet opvatten als een motie van afkeuring.

De heer **Bolkestein** (VVD): Mag ik dan verder vragen, voorzitter, of deze motie van afkeuring is gericht tegen één of twee ministers of tegen het gehele kabinet?

De heer **Tommel** (D66): Het is een kabinetsbesluit om op deze wijze de genomen kabinetsbesluiten naar buiten te brengen, inclusief minderheidsbesluiten. De minister-president heeft hiervoor als eerste de

verantwoordelijkheid genomen. De motie is dus gericht tegen het hele kabinet.

De heer **Bolkestein** (VVD): Mag ik dan ten slotte vragen of uw bezwaar zich richt tegen het feit dat minister Alders en minister d'Ancona zich hebben neergelegd bij de meerderheid in het kabinet? Of heeft hij bezwaar tegen het feit dat het allemaal naar buiten is gekomen?

De heer **Tommel** (D66): Het laatste is het geval, voorzitter.

De heer **Bolkestein** (VVD): Voorzitter! Ik heb veel sympathie voor alle bezwaren die de heer Tommel naar voren heeft gebracht tegen de rommelige besluitvorming, zoals deze vanmiddag besproken is. Mijn fractie deelt deze bezwaren. Wij vinden ook dat het niet zo had moeten gebeuren. Wij vinden inderdaad dat de minister-president zelf, die toch verantwoordelijk is voor de eenheid van het beleid in het kabinet, dit niet had moeten doen. Maar ik moet toch opmerken dat de heer Tommel de Kamer een uitspraak voorlegt, die erop neerkomt dat het hele kabinet moet aftreden omdat bepaalde bijzonderheden van de besluitvorming naar buiten zijn gekomen. Ik moet zeggen dat, hoezeer ik ook sympathie heb voor de achtergronden van deze motie, er wel met een kanon op een mug geschoten wordt.

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! Ik vergelijk dit kabinet niet graag met een mug. Het gaat niet om de vraag of het één keer is gebeurd. Het wezenlijke punt is dat de minister-president heeft gezegd dat het zich kan herhalen. Daar gaat het ons om. Dit verdient geen herhaling. Om die reden is een heel heldere uitspraak nodig. Er is geen detail naar buiten gebracht, maar er is naar buiten gebracht dat twee bewindslieden, waarvan er één een cruciale positie innam bij de besluitvorming, het kabinetsbesluit niet konden onderschrijven. Er is bewust voor gekozen om dat niet binnen het beraad van het kabinet te houden. Het motief daarvan was dat dit is gebeurd na een intensieve discussie en dat je soms zoiets moet doen. Onze opvatting is dat dit in het geheel niet kan en dat dit dus ook geen herhaling verdient. Dat signaal willen wij geven.

De heer **Bolkestein** (VVD): Voorzitter! Men dient moties van afkeuring in om hetgeen er is gebeurd. Men dient geen moties van afkeuring in, zeker niet tegen het gehele kabinet, als een soort waarschuwing voor hetgeen misschien nog gaat komen. Ik begrijp wel waarom de heer Tommel boos is en ik deel die boosheid, maar moet daarvoor het gehele kabinet naar huis worden gestuurd? Wat mij betreft, had het kabinet al lang geleden naar huis mogen gaan, maar dat is een andere zaak. Wij zijn het ermee eens dat besluitvorming in de ministerraad niet naar buiten mag lekken. Daaraan voegt de heer Tommel de redenering toe, dat dit een soort kosteloze waarschuwing is voor een volgende gebeurtenis. Hij hoopt natuurlijk dat de motie wordt aangenomen, maar dan zit het kabinet er niet meer en kan het ook niet meer zondigen. Ik vind dat het dus enigszins onhandig in elkaar steekt. Wij hadden wellicht voor een minder vergaande motie van de heer Tommel gestemd, want wij zijn natuurlijk ook ongelukkig met de wijze waarop dit kabinet rollebollend over straat gaat, om een citaat te gebruiken. Dat is nu niet het geval. Ik betreur het dat de heer Tommel naar zo'n zwaar wapen grijpt, nu het kabinet uit de school heeft geklapt.

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! Iedere fractie moet zelf de grenzen bepalen van tot waar men vindt dat de ernst van de zaak strekt. Het feit dat de minister-president heeft gemeld dat het geen bedrijfsongeval was en dat dit weer kan voorkomen, was voor mijn fractie voldoende reden om ervoor te zorgen dat het niet meer voorkomt.

□

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Voorzitter! Eerst het staatsrechtelijk novum van het naar buiten brengen van de mening van twee tegenstanders. De minister-president sprak over een buitengewoon unieke situatie en over een politieke inschatting. Hij liet ook wel blijken, daarmee zelf niet gelukkig te zijn en ook dat het niet vaker moet gebeuren. Je leert daarvan dat de minister-president, waar hij sprak over de voorgeschiedenis, toen al had moeten ingrijpen. Zo gauw de meningen van de bewindslieden uit elkaar gaan lopen, moet al worden

gezegd: wacht even jongen, wacht even meisje, op die manier doen wij het niet, want anders kan het wel zover komen dat wij uiteindelijk moeten zeggen dat die minister tegen is. Is de minister-president het op dat punt met mij eens? Ik herinner mij dat de minister-president het vorige week bij het mondelinge vragen uur, toen mevrouw Maij hier nogal stoer allerlei antwoorden gaf, eigenlijk prachtig vond. Hij lachte een beetje en vond het wel leuk. Je ziet dan toch aankomen dat het fout gaat? In die zin ligt er ook wel enige verantwoordelijkheid bij de minister-president.

De minister-president is niet ingegaan op mijn opmerking dat, nu het niet gaat om een vliegveld van nationaal, maar van regionaal belang, de meerderheid van provinciale staten deze maand nog heeft gezegd dat zij daaraan niet zal meewerken. Pas als het een tweede nationale luchthaven zal worden – daar denken de minister-president en zelfs mevrouw Maij-Weggen niet aan – wil men daaraan meewerken. Hoe kijkt de minister-president daar tegenaan?

De heer Alders heeft gezegd dat vliegen over een wat kortere afstand moet worden omgebogen naar vervoer per spoor. Daarmee zijn wij het eens. Dat substitutie-effect is belangrijk. Als de heer Alders minister blijft, draagt hij echter wel de volle verantwoordelijkheid voor het besluit. De minister geeft aan waarom hij dat doet: er komen nog zoveel andere belangrijke dingen. Ik herinner mij overigens de besluitvorming over Schiphol. Toen had hij misschien ook wel zijn verantwoordelijkheid kunnen nemen, met de portefeuille kunnen zwaaien of weg kunnen gaan. Als je minister bent, heb je natuurlijk de mogelijkheid om te zeggen dat je het niet doet of dat je het niet pikt, in de hoop dat daardoor de besluitvorming nog anders wordt. Dat doet de minister niet. Hij blijft zitten. Hij doet mij een beetje aan de heer Pronk denken, die zichzelf burgemeester in oorlogstijd noemde. Hij zei toen dat er nog slechtere besluiten genomen zouden worden als hij weg zou gaan. Dat zegt minister Alders in feite ook. Er ligt een aantal besluiten. Die wil hij verdedigen. Dat is voor hem het argument om te blijven zitten. Oké, dat is zijn keuze, maar het doet mij wel erg denken aan de motivatie die

de heer Pronk had toen het om ontwikkelingssamenwerking ging.

Dan kom ik op het betoog van de minister van Verkeer en Waterstaat. Ik zal de notulen van de vergadering van 11 november 1993 niet helemaal voorlezen. Ik heb toen keer op keer gezegd dat ik van het kabinet, als het er niet uit zou komen, een brief wilde hebben waarin een argumentatie werd gegeven. Het laatste wat de minister toen zei, was dat zij er geen probleem mee had om de Kamer voor de kerst een brief te sturen, ook als er nog geen besluit zou zijn. Zij ging ervan uit, dat er tegen die tijd wel een besluit zou zijn. Dat dacht zij steeds, daarom deed zij er ook zo moeilijk over.

Op die uitspraak heb ik gezegd dat je daar met de minister blijkbaar geen afspraken over kunt maken.

Komt de nota Relus er eigenlijk nog of niet? Moeten wij nu wachten totdat deze besluitvorming helemaal rond is? Hoe staat het daar nu mee? Zelfs in de bijlage van de armzalige brief die zij ons stuurt, zegt zij dat ik een en ander in de nota Relus kan lezen. Maar ik kan het niet lezen, want ik heb de nota niet. Hierover heb ik graag opheldering.

Over opheldering en duidelijkheid heb ik het eerder gehad. Ik herinner mij dat de heer Rottenberg ook sprak over helderheid toen hij als voorzitter aantrad. Het lijkt mij, dat wij helderheid moeten hebben over de standpunten van de verschillende fracties over Zestienhoven. Ik wil daarover een motie aan de Kamer voorleggen. Ik realiseer mij wat de minister-president zei in het debat met de heer Tommel, namelijk dat er straks een nieuwe gemeenteraad kan zijn. Dat geldt natuurlijk ook voor de Kamer. Er kan straks een nieuwe Tweede Kamer zijn en er kunnen andere krachtsverhoudingen zijn. Op dit punt moet je dat misschien hopen. Ik vind echter dat de kiezers er nu recht op hebben, te weten waarvoor de verschillende fracties staan. Als zij naar de stembus gaan, hebben zij er recht op te weten wat de verschillende fracties in de Tweede Kamer vinden over Zestienhoven. Het is jammer dat wij die discussie niet eerder op een normale manier, aan de hand van de brief van de minister van Verkeer en Waterstaat, hebben kunnen voeren. Dat is haar schuld. Ik leg de Kamer daarom de volgende motie voor.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

van mening, dat een luchthaven bij Rotterdam uit het oogpunt van leefbaarheid en milieu ongewenst is;

verzoekt het kabinet het principebesluit over een Rotterdamse luchthaven te heroverwegen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter: Deze motie is voorgesteld door het lid Lankhorst. Naar mij blijkt, wordt zij voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 3 (23609).

□

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Voorzitter! Ik dank de bewindslieden voor de antwoorden. Het is in ieder geval helder dat er een vliegveld blijft. "Wij hebben die knoop doorgehakt", zo heeft de minister-president het genoemd. Ik meen dat het een positief besluit is. Het is alleen de vraag wanneer er echte duidelijkheid komt. Komt er een nieuwe baan? Wordt de huidige baan verplaatst of blijft de bestaande baan in stand? Dat weten wij niet. Wanneer kunnen wij besluitvorming daarover verwachten?

Over het vragen van een aantekening in de kabinetsnotulen laat ik mij niet uit, maar wel over het naar buiten brengen daarvan. Het lijkt leuk voor de oppositie om iedere dinsdag hier een debat te voeren over verschillen van mening die naar voren zijn gekomen in het kabinetsberaad van de vrijdag daaraan voorafgaand. Wij menen echter dat dit tot staatsrechtelijk onzuivere toestanden leidt en misschien wel tot chaotische toestanden. Wij voelen daar eigenlijk niets voor. Als een minister akkoord is, trekt hij alle consequenties en als hij niet akkoord is, trekt hij andere consequenties en dat treedt hij af. Ik meen dat dit de zuiverheid is. Ik ben er ook bang voor, dat er nauwelijks zuivere criteria te vinden en te verzinnen zijn om in het ene geval wel en in het andere geval niet met zo'n aantekening naar buiten te gaan. Wij zijn in ieder geval absoluut niet overtuigd van het feit dat hierbij sprake was

van een noodtoestand. Zo noemde de minister-president het. Ik heb dat per interruptie ook al aangegeven. Wij menen dat het geen "eens en vervolgens weer"-situatie moet worden. Dit moet een eenmalige situatie zijn geweest. Anders creëren wij impliciet een schamplap voor minderheidsposities van ministers in komende kabinetten. Dat moet niet gebeuren. De minister-president vraag ik dan ook of dit voorval een precedent was of een bedrijfsongeval.

Ik kan niet anders dan concluderen dat minister Alders ondanks zijn woorden is weggelopen voor zijn eigen Vinex-beleid. Ik betreur dat zeer. In dat beleid was de positie van Zestienhoven opgenomen. De besluitvorming in het kabinet was voor hem niet zodanig zwaar om daarvoor af te treden. Er is nog zoveel te doen, zegt hij. Je moet het dan wel redelijk goed met jezelf getroffen hebben om deze reden als maatstaf te hanteren voor je aanblijven. Waarom heeft de minister van tevoren zo hoog van de toren geblazen, nog voor de besluitvorming? Vindt hij zichzelf nog wel geloofwaardig, ook in de discussies over NMP-2, over de nota Produkt en milieu en wat er nog verder aan wetgeving ligt?

Voorzitter! De conclusie van de VVD-fractie over het politieke beeld is als volgt. Het kabinet heeft zichzelf een slechte onderhandelingspositie verschaft ten opzichte van de regio en de stad Rotterdam. Het is nooit goed voor je onderhandelingspositie als je naar buiten verdeeld optreedt. Er is buitengewoon onzorgvuldig en slordig opgetreden. De heer Bolkestein noemde het een rommeltje. Ik vind het een beschamende vertoning. Met name de verdeeldheid binnen de Partij van de Arbeid viel op. De heer Simons moet langzamerhand wel als een gespleten persoon de komende periode ingaan. Als lid van het kabinet is hij een heel andere mening toegedaan dan als lijsttrekker voor de gemeenteraadsverkiezingen van Rotterdam.

De fractie van het CDA heeft mij ook teleurgesteld bij dit debat. Zij was aanvankelijk voor het vliegveld Zestienhoven, althans bij de discussie over de Vinex en het structuurschema Burgerluchtvaart-terreinen. Vervolgens rezen er twijfels bij de heer Van Vlijmen in de pers over de vraag of een en ander

wel moest doorgaan. Kortom, hij volgde de lijn van minister Alders. Afgelopen zaterdag was hij weer voor het besluit van het kabinet. Vandaag zegt hij te willen afwachten wat er gaat gebeuren.

Twee partijen hebben de afgelopen periode één lijn gevolgd, zowel op het niveau van de gemeente als van de provincie en het Rijk. Dat waren de fracties van Groen Links en van de VVD. Wij hebben permanent een consistente lijn aangehouden.

Het is jammer dat het aanzien van het kabinet opnieuw een deuk heeft opgelopen. Andere ministers is het ook overkomen. Het is daarom buitengewoon treurig dat iedere keer naar buiten blijkt dat de eenheid die binnen het kabinet zou moeten bestaan, er niet is. Dat is een buitengewoon treurige conclusie aan het slot van deze tweede termijn.

De heer **Van den Berg** (SGP): Mijnheer de voorzitter! Ik dank de bewindslieden voor hun beantwoording. Ik wil volstaan met een korte reactie. Hoewel ik niet op al mijn concrete vragen antwoord heb gekregen, wil ik niet op de inhoud van het besluit ingaan, voor zover al van een besluit gesproken kan worden. Ik heb de stellingname van mijn fractie ten aanzien van de inhoudelijke aspecten verwoord. Ik heb geen nieuwe argumenten gehoord in dit debat die mij nopen daarop verder in te gaan.

Ik heb begrip voor de moeilijke afweging waarvoor de minister van VROM stond. Ik begrijp de overwegingen die hij heeft gehanteerd voor het blijven dragen van verantwoordelijkheid. Ik kan mij daarin heel goed verplaatsen. Het milieubeleid is een voortdurende worsteling. Het gaat op en neer. Op sommige momenten gaat het meer neerwaarts, op andere momenten meer opwaarts. Ik kan mij daarbij iets voorstellen. Hij weet dat.

Het ging mij vandaag om de staatsrechtelijke aspecten. De minister van VROM heeft erkend dat hij dit besluit loyaal zal moeten uitvoeren. Dat is duidelijk. Anders had hij moeten aftreden. Ik heb dat in eerste termijn al gezegd. Die keuze had hij. Hij blijft overigens wel volledig verantwoordelijk. Dat zal hem in een moeilijke positie blijven plaatsen. Ik denk aan de nog te voeren discussie over de ruimtelijke

ordering, de volkshuisvesting en wat dies meer zij. Hij heeft zich mede verantwoordelijk gemaakt voor dit besluit. Wij zullen hem daarop kunnen aanspreken. Daarmee is over dit aspect op dit moment voldoende gezegd.

Ik dank de minister-president voor zijn beschouwing. Hij zal het mij niet euvel duiden als ik zijn beschouwing toch als enigmatische teleurstellend kwalificeer. Ik doe dat omdat hij de gevolgde procedure uiteindelijk toch verdedigd heeft. Hij had kunnen zeggen dat hij zich kon voorstellen dat de Kamer haar ongenoege heeft uitgesproken over de gang van zaken en dat dit niet meer mag gebeuren. Dat heeft hij niet gezegd. Hij heeft juist gezegd: er waren omstandigheden op grond waarvan dit zo moest gebeuren.

Hij heeft in ieder geval erkend dat het een uitzonderlijke situatie is – daar zijn wij het dan nog wel over eens – maar mij is volstrekt niet duidelijk geworden waarom hier nu sprake was van een noodsituatie. Dat zal dan ongetwijfeld aan mij liggen. Misschien was er op dat moment in het kabinet sprake van een noodsituatie, maar dat geeft nog geen legitimatie om de staatsrechtelijke regels te doorbreken. Ik vond de beantwoording van de minister-president een beetje de sfeer ademen van "ja, ach, die regeltjes". Maar nu was er toch iets belangrijks aan de orde.

Mijn fractie beschouwt de homogeniteit van het kabinetsbeleid als een buitengewoon essentiële staatsrechtelijke regel. Dat is niet maar een regeltje. Dan zouden er ook zeer zwaarwegende redenen moeten zijn om die regel te doorbreken. Mijn fractie ziet die niet en wil ook niet tot zo'n doorbreking komen.

Ik kom vervolgens op de vraag: hoe spreek je dat oordeel uit? De mening van mijn fractie en andere fracties is op dit punt al helder verwoord. Mijn fractie vindt een motie van afkeuring voor dit doel een duidelijk te vergaand middel. Wij zouden het buitengewoon op prijs stellen als de minister-president zelf volstrekt helder in dit debat zou willen verklaren, dat hij erkent dat deze procedure niet meer gevolgd zou moeten worden en dat de homogeniteitsregel niet dient te worden doorbroken, ook niet door het naar buiten brengen van afwijkende standpunten. Wij hopen

dat hij dat zal willen verklaren. Ik heb begrepen dat, als hij daar niet toe bereid is, er nog een uitspraak van de Kamer over verlangd zal worden. Die zullen wij zeker steunen.

□

De heer **Schutte** (GPV): Mijnheer de voorzitter! Ik dank de bewindslieden voor hun beantwoording. Ook ik zal niet meer ingaan op de zaak "vliegveld Zestienhoven" zelve. Daar komen wij waarschijnlijk nog wel eens over te spreken.

Ik wil wel nog iets zeggen over de gang van zaken in deze situatie. Het gaat met name om de vraag: is de inbreuk op de regel van de eenheid van het regeringsbeleid onder bepaalde omstandigheden mogelijk? De minister-president heeft gezegd dat het wel eerder is gebeurd. Hij heeft daarbij verwezen naar minister Smit-Kroes in 1989. Zelfs als dat vergelijkbaar zou zijn, dan is dat natuurlijk nog geen argument om het goed te keuren. De minister-president heeft zelf eigenlijk al aangegeven dat de vergelijkbaarheid maar zeer betrekkelijk is, omdat het daarbij ging om de situatie "de minister daartoe uitgenodigd, bevestigde haar tegenstem". De minister die in het nauw gedreven wordt, kan wel eens meer iets doen wat niet direct een schoonheidsprijs verdient.

Hier was de situatie anders. Hier is dus wel bewust deze weg gekozen. De minister-president zegt ook dat die ruimte zou moeten bestaan, zij het in een uitzonderingssituatie, namelijk als er heel goede redenen voor zouden zijn. In dit geval waren die naar de mening van de minister-president aanwezig vanwege de voorgeschiedenis. Het is goed dat hij naar die voorgeschiedenis heeft gewezen, want daar is het een en ander over op te merken, zoals ook in eerste termijn gebeurd is.

De algemene regel dat er over de besluitvorming in het kabinet niet wordt meegedeeld naar buiten als er sprake is van afwijkende standpunten, tenzij uiteraard een betrokken minister daar consequenties uit trekt en aftreedt, moet gehandhaafd blijven. Daar moet geen inbreuk op worden gemaakt.

Ik heb geen enkele behoefte om naar aanleiding van deze zaak een motie in te dienen die ook maar zou kunnen worden opgevat als een motie van afkeuring. Ik denk dat het

ook niet in evenredigheid is met de materie. De materie zelf is veel belangrijker dan dit. Er mag echter geen enkel misverstand bestaan over de manier, waarop moet worden omgegaan met de grondwettelijke opdracht om de eenheid van het regeringsbeleid te bevorderen. Daarom dien ik de volgende motie in.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat artikel 45 van de Grondwet de ministerraad opdraagt de eenheid van het regeringsbeleid te bevorderen;

spreekt uit, dat het openbaar maken van standpunten van bewindslieden welke afwijken van een kabinetsbesluit, aan de uitwerking waarvan zij blijven meewerken, zich niet verdraagt met de eenheid van het regeringsbeleid,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door het lid Schutte. Naar mij blijkt, wordt zij voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 4 (23609).

□

De heer **De Jong** (PvdA): Voorzitter! Ik wil kort nog iets over de zaak zeggen. Ten eerste heeft het debat op zichzelf het standpunt van de Partij van de Arbeid over het nut of de noodzaak van een vliegveld bij Rotterdam niet gewijzigd. Wij zien niets in dat vliegveld.

Ten tweede is het niet volmaakt helder wat nu precies het onderwerp van bespreking is als het gaat om het vliegveld, de achtergrond, de keuzeruimte etcetera. Ik neem aan dat dit de komende weken wel zal blijken vanuit het kabinet in de richting van de anderen aan de onderhandelingstafel. Het speelveld is wel iets verkleind, maar het is niet een simpel "ja" of "nee". Ik neem aan dat de opmerkingen van Rotterdam en van de provincie serieus worden genomen.

Ten derde denk ik dat uit ons interruptiedebat blijkt dat binnen het kader van het overleg een uitnodi-

ging aan Rotterdam en de provincie op haar plaats is om heel helder te zijn met betrekking tot de vraag of het huidige Zestienhoven hoe dan ook moet verdwijnen. Anders blijft er grote onduidelijkheid bestaan.

Ten vierde stel ik vast dat de uitkomst van het kabinetsberaad is bedoeld om met de provincie en het gemeentebestuur op één lijn te komen, in de wetenschap dat het primair een regionale beslissing betreft omdat de regio de lusten en de lasten draagt. Daardoor bestaat voor het kabinet de positie om aan een gewenste, eensluidende uitkomst van de opvattingen van de provincie en het gemeentebestuur medewerking te verlenen. Ten aanzien van die medewerking bestaat het vertrouwen dat Rotterdam en de provincie daar op hun beurt ook hun medewerking aan geven. Daar gaat het vandaag om. In dat licht bezien zal de Kamer te zijner tijd de uitkomst natuurlijk nog wel even met het kabinet willen bespreken. Dat ligt voor de hand, want het kabinet treedt niet helemaal in onze plaats. Net als de heer Van Vlijmen zeg ik dus dat wij tegen die tijd ten aanzien van die uitkomst nog wel even willen meedoen.

Ten vijfde constateer ik ten aanzien van het naar buiten brengen dat de minister-president in dit debat de volle verantwoordelijkheid heeft genomen voor het naar buiten brengen van het voorbehoud van twee ministers. Dat is een fenomeen dat geen herhaling verdient. De motie die nu ter tafel ligt, lijkt mij echter van enige overkill te getuigen.

De heer **Tommel** (D66): Dat is een essentieel element. De vraag is of de verdediging van de minister-president tot zijn eigen conclusie leidt dat dit achteraf geen herhaling verdient of dat die herhaling onder omstandigheden toch kan optreden. Misschien kan de minister-president daar straks nog iets over zeggen. Wij zullen het vrij snel eens zijn over hetgeen herhaling verdient, maar de vraag is in hoeverre de minister-president zelf uiteindelijk tot diezelfde conclusie komt. Voor ons is in tweede termijn essentieel geweest dat hij dit tot nu toe niet heeft geconcludeerd.

De heer **De Jong** (PvdA): Ik begrijp uw nieuwsgierigheid wel, omdat die betrekking heeft op de toekomst. De moeilijkheid is echter dat u des-

gevraagd hebt gemeld dat u een zware lading aan deze motie geeft. Dat is de overkill waar ik op doel.

De heer **Tommel** (D66): Die heb ik aan de motie gegeven omdat de minister-president dit niet verdedigd heeft als een bedrijfsongeval, maar als een gang van zaken die zich laat herhalen. Dat is het essentiële element.

De heer **De Jong** (PvdA): Jawel, maar ook ik geef daarover een mening zonder dat ik het nodig heb om het op die manier vast te leggen.

Gelet op de toelichting van de minister-president ten aanzien van de inhoud en de strekking van de uitkomst, die in belangrijke mate ook een procedureel karakter draagt, is het voor mijn fractie goed te begrijpen dat niet met portefeuilles is gezwaaid.

□

De heer **Janmaat** (Centrum-democraten): Mijnheer de voorzitter! De Centrumdemocraten zien, misschien op korte termijn, verdere besluitvorming van het kabinet inzake de vormgeving van het vliegveld met belangstelling tegemoet, te meer omdat daardoor mogelijkerwijze opnieuw de verdeeldheid over dit onderwerp binnen de kabinetsrijen blijkt. Dat lijkt mij het punt waar het hier om gaat. Eén van de regeringspartners heeft de grootste behoefte aan wat onduidelijkheid, omdat hij daar zelf verdeeld over is. De PvdA-fractie in Rotterdam heeft in haar programma staan dat zij het vliegveld niet wil, maar op landelijk niveau sluiten de ministers zich in overgrote meerderheid wel aan bij het kabinetsstandpunt. Dan blijkt er een probleem voor een politieke partij te zijn, dat zich natuurlijk ook binnen het kabinet steeds meer gaat afspiegelen. Ook de Centrumdemocraten vinden de motie van D66 veel te zwaar. Dit is geen reden om dit kabinet naar huis te sturen.

□

Minister **Lubbers**: Mijnheer de voorzitter! Allereerst wil ik enkele opmerkingen over de inhoud maken. Ik kan de analyse van de geachte afgevaardigde de heer De Jong volgen maar meen dat ten aanzien van één punt een aanvulling op haar

plaats is. Inderdaad vind ik een luchthaven in de onmiddellijke nabijheid van Rotterdam primair van betekenis voor stad en regio. Dat wil niet zeggen dat er geen enkele betrokkenheid is van Schiphol. Die is er in dubbele zin. In de eerste plaats participeert men in de exploitatie van Zestienhoven. Als het zou komen tot een andere luchthaven, zou dat naar alle waarschijnlijkheid eveneens het geval zijn. In de tweede plaats wordt er niet alleen financieel geïnvesteerd maar zijn er ook andere belangen. Als de hierbij betrokken regionale overheden tot een conclusie komen die voortzetting van activiteiten aldaar voor Schiphol onmogelijk maakt, moet nader worden nagegaan hoe met dat gegeven moet worden omgegaan. Ik heb al aangegeven dat het dan niet zozeer om een hoofdlijn van de besluitvorming gaat maar eerder om het tijdpad en de alternatieven die dan ontwikkeld moeten worden.

Voorzitter! Ik wil deze tweede termijn graag benutten om nog eens een woord te gebruiken dat in tweede termijn niet meer door de Kamer naar voren is gebracht. Toch heeft dit aspect voor het kabinet de doorslag gegeven bij de besluitvorming. Ik doel op het woord "werkgelegenheid". Dat was de reden waarom het kabinet tot het oordeel kwam dat het tot zijn opvatting heeft gemaakt en als besluit naar buiten heeft gebracht. Wij zullen nu verder zien hoe het overleg verloopt.

Gevraagd is wanneer de nota Relus wordt uitgebracht. Voorzitter! Wij zullen trachten om dit op korte termijn te doen maar ik teken daarbij aan dat in die nota ten aanzien van het onderhavige punt niet méér te verwachten valt dan nu ter tafel ligt. Immers, het overleg met de regionale overheden dat opnieuw wordt opgestart, moet nog plaatsvinden. Ik moet voorzichtig zijn want het kabinet heeft nog geen besluit genomen maar persoonlijk zou ik er de voorkeur aan geven om voor het overige de nota Relus nu zo snel mogelijk af te ronden en vervolgens het overleg te voeren als een nadere uitwerking, zoals het ook in het kabinetsbesluit is aangegeven.

Tot zover, voorzitter, mijn opmerkingen over de inhoud. Anders gezegd, en een beetje in de spreekstijl van de Kamer: ik heb geen argumenten gehoord tégen de kabinetsopvatting. Ik heb wel twijfels

gehoord en ook is het voorbehoud gemaakt om een en ander in het raam van de nadere uitwerking opnieuw te wikken en te wegen.

Vervolgens is er het belangrijke formele punt dat ik omschrijf als de eenheid van het kabinetsbeleid. Voorzitter! Ik richt mij in dit verband op de pregnante vraag van de heer Te Veldhuis: kan en mag dit een precedent zijn? Het antwoord op die vraag is: neen. Vervolgens is de vraag gerezen of er sprake is van een overtreding van een regel. Het antwoord op die vraag is: ja. Voorzitter! Wat ik in eerste termijn heb gedaan, is een uitleg geven met betrekking tot de omstandigheden die geleid hebben tot het overtreden van een dergelijke regel. Ik vond dat ik dit aan de Kamer verplicht was. Ik bepleit dus niet het overtreden van regels, integendeel. Dit verdient geen herhaling. Ik geloof dat dit heldere taal is.

Voorzitter! Ik vraag daarnaast aandacht – dit is voor mij niet minder belangrijk – voor een pregnante formulering van de geachte afgevaardigde de heer Schutte. Hij maakte een vergelijking met een ander geval en stelde dat er sprake was van een principieel verschil voor zover er sprake was van een "in het nauw gedreven minister". Voorzitter! Dat was nu precies de zaak die aan de orde was. Mijn inschatting – en die neem ik voor mijn rekening, voor mijn verantwoordelijkheid – is dat wij bij het volgen van de gulden regel, de koninklijke weg – een toepasselijke term als het om de eenheid van het regeringsbeleid gaat – naar alle waarschijnlijkheid te maken zouden hebben gehad met "de in het nauw gedreven minister". Daarom heb ik een regel overtreden; ik heb dit de collega's niet, zoals de heer Tommel suggereert, als een wenselijkheid aangepraat, maar hoewel dat citaat niet klopt, loop ik niet weg voor mijn verantwoordelijkheid. Daarmee heb ik duidelijk gemaakt, waarom ik in dit geval afgeweken ben van een regel die ik zelf hanteer. Het was dus niet om een precedent te scheppen, maar omdat de Kamer recht heeft op een verklaring, als een minister zoiets doet. Zo heb ik het in eerste termijn uitgesproken en zo was het ook bedoeld. Ik geef dus recht toe, recht aan antwoord.

En dan nog een punt dat voor mij hierbij een rol speelt. Ik heb er geen enkele moeite mee om te zeggen dat

er geen sprake is van een precedent, maar dat het een regel is waaraan wij ons moeten houden. Ik zeg dan wel tegen mijzelf: pas op, als je een omstandigheid bent tegengekomen waarbij je een regel overtreden hebt, sluit je dan voor jezelf uit dat je het weer zult doen? Nu, dat kan ik best zeggen. Maar sluit ik uit dat het ooit nog zal voorkomen, ook bij mijn opvolgers? Het zou makkelijk zijn om te antwoorden: ik sluit dat te allen tijde uit, want regels zijn er om aangehouden te worden. Maar hierbij was er naar mijn oordeel sprake van een heel bijzondere situatie. Ik zeg dit niet om het goed te praten, want iemand die een regel overtreedt, moet niet zeggen dat hij die terecht heeft overtreden. Het is aan anderen om dat te beoordelen. Iemand die een regel overtreedt en daarvoor ter verantwoording wordt geroepen, moet wel kunnen vertellen waarom hij het gedaan heeft. Ik neem deze verantwoordelijkheid dus voor mijzelf, en wat collega Alders betreft, die zit hier naast mij.

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! De minister-president is thans heel helder.

Minister **Lubbers**: U heeft ook die laatste toevoeging gehoord?

De heer **Tommel** (D66): Zeker.

Minister **Lubbers**: Het is net alsof die voor u niet meetelt; voor mij geldt dat wel.

De heer **Tommel** (D66): Zeker, die telt ook voor mij. Wij hebben er de nadruk op gelegd dat deze wijze van handelen in onze ogen niet kon. U heeft er een uitleg aan gegeven. U beschreef de situatie als een noodsituatie; althans, dat was het woord dat u gebruikte. U spreekt nu van "een in het nauw gedreven minister" en u noemt de daaruit voortvloeiende discussies in het kabinet. U heeft er nu een essentieel element aan toegevoegd, namelijk dat u desondanks vindt dat dit niet voor herhaling vatbaar is. Het feit van een in het nauw gedreven minister en intensieve discussies in het kabinet – ik herhaal de woorden die u in eerste termijn zelf gebruikt hebt – kan dus niet opnieuw tot zo'n situatie leiden. Dit betekent wel dat u de regels in tweede termijn naar mijn oordeel veel strikter uitlegt dan in eerste termijn. U zegt: ik gaf toen

uitleg, maar misschien klonk er zoveel enthousiasme in door, dat de Kamer daardoor de indruk heeft gekregen dat dit toch gemakkelijk tot herhaling zou kunnen leiden. Als u nu zegt: de situatie is heel helder, er is een regel en die hebben wij overschreden, maar in het vervolg zullen wij ons eraan houden, dus er is geen sprake van een precedent-werking, dit zal zich in deze periode niet nog eens voordoen. Ik vind het zeer te prijzen dat u hierin zo duidelijk bent geweest en ik zou dan ook mijn motie willen intrekken ten gunste van die van de heer Schutte, voorzitter.

De **voorzitter**: Aangezien de motie-Tommel (23609, nr. 2) is ingetrokken, maakt zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Minister **Lubbers**: Voorzitter! Dit is natuurlijk verheugend, al had het met minder woorden gekund. Maar het lijkt mij een zaak van gezond verstand om een motie in te trekken zodra je vaststelt dat je niemand voor zo'n motie kunt winnen...

De heer **Tommel** (D66): Dit soort grappen zou u in zo'n serieuze situatie niet moeten maken. Het ging ons om een essentieel onderdeel, namelijk om de vraag of dit voor herhaling vatbaar is. U heeft pas in tweede termijn duidelijk en met nadruk gezegd dat dit niet voor herhaling vatbaar is en dat het een overtreding van de regels is. In eerste termijn heeft u vermeden, dit te vermelden. Het kan toeval zijn geweest, maar ik heb heel goed geluisterd en ik constateer dat er wel degelijk een verschil is. Ik heb aangeduid dat juist het gevaar voor herhaling voor ons wezenlijk is, dus u mag de zaak zo niet afdoen.

Minister **Lubbers**: Voorzitter! Ik heb in eerste termijn de inlichtingen gegeven waar mij om werd gevraagd. Toen de vraag aan de orde kwam wat dat betekende, was dat aanleiding voor verschillende geachte afgevaardigden om daarover een vraag te stellen. Als het zo duidelijk was, hadden zij er geen vraag over hoeven te stellen! Voor zover er onduidelijkheid was, heb ik helderheid gegeven. Wat de geachte afgevaardigde nu almaal doet, met respect, is woorden verdraaien. Ik som op wat hij heeft gezegd in dit

debat. Allereerst heeft hij het door het kabinet genomen besluit bij herhaling verkeerd geciteerd. Hij heeft gezegd dat er sprake is van verloederung op Zestienhoven. Ik vind dat nogal een incriminerende opmerking. En ik weet niet hoe hij het zichzelf aanmatigt.

De heer **Tommel** (D66): Dat heeft niets met het kabinet te maken.

Minister **Lubbers**: U luistert niet. U spreekt alleen maar. U rent naar de interruptiemicrofoon en u doet net alsof u de held van dit debat moet worden. Anderen hebben voor zichzelf kunnen spreken. U heeft een kameruitspraak voorgelegd. Daarover zijn uitlatingen gedaan die ik niet hoeft te herhalen. U moet niet net doen alsof het uw plicht was om die motie op grond van mijn betoog in te dienen. Als dat zo overduidelijk was, hadden uw collega's in de Kamer uw motie gesteund.

De heer **Tommel** (D66): Ik vind dat u in eerste termijn op dit punt volstrekt niet helder bent geweest. U heeft geen afstand genomen van wat er gebeurd is. Dat doet u nu wel. Er is dus een wezenlijk verschil tussen uw eerste termijn en uw tweede termijn. Ik zou net zo goed kunnen zeggen: toen u eenmaal hoorde hoe zwaar iedereen eraan tilde, heeft u zich flink teruggetrokken. Ik doe dat niet, maar ik vind wel dat u de zaak serieus moet nemen.

Minister **Lubbers**: Voorzitter! Ik neem de zaak serieus, maar ik vind dat de geachte afgevaardigde bij herhaling in debat – hij leze er de Handelingen maar op na – andere sprekers, onder wie ondergetekende, en stukken die voorliggen fout citeert. Het past dus niet om de term zorgvuldigheid zo zwaar in de mond te nemen, als men zelf onzorgvuldig is.

De heer **Tommel** (D66): Dat is absoluut onjuist. Ik heb u niet onjuist geciteerd. Dat was absoluut niet het geval. U heeft in eerste termijn een andere invalshoek gekozen dan in tweede termijn. U kunt dus niet zeggen dat wij onze opvatting gewijzigd hebben. Die is heel helder. Wij hebben gezegd: dit is een zaak die je niet kunt verdedigen, dit mag niet meer voorkomen. Dat was niet uw invalshoek in eerste termijn. Toen was uw stelling: er was een ernstige

discussie in het kabinet en als er een ernstige discussie in het kabinet is, kan zich zo'n oplossing voordoen. Onze opvatting was: het mag niet. U zegt nu in tweede termijn: het is niet voor herhaling vatbaar. Welnu, het was een overtreding van de regel. De opmerking dat het een overtreding van de regel is, heeft u in eerste termijn niet naar voren gebracht, althans niet in deze zin.

Minister **Lubbers**: Mijnheer de voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Lankhorst zei in tweede termijn: de minister-president heeft gewezen op het unieke karakter van de situatie. Ik citeer hem letterlijk. De heer Tommel heeft in tweede termijn iets heel anders gezegd. Hij heeft gezegd dat ik niet heb gezegd dat het niet eenmalig is, maar dat het zich voor herhaling leent. Het antwoord is: neen. De heer Tommel heeft overdreven. Dat mag hij best een keer doen in het debat, maar hij moet niet net doen alsof hij een ander correct citeert. Hij heeft dat zowel in deze zaak als ten aanzien van de besluitvorming bij herhaling niet gedaan. Dat is demagogie. Ik deel dat dus niet.

□

Minister **Maij-Weggen**: Mijnheer de voorzitter! Er was nog één vraag gesteld aan mijn adres, namelijk wanneer de nota Relus zou komen. Die vraag is al door de minister-president beantwoord.

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Voorzitter! Uit het feit dat de minister niet meer terugkomt op de situatie van november vorig jaar, mag ik wellicht afleiden dat de minister het met mij eens is. Zij had dus beloofd om wel een brief te sturen.

Minister **Maij-Weggen**: Voorzitter! Het gaat mij om een zakelijk meningsverschil. Dat zit anders in mijn geheugen, zoals ik al eerder heb gezegd. Voordat ik dit aan de heer Lankhorst toegeef, wil ik het checken in de Handelingen. Naar mijn gevoel is het niet zoals hij zegt.

□

Minister **Alders**: Mijnheer de voorzitter! Ik kan heel kort zijn. Aan het adres van de heer Te Veldhuis moet ik opnieuw zeggen, dat na de behandeling van Vinex een aantal

besluiten is genomen. Wat die nota betreft, geeft de geachte afgevaardigde een onjuiste voorstelling van zaken. Dat geldt ook ten aanzien van het structuurschema Burgerluchtvaartterreinen. Hij weet beter dan wie dan ook, dat twee weken geleden een formeel verlengingsbesluit aan de orde is geweest en dat in het geval besluitvorming in deze zaak tot afronding komt, die aanpassing van het structuurschema Burgerluchtvaartterreinen tot gevolg zal moeten hebben. Er zal voor inpassing gezorgd moeten worden. Daarom vind ik dat wij elkaar in dit soort discussies sommige zaken niet moeten aanwrijven. Daarmee leiden wij de aandacht af van datgene waarover het werkelijk gaat.

Voorzitter! Mijn tweede opmerking kan evenzeer kort zijn. Er zal overleg plaatsvinden met de andere overheden. Van vele kanten, maar door de minister-president bij de afsluiting van zijn eerste termijn in het bijzonder, is erop gewezen dat het voor zichzelf spreekt dat in dat overleg vele elementen aan de orde zullen moeten komen en de discussie zo volledig mogelijk zal moeten zijn.

Dan kom ik toe aan mijn derde opmerking en daarmee richt ik mij tot de heer Lankhorst. Ik heb niet de argumentatie van een burgemeester in oorlogstijd gehanteerd. Dat zou een minimalistische positie zijn geweest. Ik heb uiteengezet, dat die volgens mij niet aan de orde is. Daarover mag geen misverstand bestaan.

□

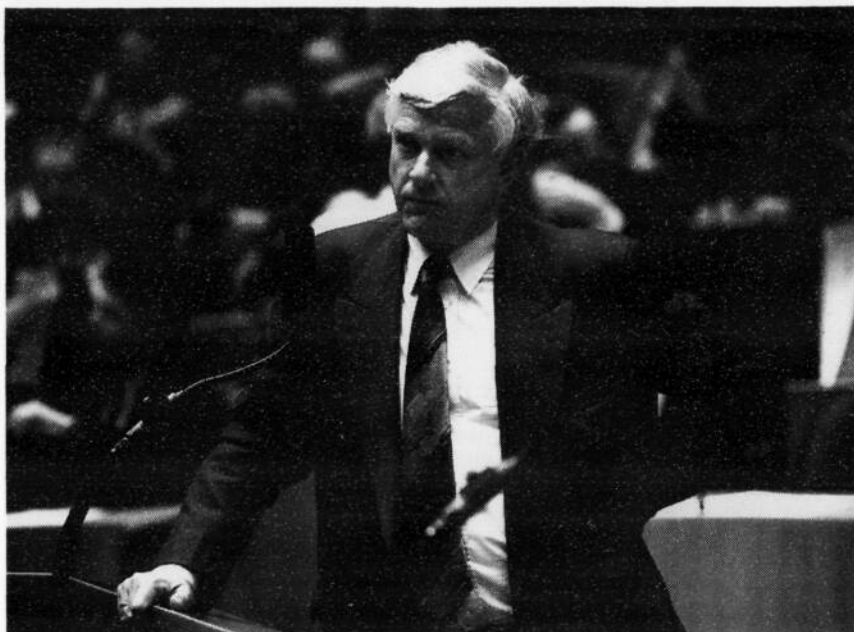
Staatssecretaris **Simons**: Voorzitter! Ik heb goed naar de heer Tommel geluisterd. Ik gaf eerder, in belangrijke mate op grond van eigen waarneming, een kort resumé van de politieke geschiedenis van D66 op het punt van het vliegveld bij Rotterdam. Het is een apert onjuiste voorstelling van zaken dat D66 met een defensieve politiek met betrekking tot de toekomst van dit vliegveld heeft geopereerd. Lees alle Handelingen van de Rotterdamse gemeenteraad er maar op na. Het is dus niet zo dat D66 de houding heeft aangenomen van: we moeten wel iets doen, anders staat het zo slordig. Nee, D66 heeft zich anders opgesteld. Ik waardeer dat en ik begrijp dat je van mening kunt veranderen. D66 heeft echter gedurende tien jaar

gemeentepolitiek een absoluut positief standpunt gehad over de vernieuwing van de luchthaven en over een mogelijke verplaatsing daarvan om milieuredenen. Dat vind ik respectabel. Ik heb er slechts op gewezen dat D66, indien deze partij in Rotterdam bestuurlijke verantwoordelijkheid gaat dragen, bij deze zeer moeilijke afweging zal moeten bepalen wat haar positie is. Tot slot wijs ik nog op het volgende.

De heren Te Veldhuis en Tommel wezen erop hoe lastig ik het wel moet hebben. Zij spraken terecht betekenisvolle woorden over de homogeniteit van het regeringsbeleid en ik zou hier terecht zijn gekritiseerd als ik vanwege het standpunt van de meerderheid van de Rotterdamse raad afstand zou nemen van het huidige kabinetsbeleid met het oog op een mogelijke toekomstige verantwoordelijkheid.

De heer **Van Mierlo** (D66): Voorzitter! Alles is menselijk. Ik moet nu toch denken aan het debat dat wij gevoerd hebben naar aanleiding van het besluit van deze staatssecretaris om in Rotterdam lijsttrekker te worden. Kan hij thans invoelen dat wij destijds bezwaren hadden en dat wij vonden dat hij eigenlijk meteen na zijn keus weg kon gaan? Als hij dat had gedaan, hadden wij dit soort situaties kunnen voorkomen. Dit zal toch ook door hem als een gecompliceerde situatie worden ervaren.

Staatssecretaris **Simons**: Ik vind dat de heer Van Mierlo dit onjuist ziet. Voor jezelf heb je de vraag te beantwoorden – en die heb ik in dit debat beantwoord – of je op basis van de bestaande feiten en de inzichten van het kabinet en van de huidige democratische organen die in dezen een uitspraak hebben gedaan, zoals de provincie en de gemeente Rotterdam, in staat bent een oordeel te geven zonder rekening te houden met mogelijk toekomstige verantwoordelijkheden. Juist het feit dat ik op geen enkele manier rekening heb gehouden met toekomstige verantwoordelijkheden, maar een afweging heb gemaakt op basis van de huidige inzichten en overwegingen, roept bij de heer Van Mierlo kritiek op. Zijn kritiek zou terecht zijn geweest indien ik maar een zweem had vertoond van een andere opstelling en als ik ook maar enigszins de indruk had gewekt dat mijn toekomstige verantwoordelijk-

De heer Schutte (GPV)

heid een rol zou hebben gespeeld bij mijn oordeelsvorming vandaag.

De heer **Van Mierlo** (D66): Ik heb alle begrip voor uw positie, maar ik vind wel dat er sprake is van een onheldere situatie. Die hebben wij dus met open ogen geschapen. Destijds had u een andere beslissing kunnen nemen. Dat zou een mogelijkheid zijn geweest om dit soort onheldere situaties te voorkomen. Ik blijf van mening dat dit uit staatsrechtelijk oogpunt ook te prefereren was.

□

Minister **Lubbers**: Mijnheer de voorzitter! Op dit laatste punt voel ik mijzelf natuurlijk ook verantwoordelijk. Ik prijs mij gelukkig dat ik, goed luisterend naar staatssecretaris Simons – hij was een voor mij onverwachte gast achter de regeringstafel bij dit debat – hem zo precies en zo gemotiveerd het kabinetsbeleid en het kabinetsbesluit heb horen verdedigen. Dat is prima, zo hoort het ook.

Ik moet erop wijzen dat er deze maanden spanning is. Ik doe regelmatig zaken met ministers en kom tot kabinetsbesluiten die niet geheel en soms zelfs helemaal niet overeenstemmen met de verkiezingsprogramma's die deze maanden verdedigd worden. Ik zal er

toch mee doorgaan om het kabinet maar leiding te geven.

Ik heb verzuimd iets te zeggen over de moties. Er ligt een motie voor van de heer Lankhorst. Het zal duidelijk zijn, na het genomen besluit, dat wij aanneming van die kameruitspraak ontraden.

Er ligt nog voor de motie van de geachte afgevaardigde de heer Schutte. Ik hoop dat duidelijk is geworden en ook geëxpliciteerd is in de tweede termijn dat zulks zich niet verdraagt met de eenheid van regeringsbeleid. Ik laat het daarom aan de geachte afgevaardigde over of de motie in stemming wordt gebracht, als die maar niet geïnterpreteerd wordt als een verschil van mening tussen de geachte afgevaardigde en ondergetekende.

De heer **Schutte** (GPV): Voorzitter! Ik constateer inderdaad dat de minister-president in zijn tweede termijn meer helderheid heeft geboden. Ik denk dat dit een goede zaak is. Er is natuurlijk wel een hele discussie aan voorafgegaan in en buiten de Kamer, juist over de vraag of dit kan in het kader van de eenheid van regeringsbeleid. Ik denk dat, als wij het toch met elkaar eens zijn, het heel goed is om dat met elkaar te constateren via aanvaarding van deze motie.

De heer **Bolkestein** (VVD): Voorzit-

ter! Mag ik de minister-president vragen of hij nog steeds van mening is dat D66 zich gouvernementeel opstelt?

Minister **Lubbers**: De beste breister laat wel eens een steekje vallen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Er is bij ten minste één fractie behoefte aan schorsing. Ik stel voor, tien minuten te schorsen en daarna onmiddellijk te stemmen. Ik wijs er overigens op dat de heer Lankhorst hoofdelijke stemming heeft gevraagd over de door hem ingediende motie.

De vergadering wordt van 18.38 uur tot 18.55 uur geschorst.

De **voorzitter**: Ik geef gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen vooraf.

□

De heer **De Jong** (PvdA): Voorzitter! Mijn fractie heeft met name ten aanzien van de motie-Lankhorst overwogen of zij daar voor of tegen zou stemmen. Daaraan klevens immers verschillende aspecten. In eerste en tweede termijn hebben wij ons standpunt helder uiteengezet. Ook al denken wij genuanceerd anders over de overwegingen van de motie, het gaat natuurlijk om de uitspraak die daarin zit. Volgens ons zal het, ook voor de onderhandelingen, de helderheid dienen, indien wij voor deze motie stemmen. Wij zijn ons er evenwel van bewust dat wij thans weliswaar om een heroverweging verzoeken, maar dat het kabinet hier in een later stadium ook aan toe zal zijn.

In stemming komt de motie-Lankhorst (23609, nr. 3).

Voor stemmen de leden: Willems, Witteveen-Hevinga, Wolffensperger, Ybema, Van Zijl, Zijlstra, Achttienribbe-Buijs, Apostolou, J.H. van den Berg, J.T. van den Berg, Brouwer, M.M. van der Burg, Buurmeijer, Castricum, De Cloe, Eisma, Van Gelder, Van Gijssel, Van Heemst, Huys, A. de Jong, Jurgens, Kalsbeek-Jasperse, Kersten, Kohnstamm, Lankhorst, Leijnse, Lilipaly, Melkert, E. van Middelkoop, R.M. van Middelkoop, Van Mierlo, Netelenbos, Niessen, Van Nieuwen-

hoven, Nuis, Van Ojik, Van Otterloo, De Pree, Van Rijn-Vellekoop, Rosenmöller, Scheltema-de Nie, Schimmel, Schutte, Sipkes, Swildens-Rozendaal, Tommel, Van Traa, Van der Vaart, Valk, Ter Veer, Vermeend, Versnel-Schmitz, Verspaget, Vliegthart, Van der Vlies en Vos.

Tegen stemmen de leden:
Wiebenga, Willemse-van der Ploeg, Wolters, Beinema, Biesheuvel, Bijleveld-Schouten, Blaauw, Bolkestein, Brinkman, Van de Camp, Dees, Deetman, Van Dijk, Doelman-Pel, Eisses-Timmerman, Van Erp, Esselink, Franssen, Gerritse, De Graaf, Van der Heijden, Hillen, Van Hoof, De Hoop Scheffer, Van Iersel, Janmaat, Janmaat-Abbe, M.D.Th.M. de Jong, Kamp, Koetje, Koffeman, De Korte, Korthals, Laning-Boersema, Lansink, Van Leijenhorst, Van der Linden, Van Noord, Paulis, Van der Ploeg-Posthumus, Reitsma, Remkes, Rempt-Halmmans de Jongh, Van Rey, Roosen-van Pelt, Soutendijk-van Appeldoorn, Tuinstra, Te Veldhuis, Verbugt, Van Vlijmen, Vreugdenhil, Vriens-Auerbach en Weisglas.

□

De **voorzitter**: Ik constateer, dat deze motie met 57 tegen 53 stemmen is aangenomen.

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Voorzitter! Omdat er op dit punt in het kabinet twee meningen waren, wil ik het kabinet vragen, zo snel mogelijk de Kamer duidelijk te maken of het de motie zal uitvoeren. Zo mogelijk, hoor ik dit graag voor morgen 12.00 uur. Het is overigens jammer dat de minister-president nu niet meer aanwezig is, want juist hij heeft duidelijk gemaakt dat er overall verschillende standpunten worden ingenomen. Nu echter de Kamer in meerderheid duidelijk heeft gemaakt dat zij het niet met het kabinet eens is, ga ik ervan uit dat het kabinet de motie uitvoert. Laten wij het volgende afspreken. Als het kabinet de motie niet uitvoert, horen wij dat morgen voor 12.00 uur.

Minister **Maij-Weggen**: Ik zal de motie voorleggen aan de minister-president en die zal bepalen op welke wijze zij wordt besproken. Of op zo korte termijn duidelijkheid kan worden gegeven, kan ik nu nog niet zeggen.

De **voorzitter**: Wij mogen er in ieder geval van uitgaan dat wij daar morgen bericht over ontvangen.

In stemming komt de motie-Schutte (23609, nr. 4).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat deze motie met algemene stemmen is aangenomen.

Ik stel voor, de brief van de minister van Verkeer en Waterstaat (23609) voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt van 19.07 uur tot 20.40 uur geschorst.

Voorzitter: Deetman

Aan de orde is de behandeling van:
- **het wetsvoorstel Wijziging van enkele bepalingen van het Wetboek van Strafvordering omtrent de in verzekeringstelling (21225).**

De algemene beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Kohnstamm** (D66): Voorzitter! Het wetsvoorstel dat wij vanavond, vierenhalf jaar na de oorspronkelijke indiening, behandelen is een knap lastig wetsvoorstel. Knap lastig in meerdere opzichten: juridisch-technisch, praktisch-organisatorisch, maar ook rechts-politiek.

Het wetsvoorstel heeft een totstandkomingsgeschiedenis die, als ik het positief benader, gekenmerkt wordt door een zeer deskundige voorbereiding van het uiteindelijke wetsvoorstel, maar die, als ik het wat negatiever mag benaderen, evenzeer uitblinkt in de gebleken bijna onmogelijkheid om een eenduidige vertaling te geven van de uitspraak waar het allemaal om begon, die van het Europese Hof voor de rechten van de mens in de zaak-Brogan en anderen van 29 november 1988.

De wordingsgeschiedenis is illustratief voor de beantwoording van de vraag waar het om draait. Hebben we uiteindelijk een nieuwe regeling van de in verzekeringstelling ontworpen die niet alleen de toets van het Europese verdrag voor de rechten van de mens kan doorstaan,

maar ook in voldoende mate met andere in het geding zijnde belangen rekening houdt? Mijn fractie is hiervan op dit moment niet over de hele linie overtuigd. Ik kom hier uiteraard concreet op terug.

Zeer respectabele maar eveneens verdeelde commissieleden, de commissie-Moons, en al even respectabele werkgroepleden van de commissie-Meijers en twee opeenvolgende ministers – al dan niet gehoord de Raad van State dan wel bij de strafrechtspleging betrokkenen – hebben hun hoofd gebroken over de meest wenselijke herziening van de in verzekeringstelling.

Hoe je het ook wendt of keert, zij werden het niet met elkaar eens. Deze minister is het dan uiteindelijk met zichzelf eens geworden – een prestatie – maar hij heeft hier twee ingrijpende nota's van wijziging voor nodig gehad. Het duizelt je werkelijk, als je nog eens op een rijtje zet welke varianten de revue gepasseerd zijn. Ik heb het dan nog niet eens over de voorstellen die de Kamer niet bereikt hebben of over de gedragslijn van de PG's, waarmee inmiddels al bijna vijf jaar in de praktijk gewerkt wordt. Ik zeg dit alles geenszins raillerend. Het probleem is bijzonder complex van aard en ik heb dan ook grote waardering voor al het deskundige werk dat aan het wetsvoorstel ten grondslag ligt. Mijn fractie heeft dit in de schriftelijke voorbereiding ook meermalen aangegeven.

Ik wil hiermee wel zeggen dat ook hier blijkt dat het zoeken naar het juiste evenwicht tussen rechts-handhaving en rechtsbescherming in strafprocessuele wetgeving tot zeer uiteenlopende opvattingen aanleiding kan geven, niet alleen in rechtsgeleerde kring. Uiteindelijk moet de wetgever het antwoord geven tot zij onverhoopt weer door de internationale rechter op de vingers wordt getikt. Dit antwoord geven is er met zoveel tegenstrijdige adviezen van zeer gespecialiseerde mensen niet gemakkelijker op geworden.

Bij het wetsvoorstel gaat het om een preciaire afweging tussen verschillende bij de strafrechtspleging in het geding zijnde belangen. Het belang van een doelmatig opsporingsonderzoek, de rechtsbescherming van de verdachte, de werklustverzwaring van politie, openbaar ministerie en rechter-

commissaris en de transportproblemen. Ook de financiële consequenties spelen een rol. Deze belangenafweging dient plaats te vinden tegen de achtergrond van de vereisten van artikel 5 van het Europese verdrag voor de rechten van de mens, derde en vierde lid. Het derde lid van dit artikel vereist dat een aangehouden en voor verhoor opgehouden verdachte automatisch en prompt – "promptly" – voor een rechter of judiciële autoriteit wordt geleid. Het gaat hier om de zogenaamde vaste voorgeleiding. Hierop had de Brogan-zaak betrekking. De huidige wettelijke regeling van de invezekeringstelling, voorgeleiden ter fine van inbewaaringstelling na uiterlijk vier dagen, voldoet niet aan die eis. Daarnaast speelt ook de eis die is neergelegd in het vierde lid van artikel 5 van het EVRM, te weten: er dienen wettelijke voorzieningen te bestaan die waarborgen dat op korte termijn – speedily – de rechter – court – kan beslissen over de rechtmatigheid van de vrijheidsbeneming. Dit betekent dat de verdachte de rechter moet kunnen verzoeken, hem in vrijheid te stellen en dan moet de verdachte dus door de rechter gehoord worden. Artikel 15, tweede lid, van de Grondwet correspondeert met deze laatste verdragsbepaling, de zogenaamde habeas-corpus-procedure.

Voorzitter! Het aan de orde zijnde wetsvoorstel, inclusief de toegezegde of misschien nog komende vierde nota van wijziging – ik heb begrepen dat wij die wellicht nog zullen ontvangen – vormt het uitgangspunt van mijn bespreking. Ik zal echter ook teruggrijpen op andere varianten die tot nu toe in de discussie een rol hebben gespeeld. Dit geldt in het bijzonder ook voor de huidige zogenaamde gedragslijn, gepubliceerd in 1989. Allereerst heb ik een drietal vragen over de habeas-corpus-procedure.

De minister stelt in de nota naar aanleiding van het eindverslag dat hij afziet van een afzonderlijke habeas-corpus-procedure nu deze in de praktijk samenvalt met de zogenaamde vaste voorgeleiding en bovendien een termijn van drie dagen, gesteld na aanhouding van de verdachte, geen schending van het EVRM zal opleveren. In de toelichting op de derde nota van wijziging legt de minister een en ander als volgt uit. In geval artikel 5,

derde lid, EVRM van toepassing is – en dat is het geval bij de regeling van invezekeringstelling – wordt tevens voldaan aan het vereiste van artikel 5, vierde lid, EVRM, juncto artikel 15, tweede lid, van de Grondwet, mits de aldus op basis van artikel 5, derde lid, EVRM vastgestelde wettelijke regeling voldoet aan de volgende vereisten: het moet gaan om een rechter, de termijn van voorgeleiding moet bij wet zijn bepaald en de rechter moet de onmiddellijke invrijheidstelling kunnen gelasten indien hij de vrijheidsbeneming onrechtmatig oordeelt.

Mijn vragen naar aanleiding hiervan luiden aldus. Welke betekenis moet ik hechten aan de zin, ook in de memorie van toelichting dat de verdachte – ik citeer – desgeraden bij monde van zijn raadsman kan proberen, de rechter-commissaris te overtuigen van de noodzaak, hem eerder dan tegen het aflopen van de eerste termijn van invezekeringstelling te horen. Blijft er dan eigenlijk niet toch gewoon een behoefte aan een afzonderlijke habeas-corpus-procedure bestaan? Ik citeer uit het rapport-Meijers: naar het oordeel van de werkgroep staat artikel 15, tweede lid, van de Grondwet eraan in de weg dat deze termijn zo ruim wordt genomen dat het verhoor aan het einde van de desbetreffende periode van vrijheidsbeneming plaatsvindt.

Mijn tweede punt. Codificatie van de huidige gedragslijn, waarbij voorgeleiding plaatsvindt op de derde dag, werd door de minister met zoveel woorden afgewezen in de toelichting op de eerste nota van wijziging, omdat de voorgeleiding in het kader van de habeas-corpus-procedure binnen ongeveer twee dagen zou moeten plaatsvinden. Nu die twee-dageneis blijkens de recente uitspraken van de ECRM – dus niet het Hof – niet wordt gesteld, vervalt althans dat argument als grond voor afwijzing van de codificatie van de gedragslijn. Ik citeer, mogelijk ten overvloede, uit de toelichting op de derde nota van wijziging: voorts kan als vaststaand worden aangenomen dat, als een termijn van drie dagen is in de zin van het derde lid van artikel 5 EVRM, zij zeker speedy is in de zin van het vierde lid van die verdragsbepaling.

Ik kan dus niet anders concluderen dan dat codificatie van de gedragslijn door de minister niet meer op die

grond kan worden afgewezen. Ik zou het plezierig vinden als de minister dat straks zou willen bevestigen. Ik houd het er voorlopig op, dat de minister dus een andere reden heeft om van de gedragslijn af te wijken. Ik vermoed het antwoord wel. Een totale duur van drie dagen invezekeringstelling acht de minister, met het oog op de kwaliteit van het onderzoek door politie en openbaar ministerie, ontoereikend.

Mijn derde punt. Wil de minister nader ingaan op het uitsluiten van de adiëring van de burgerlijke rechter bij de habeas-corpus-procedure? Door in artikel 59a, lid 4, te bepalen dat de verdachte de rechter-commissaris kan verzoeken, hem in vrijheid te stellen, wordt beoogd, de burgerlijke rechter uit te sluiten van kennisneming van een verzoek tot invrijheidstelling. Acht de minister toegang tot de burgerlijke rechter in kort geding hiermee uitgesloten? Stel dat de verdachte er niet in slaagt eerder toegang tot de rechter-commissaris te verkrijgen dan tegen het aflopen van de eerste termijn van de invezekeringstelling. Kan de raadsman dan niet toch met succes naar de burgerlijke rechter in kort geding stappen? Is dit niet zeker het geval als de rechter-commissaris dan nog geen datum voor het verhoor heeft bepaald?

Voorzitter! Ik heb nog twee vragen over de nu als aanvaardbaar geachte termijn van drie dagen en vijftien uur voor voorgeleiding in de zin van artikel 5, derde lid, EVRM.

De Raad van State vraagt mijns inziens terecht naar de onderbouwing van deze stelling van de minister – zijn drie dagen en vijftien uur aanvaardbaar? – nu deze zijn oordeel baseert op enkele uitspraken van de Europese Commissie en niet van het Europese Hof voor de rechten van de mens. In het nader rapport geeft de minister geen antwoord op die vraag, maar gaat hij in op de verhouding tussen de vaste voorgeleiding en de habeas-corpus-procedure. Daarop had de vraag echter geen betrekking.

Nu is voor de bepaling van de termijn het tijdstip van aanhouding van de verdachte van belang en dus niet het tijdstip van het bevel tot invezekeringstelling. Ik vraag me net als de Raad van State af, waarom dit tijdstip niet expliciet moet worden opgenomen in het proces-verbaal van de opsporingsambtenaar. Ik vind het antwoord van de minister op dit

punt niet duidelijk. Voor de beoordeling van de rechtmatigheid van de vrijheidsbeneming speelt het vormvoorschrift toch een rol. Het moet dus toetsbaar zijn. Graag hoor ik hierop een reactie.

Voorzitter! Ten slotte kom ik toe aan wat de kern lijkt te zijn geworden van dit wetsvoorstel, namelijk de verlenging van de in verzekeringstelling van twee maal twee tot twee maal drie dagen.

Doordat het wetsvoorstel omtrent de wijziging van enkele bepalingen inzake de voorlopige hechtenis inmiddels kracht van wet heeft gekregen, is de termijn van inbewaringstelling verkort van twee maal zes tot éénmaal tien dagen. Ondanks de voorgestelde verlenging van de totale duur van de in verzekeringstelling blijft de totale duur van het voorarrest met het nu voorliggende voorstel tot verlenging van de in verzekeringstelling dus gelijk. Voor zover ik dat heb gezien, noemt de minister dit niet. Ik vind het goed om eens te zeggen dat de termijn ten slotte gelijk blijft. Dit is echter een opmerking terzijde.

Afgezien daarvan is het hoofdpunt verlenging van de in verzekeringstelling. En op dat punt is mijn fractie niet overtuigd. De minister voert hiervoor tal van argumenten aan die alle gelegen zijn in het belang van een doelmatig opsporingsonderzoek. Verwezen wordt naar de ervaring in de politiepraktijk sinds de invoering van de gedragslijn. Verwoorder van deze problematiek is de Adviescommissie criminaliteit, voorheen de Centrale politie onderzoekcommissie. Ik heb met belangstelling kennis genomen van die argumenten. Zij zijn vanuit de gekozen invalshoek alleszins begrijpelijk. Toch zal de minister mij en mijn fractie op dit punt echt nog moeten overtuigen. Het is tenslotte niet zo overtuigend te lezen in de nota van toelichting op de derde nota van wijziging, dat het gebruiken van de tweede termijn van in verzekeringstelling wat de minister betreft in de praktijk geen regel zal worden en dat dus zal worden gestreefd naar bestending van de huidige praktijk. Voor zover ik die huidige praktijk ook uit een verleden ken, is die in feite dat de verlenging van de in verzekeringstelling vanzelfsprekend wordt gegeven. Ik wil niet zeggen dat de handtekening al wordt gezet, maar over het algemeen krijg ik neiging om te denken dat dit ook al is gebeurd en

dat er dus niet wordt geantedateerd, maar vooruitgelopen op de verlenging van de in verzekeringstelling. Overigens wordt die in verzekeringstelling vervolgens expliciet gebruikt – zo is mij als advocaat meermalen gebleken – omdat een rechercheur die de zaak onder zijn of haar hoede heeft, tegen een niet bekende verdachte zegt: makker, ik kom morgen wel weer langs en als je niet bereid bent te praten, dan heb je alvast vier dagen. Impliciet wordt het automatisme van de verlenging van de in verzekeringstelling dus voornamelijk gebruikt tegen ontkennende verdachten, die overigens het recht hebben om te ontkennen. Op zichzelf is dat niet iets schandaligs. Het betekent per saldo wel dat bij de verlenging van de termijn van in verzekeringstelling van vier naar zes dagen, zoals voorgesteld door de minister, een ontkennende verdachte al zes dagen op zijn streep heeft staan voordat de zaak verder gevoerd wordt. Voor degenen die de zaken van dichtbij hebben beoordeeld, is het bekend dat de rechter op de rechtszitting uitgaat van datgene wat in voorarrest en in voorlopige hechtenis is doorgebracht als minimum voor de te bepalen straf.

Verlenging van de termijn van in verzekeringstelling zal naar mijn gevoel, anders dan de minister betoogt, in nogal wat gevallen, in het bijzonder als het gaat om ontkennende verdachten, een vanzelfsprekendheid worden. Ook al staat in het wetsvoorstel dat de officier van justitie daartoe het bevel moet geven, de bevelsmogelijkheid mag door de officier van justitie gemandateerd worden aan de hulpofficier van justitie. Dat betekent dat ik het erop moet houden dat het voorstel zoals het er nu ligt in hoofdzaak neerkomt, afgezien van het voldoen aan de eis van het Europese verdrag van de rechten van de mens, op een verlenging van de in verzekeringstelling.

Een tweede probleem is dat het voorstel een verzwaring betekent van de taak van de rechter-commissaris. In de huidige situatie moet de rechter-commissaris na vier dagen één keer de inbewaringstelling beoordelen. In hoogst uitzonderlijke gevallen moet hij dat ook doen op het moment dat tegen de in verzekeringstelling een procedure gestart wordt. Dat gebeurt echter slechts in een hoogst enkel geval. Volgens het

voorstel van de minister zijn er straks twee momenten in die zes dagen waarop de rechter-commissaris de betrokkene moet horen, met alle vervoersproblemen etcetera. Hij moet de betrokkene een keer horen bij de toetsing van de rechtmatigheid van de in verzekeringstelling. In mijn ogen zal dat moment bijna altijd parallel lopen met de verlenging van de in verzekeringstelling. Dat is overigens ook de opdracht zoals deze nu in de wet is vastgelegd. Vervolgens zal hij de betrokkene na zes dagen opnieuw moeten horen bij de inbewaringstelling. Al met al lijkt mij dat vergeleken met de huidige situatie een taakverzwaring voor de rechter-commissarissen.

Voorzitter! Op die gronden overweeg ik, gehoord de discussie buiten deze Kamer, de indiening van een amendement. De gedachte daarbij is, zoveel mogelijk aan te sluiten bij de inmiddels vijf jaar gegroeide praktijk overeenkomstig de gedragslijn. De in verzekeringstelling duurt dan maximaal drie dagen. Daarna beslist de officier van justitie over de vordering. De officier van justitie dient al dan niet een vordering tot inbewaringstelling in. Ik vraag de minister met klem nog eens in te gaan op deze variant. Ik verwijs naar de zoëven genoemde relativeringen van de mogelijkheid tot verlenging zoals de minister deze heeft uitgesproken bij de schriftelijke voorbereiding.

Ik wijs erop dat de Vereniging voor rechtspraak in reactie op de derde nota van wijziging wederom haar expliciete voorkeur heeft uitgesproken voor het codificeren van de bestaande gedragslijn. Deze heeft bij mijn weten tot nu toe, met name bij de Vereniging voor rechtspraak, geen problemen opgeleverd. Deze gedragslijn heeft ook geen problemen opgeleverd op het door de minister in de stukken genoemde punt, namelijk dat de kwaliteit van het onderzoek door de politie erop achteruit zou zijn gegaan. Ik denk dat de Vereniging voor rechtspraak de eerste zou zijn om een dergelijke achteruitgang te constateren en daaraan uiting te geven. Het is immers in het belang van de Vereniging voor rechtspraak dat de kwaliteit van het onderzoek op het niveau blijft dat het moet hebben.

Voorzitter! Ik verzoek de minister, in te gaan op mijn vragen. Van zijn antwoord laat ik de wenselijkheid van indiening van een amendement

afhangen. Om deze simpele reden kan ik dus nog geen eindoordeel geven over het wetsvoorstel. Ik heb dat amendement voor een deel laten voorbereiden en voor een deel zelf voorbereid. Ik ben uiteraard bereid dat amendement in concept aan de woordvoerders te geven, zodat iedereen even kan zien wat het idee is. Het amendement dien ik echter nog niet expliciet in. Dat hangt af van het verdere verloop van het debat.

□

De heer **Van den Berg** (SGP): Mijnheer de voorzitter! Ik vond dat de heer Kohnstamm een aardig judicium over dit wetsvoorstel gaf. Het is in meerdere opzichten "knap lastig". Als je de hele voorgeschiedenis bekijkt en het dossier nog eens tot je neemt, is het ook knap verwarrend. Dat belemmert toch wel een goede beoordeling van het wetsvoorstel als zodanig. Ik zal dat uiteraard nog toelichten.

Dit op 17 juli 1989 bij de Kamer ingediende wetsvoorstel droeg toen, aldus de memorie van toelichting, een spoedeisend karakter. Het leek alsof er een soort van lichte paniek was ontstaan als gevolg van het arrest van het Europese Hof voor de rechten van de mens van 29 november 1988 in de zaak-Brogan. Toch was deze uitspraak niet volledig verrassend te noemen, in die zin dat Nederland kon menen dat zijn regelgeving en praktijk onberispelijk zouden zijn. Het verschijnsel van de aansluitende in verzekeringstelling had in 1978 reeds een ministeriële circulaire nodig gemaakt. Bovendien stond vast dat tegen een bevel tot in verzekeringstelling of van een verlenging van een bevel tot in verzekeringstelling geen rechtsmiddel open stond. Al vanaf 1981 werd met een beroep op het bepaalde in artikel 5, vierde lid, van het EVRM de rechtmatigheid van de in verzekeringstelling voorgelegd aan de president in kort geding.

Gelet op deze omstandigheden en het gegeven dat een wetswijziging de nodige tijd zou vragen, is op verzoek van de minister door de vergadering van procureurs-generaal op 22 maart 1989 reeds een gedragslijn vastgesteld. Die bood echter slechts een tijdelijke oplossing, omdat het Wetboek van Strafvordering nu eenmaal niet voorziet in een voorgeleiding van de

verdachte voor de rechter-commissaris.

De op 13 september 1988 ingestelde Commissie herijking Wetboek van Strafvordering, de bekende commissie-Moons, werd in januari daaropvolgend gevraagd een advies over de gerezen problematiek uit te brengen. Haar advies was in maart beschikbaar en bevatte een voorstel tot wetswijziging. Weer vier maanden later bereikte een wetsvoorstel de Kamer. Vervolgens maakte het wetsvoorstel een merkwaardige ontwikkeling door. Ik weet niet in hoeverre dat nu veroorzaakt is door het verdeelde advies van de commissie-Moons, maar ik laat dat maar liggen.

Mijn conclusie is dat het wetsvoorstel, inclusief de begeleidende stukken, in de opeenvolgende stadia niet zo goed te volgen is. Inmiddels hebben wij al een derde nota van wijziging ontvangen, zonder dat men kan stellen dat deze een rechtstreeks gevolg is van overleg tussen regering en Kamer. De eerste nota van wijziging was voornamelijk het resultaat van een op 5 december 1989 ingestelde werkgroep-Meijers, die in mei 1990 in de vorm van een rapport advies uitbracht en een proeve van de nota van wijziging aanbood. Op die proeve is weer begrijpelijkerwijs door allerlei belanghebbende organen commentaar geleverd.

Voorzitter! Ik releveer deze voorgeschiedenis, omdat zij aantoonst dat dit uiteindelijke wetsvoorstel een allesbehalve heldere wetsgeschiedenis kent. De wijze waarop de stukken ons telkens werden aangeboden, heeft mijns inziens eveneens tot die onhelderheid bijgedragen. De memorie van toelichting begint er al mee door voor de achtergrond en de betekenis van het wetsvoorstel zonder meer te verwijzen naar het rapport van de commissie-Moons. Om een ander voorbeeld te noemen: in de toelichting op de eerste nota van wijziging wordt weer verwezen naar de proeve van de werkgroep-Meijers, terwijl voor de artikelen die ongewijzigd zijn gebleven, terug verwezen wordt naar de memorie van toelichting. De tweede nota van wijziging is niet zeer ingrijpend te noemen, maar de derde bevat weer een volledig op zichzelf staande toelichting. Intussen is het spoedeisende wetsvoorstel van destijds nu

vierenhalf jaar later pas in plenaire behandeling.

Voor mijn fractie is het inmiddels de vraag, na deze hele voorgeschiedenis die ik wat uitvoerig gereleveerd heb, of gesteld kan worden dat de Kamer over een wetsvoorstel beschikt dat juridisch en praktisch voldoet aan de eisen die eraan gesteld mogen worden. Ik zei het al: van een werkelijk coherente toelichting kan in elk geval niet gesproken worden. Daarom is het zaak dat mogelijke twijfel in deze slotfase van de behandeling absoluut wordt weggenomen. Zeker na een zo lange voorbereidingsduur moet volstrekt helder zijn dat dit voorstel beantwoordt aan de eisen die onze eigen Grondwet stelt, alsook aan de eisen die het Europese Hof en de Europese Commissie op grond van het EVRM menen te moeten en kunnen stellen.

Wij mogen toch niet het risico lopen dat Nederland bij de eerste de beste toetsing van de nieuwe wet aan de bepalingen – en de uitleg daarvan – van het EVRM, zijn praktijk bij het opsporingsonderzoek opnieuw doorkruist ziet worden door de Nederlandse of Europese rechter. Daarom stelt mijn fractie dit punt met grote nadruk centraal. Om misverstand te voorkomen: daaruit moet niet worden afgeleid dat wij uitsluitend oog zouden hebben voor de rechtmatigheidsaspecten van het opsporingsonderzoek. De doelmatigheidsaspecten spelen uiteraard ook zeker een belangrijke rol.

Wij willen voluit de eis honoreren dat de ontwerp-regelgeving praktisch werkbaar moet blijven. Wat onze twijfels ten aanzien van het wetsvoorstel echter vergroot, is juist het feit dat in de toelichtende stukken zulke uitgebreide beschouwingen voorkomen over de personele, materiële en financiële gevolgen van het voorstel in zijn wisselende gedaanten. Wij voelen ons, terugziende op de inmiddels met het wetsvoorstel afgelegde weg, niet zo zeker of die doelmatigheidseisen niet een zodanige tol hebben geëist dat de rechtmatigheidsaspecten in het gedrang zijn gekomen. Ook op dat punt moet helderheid en zekerheid bestaan. Misschien wil de minister met name ingaan op de vraag of hier het juiste evenwicht tussen rechtmatigheid en doelmatigheid is gevonden.

Overigens constateer ik, aansluitend bij wat de heer Kohnstamm heeft gezegd, dat het wetsvoorstel een uitermate technisch-juridische materie behelst. Ik ga er gaarne van uit dat de auteurs van de stukken geacht mogen worden over het vereiste technisch-juridische en praktische inzicht te beschikken, maar ik moet zeggen dat de diverse standpunten, afwegingen en argumenten voor ons niet altijd dermate helder zijn gepresenteerd dat voor mijn fractie een doorzichtig en samenhangend beeld is ontstaan. Dat zal overigens zeker ook aan ons liggen, maar dat neemt niet weg dat mijn fractie niet louter en alleen op basis van een wat onbestemd vertrouwen dat het allemaal wel goed zal zijn, akkoord kan gaan met dit wetsvoorstel. De minister weet dat ik hem dat vertrouwen graag gun, maar wij willen echt de overtuiging hebben dat dit wetgevingsprodukt, wanneer het deze Kamer verlaat, werkelijk aan alle ter zake te stellen eisen voldoet. Wij hopen dat de minister deze plenaire behandeling zal benutten om dat nog eens duidelijk uiteen te zetten.

Voorzitter! Deze misschien wat kritische beschouwingen, met name gericht op de voorgeschiedenis en de gehele presentatie van het voorstel, laten onverlet dat mijn fractie, voor zover wij dat thans, in dit stadium van het debat, kunnen beoordelen, bepaald geen overwegende bezwaren heeft tegen een aantal keuzen die inmiddels zijn gedaan. Ik denk onder andere aan het al door de heer Kohnstamm genoemde punt van de verlenging van de in verzekeringstelling. Daar kunnen wij wel mee instemmen. Ook de wijze waarop nu in feite uitvoering is gegeven aan artikel 15, lid 2, van de Grondwet, heeft in grote lijnen onze instemming. Wel zouden wij een nadere toelichting op de derde nota van wijziging op prijs stellen. Ik heb al gezegd dat die niet rechtstreeks voortvloeit uit gemeen overleg met de Kamer. Ik dacht dat de minister daar met name om redenen van jurisprudentie aanleiding toe ziet. Wij waarderen overigens dat de Raad van State bij de derde nota van wijziging, in tegenstelling tot de eerste nota van wijziging, is gehoord.

Voorzitter! Een concrete vraag die mijn fractie nog heeft, sluit aan bij hetgeen de heer Kohnstamm heeft

gezegd over de verzwaring van de taak van de rechter-commissaris, maar betreft meer de situatie in het algemeen. Ik dacht dat de CDA-fractie in de schriftelijke voorbereiding aandacht heeft besteed aan het punt van de verhouding van de officier van justitie tot de rechter-commissaris. De minister is in de nota naar aanleiding van het eindverslag geruststellend over de vraag of zich in de praktijk geen competentieproblemen zullen blijken voor te doen. Wij zijn wat dat betreft niet geheel zonder vrees. Wij vragen de minister of hij nog iets wil zeggen over dat spanningsveld.

Ik meen dat het de VVD-fractie was die in de nota naar aanleiding van het eindverslag heeft bepleit dat het criterium aan de hand waarvan de rechter-commissaris zou moeten beslissen of schending van de voorschriften van dien aard is dat dit onrechtmatigheid van de in verzekeringstelling zou meebrengen, in de wet wordt vastgelegd. Dat spreekt onze fractie wel aan. Er is natuurlijk een samenhang met de algemene problematiek van de consequenties van vormverzuimen. In de nota naar aanleiding van het eindverslag wordt dan ook terecht verwezen naar een subcommissie van de commissie-Moons. Wij vragen hoe het nu staat met de uitvoering van die advisering en de implementatie daarvan. Dat is immers een zeer belangrijk punt, dat ook weer consequenties voor deze materie kan hebben.

Voorzitter! Tot slot nog een enkele praktische vraag. Wanneer wordt de inwerkingtreding van dit wetsvoorstel beoogd? Wij zijn wat dat betreft al enorm aan het schuiven gegaan. Ik wees eerder al op het, thans terugziende, misschien zelfs enigszins lachwekkende spoedeisende karakter van destijds. Dan zijn er natuurlijk, ook in verband met de huidige situatie, de vraag naar de financiële en materiële gevolgen en de vraag of de rechterlijke macht en het justitiële apparaat hier al op zijn voorbereid of hier in ieder geval op worden voorbereid. Niet van belang ontbloomt is voorts de vraag hoe het is gesteld met de voorbereiding van de politie, die hiermee ook moet werken. Wij weten dat de politie ook heel wat andere zaken aan het hoofd heeft. Wij moeten voorkomen dat bij de inwerkingtreding van deze wet allerlei aanlooppunten ontstaan, die zouden kunnen leiden tot vormverzuim.

Voorzitter! Ik heb mijn twijfels over het wetsvoorstel uitgesproken maar ook laten doorschemeren dat er bij onze fractie een positieve grondhouding bestaat. Voor wij ons eindoordeel bepalen, wachten wij de reactie van de minister af.

Mevrouw **Soutendijk-van Appel-doorn** (CDA): Mijnheer de voorzitter! Meer dan viereenhalf jaar is er gewerkt aan de aanpassing van onze regels met betrekking tot de in verzekeringstelling. Het betreft hier de fase waarin het opsporingsonderzoek moet worden afgerond, zodat kan worden nagegaan of er moet worden vervolgd of niet. In het arrest van 29 november 1988 in de zaak-Brogan oordeelde het Hof immers dat een periode van vier dagen en zes uur "police custody" een schending opleverde van artikel 6 van het Europese verdrag van de rechten van de mens. Aangezien de Nederlandse in verzekeringstelling maximaal vier dagen en vijftien uur kon voortduren, zonder rechterlijke tussenkomst, was er alle aanleiding om de Nederlandse regeling te herzien.

Daarbij is men niet over één nacht ijs gegaan. Een zware commissie, bekend onder de naam "Moons", en een werkgroep hebben zich, naast andere zaken, ook over dit vraagstuk – ik duid het kortweg aan als de harmonie tussen rechtsbescherming en doelmatigheid – gebogen. Het is een vraagstuk waarvoor allerlei deskundigen van naam geen eenduidige oplossing hebben weten te geven. Wel zijn er gedegen rapporten geproduceerd met als eenduidig oordeel dat het Wetboek van Strafvordering op korte termijn zou moeten worden aangepast. De termijn van de in verzekeringstelling is ter discussie gesteld, evenals de rol van de rechter-commissaris en het tijdstip waarop hij een plaats in de in verzekeringstelling moet krijgen. De doelmatigheid van het opsporingsonderzoek vormt een andere, ook niet te verwaarlozen afwegingsfactor waarmee gelukkig ook steeds door het Europese Hof rekening wordt gehouden.

Toch ligt er thans, ondanks al die zorgvuldige voorbereiding, een voorstel voor ons – ik verwijs naar de derde nota van wijziging – dat op cruciale punten afwijkt van de aanbevelingen en de eerder gedane

voorstellen. Dit wordt onze inziens gerechtvaardigd door het gelukkige feit dat de Europese Commissie voor de rechten van de mens inmiddels in een tweetal uitspraken meer helderheid heeft geboden ten aanzien van een aantal tot dan toe bestaande onzekerheden. Deze onzekerheden dwongen de commissie-Moons en de werkgroep maar ook de minister tot het inbouwen van een aantal zekerheidsmarges in de eerder naar voren gebrachte voorstellen. Nu er meer duidelijkheid is gekomen, is daarvoor geen reden meer. Dit heeft de minister de gelegenheid geboden, een regeling aan ons voor te leggen die in onze ogen het verantwoorde optimum vormt tussen rechtsbescherming van de verdachte en doelmatigheid van het opsporingsonderzoek, zulks binnen de gegeven verdragsrechtelijke marges.

De twee perioden van drie dagen inverzekeringstelling bieden onze inziens voldoende ruimte aan het opsporingsonderzoek zodat terecht mag worden verwacht dat veelal wellicht van voorarrest kan worden afgezien omdat de zaak voldoende is voorbereid gedurende de inverzekeringstillingsperiode. Die twee maal drie dagen zijn voor mijn fractie acceptabel, zeker nu als gevolg van de wijziging van de termijn van bewaring de totale termijn van het voorarrest niet langer is geworden.

Voorts zijn er opmerkingen gemaakt over de dubbele toetsing die de rechter-commissaris mede als gevolg van dit voorstel moet gaan uitvoeren. In de eerste plaats vindt toetsing plaats na de drie dagen inverzekeringstelling en in de tweede plaats in verband met de bewaring. Ook zijn door collega Kohnstamm opmerkingen gemaakt over de werklast. Voorzitter! Wij vernemen graag de opvattingen van de minister over deze zaken. Vooralsnog is de fractie van het CDA van oordeel dat twee maal drie dagen nodig zijn om voor het opsporingsonderzoek voldoende ruimte te bieden. Maar als de dubbele toetsing een bepaalde druk op het onderzoek legt doordat de verdachte telkens moet worden verplaatst, dan zouden die lasten de doelmatigheid wel eens kunnen uithollen. De keuze van de minister in de laatste nota van wijziging om de verdachte in ieder geval binnen drie dagen voor de rechter-commissaris te geleiden en de aparte

habeas-corpus-procedure te laten vervallen is in de ogen van de CDA-fractie een verantwoord compromis tussen rechtsbescherming en doelmatigheid. In onze ogen wordt materieel immers bereikt wat er met de habeas-corpus-procedure wordt beoogd. Het garandeert namelijk dat in ieder geval binnen drie dagen een rechter zich over de rechtmatigheid van de vrijheidsberoving uitsprekt. En inderdaad, wij hebben bij deze toets een zekere spanning geconstateerd tussen de taak van de officier van justitie en de toets door de rechter-commissaris. Ik kan niet zeggen dat de uiteenzetting van de minister al onze vrees heeft weggenomen, maar ze heeft in ieder geval in die zin verhelderend gewerkt dat wij ons zijn gaan realiseren dat de toets door de rechter-commissaris een andere, een meer beperkte is dan die van de officier van justitie en dat er op grond daarvan wellicht minder sterk voor die spanning behoeft te worden gevreesd dan waarop wij in de schriftelijke voorbereiding hadden gewezen.

Dat de verlenging van de inverzekeringstelling tot zes dagen kan leiden tot een langer verblijf in een politiecel, vinden wij aanvaardbaar gelet op de kwaliteit van de Nederlandse politiecel en op de gedragslijn die veelal ook al bij bewaring gevolgd wordt, ook al beseffen wij dat het verblijf in zo'n cel niet optimaal is. Aangezien wij de laatste variant, door de minister neergelegd in de derde nota van wijziging, vooralsnog de meest geslaagde vinden, hebben wij niet veel meer dan onze voorgenomen instemming toe te voegen aan alle gedachten over dit onderwerp die al gewisseld zijn, zeker nu ook de Raad van State om advies over deze variant is gevraagd en dit advies positief is gebleken.

□

De heer **Korthals** (VVD): Mijnheer de voorzitter! Er zouden redenen kunnen zijn om niet of nauwelijks over dit wetsvoorstel te praten – er heeft immers een uitvoerige schriftelijke voorbereiding plaatsgevonden – ware het niet dat die voorbereiding nauwelijks enige zin heeft gehad, omdat wij met een wetsvoorstel te doen hebben met drie nota's van wijziging die in sommige opzichten bijna diametraal tegenover elkaar staan en waarbij

verschillende uitgangspunten zijn gekozen. Je kunt je dus afvragen of hiermee van een geweldig consistent beleid ten aanzien van dit wetsvoorstel blijk wordt gegeven. Collega Van den Berg heeft het al aangegeven, het is toch wel goed als duidelijk vaststaat hoe men tot een wet komt, en als er niet steeds maar veranderingen worden aangebracht. Er doet zich nu namelijk het merkwaardige voor dat wij over alle nota's van wijziging uitvoerig stukken hebben gewisseld, terwijl wij de nota van wijziging waarom het gaat, alleen nu, bij deze plenaire behandeling bespreken.

Het gaat om een zeer belangrijk wetsvoorstel. Het betreft de inverzekeringstelling; die is belangrijk omdat ze vrijheidsbeneming met zich meebrengt, juist in een fase waarin nog volstrekt onduidelijk is, wat er allemaal met de verdachte zal gebeuren. Het belangrijkste criterium hierbij is het belang van het onderzoek; de rechten van de verdachte zijn op dat moment in het algemeen iets minder sterk geprononceerd. Het begin van een strafzaak is dan ook veelal inquisitoir, terwijl het karakter naarmate de procedure vordert, meer accusatoir is. Dit betekent wel dat juist de inverzekeringstelling met voldoende waarborgen moet zijn omgeven. Nu is het de vraag of dit in de huidige situatie zo is. Thans kennen wij de procedure dat men in verzekering kan worden gesteld als men verdacht wordt van het begaan van een misdrijf waarop voorlopige hechtenis gesteld is, of van enkele andere misdrijven en overtreedingen, aangegeven in artikel 67 van de wet. De inverzekeringstelling gebeurt over het algemeen door de hulpofficier van justitie. Hij moet dan wel eerst de verdachte horen. Zijn raadsman zou daarbij gevraagd moeten worden, maar dat is in de praktijk niet erg gangbaar. Tijdens die hele procedure van inverzekeringstelling weet je als verdachte eigenlijk niet waar het om gaat. Je bent een beetje overgeleverd aan degenen die de vrijheidsbeneming hebben bewerkstelligd. Ik denk dan ook dat wij ervoor moeten zorgen dat juist in die fase de mensen zoveel mogelijk rechten hebben als men hun kan geven. Om die reden heeft men in feite in de Brogan-case gezegd: het is wel mooi dat men mensen de vrijheid ontnemt, maar dan is het noodzakelijk dat zij zo snel mogelijk

voor de rechter gedaagd worden, althans voor een autoriteit die bij wet bevoegd is verklaard om rechterlijke macht uit te oefenen. Dat gebeurde volgens het Brogan-arrest te laat, ten minste wat de Nederlandse situatie betreft. Dat was de conclusie. Men heeft namelijk in de Brogan-case uitgemaakt dat vier dagen en zes uur te lang is alvorens men een persoon voor de rechter geleidt. Daaruit heeft men inderdaad de conclusie getrokken dat het nuttig is om onze wetgeving te veranderen.

Ik stuit dan direct op een belangrijk probleem, namelijk de interpretatie van de verdragen die steeds weer veranderen. Als ik heel eerlijk ben, vind ik het systeem dat wij in Nederland hadden eigenlijk helemaal niet zo gek. Ik denk dat de minister het hiermee eens is. Maar door een wat verrassende uitspraak van de Europese rechter hebben wij onze wetgeving moeten aanpassen. Dat denken wij althans. In de Brogan-case vond men die vier dagen en zes uur te lang. Dat is precies de termijn die er in Nederland voor staat om een verdachte voor de rechter te geleiden. Mijn vraag aan de minister is of hij dit geen merkwaardige uitspraak vindt. Op een moment dat een verdrag tot stand komt, is er de situatie dat alle bij het verdrag betrokken partijen denken dat de wetgeving in hun land voldoet aan wat zij overeenkomen. Na verloop van tijd wordt daarin een hele verandering teweeggebracht, met alle gevolgen vandien. Ik denk dan zowel aan de organisatie als aan de financiën. Wij spreken in feite over 45 mln. Ik vind dat niet erg aantrekkelijk. Als de rechter degene is die het recht gaat maken, zie je tot welke ontwikkelingen dat kan leiden. In alle eerlijkheid; ik ben niet zo'n groot voorstander van deze ontwikkeling. Ik verneem graag het oordeel van de minister hierover. Deelt hij deze opvatting van mij?

Minister **Hirsch Ballin**: Mijnheer de voorzitter! Richt de heer Korthals zijn kritiek tot de regering die dit voorstel doet of tot de rechter die deze consequenties verbindt aan het verdrag?

De heer **Korthals** (VVD): Je behoort als parlementariër nogal terughoudend te zijn ten opzichte van de rechter. Ik zie echter de ontwikkeling bij Europese verdragen dat rechters interpretaties geven die de wetgever

aanvankelijk niet heeft voorzien. Dat heeft als gevolg dat wetten moeten worden veranderd, hetgeen vaak grote schadeposten met zich brengt voor overheden. Die schadeposten waren niet gewenst. Ik verneem hierover graag het oordeel van de minister.

Voorzitter! Dan kom ik bij de Brogan-case zelve. Daarin is uitgemaakt dat iemand die van zijn vrijheid wordt benomen zo snel mogelijk voor een rechter moet komen, althans voor de autoriteit die ik zojuist noemde. De merkwaardige situatie deed zich vervolgens voor dat iedereen ging gissen over de termijn die daarbij geldt. Waren het nu vier dagen en twee uur? Er waren al geleerden die direct zeiden dat 80 uur eigenlijk de goede termijn was. Dat is een onwerkbaar situatie. Welke stappen zijn toen door de regering genomen om daarover meer zekerheid te krijgen? Heeft men toen zaken laten voorkomen bij het Europese Hof om verder na te gaan wat precies werd bedoeld met de termijn? Wat is daarvan uiteindelijk het resultaat geweest?

Dan kom ik toe aan het tweede punt. Je zou ook kunnen stellen, dat de officier van justitie op enigerlei wijze voldoet aan de eisen die men stelt aan de autoriteit die op grond van de wet bepaalde bevoegdheden heeft om te beoordelen of een verdachte al dan niet in verzekering gesteld mag worden. Daarover zijn door de geleerden ook allerlei gedachten geuit en naar aanleiding van de Schiesser-case en de Skoogström-case zijn enkele elementen naar voren gekomen. Deze persoon moet onafhankelijk zijn van de uitvoerende macht. Hij moet onafhankelijk zijn van de procespartijen. Hij zal de verdachte moeten horen. De genoemde zaken hebben een aantal criteria opgeleverd en ik kan mij naar aanleiding van deze criteria voorstellen, dat je de wet zo zou kunnen veranderen dat de officier van justitie daaraan voldoet. Welnu, over deze mogelijkheid heeft men verder niet gesproken, ook niet omdat is gesteld dat de officier van justitie in geen geval de persoon zou kunnen zijn, bedoeld in artikel 5, lid 3, van het EVRM-verdrag. De reden daarvoor is, dat men niet automatisch bij de officier van justitie wordt voorgeleid als men verdachte is. Het zou naar mijn mening echter een eenvoudige wetwijziging zijn

geweest om dat te bewerkstelligen. Is daar ooit aan gedacht?

Waarom zeg ik dit allemaal? Wij hebben nu te maken met allerlei wijzigingen. De eerste hield in, dat wij een in verzekeringstelling zouden krijgen van twee dagen. Binnen 24 uur moest men bij de rechter-commissaris worden gebracht. Daarbij gold een verlenging van vier dagen. Vervolgens hebben wij met de situatie te maken gehad waarbij twee keer drie dagen werd aangehouden. Uiteindelijk hebben wij weer met die twee keer drie dagen te maken, maar de bepaling is nu principieel anders van aard. In tegenstelling tot wat in de vorige nota van wijziging was bepaald, kun je nu niet verzoeken om op korte termijn bij de rechter-commissaris te worden voorgeleid.

Wat is nu het uiteindelijke resultaat? Het uiteindelijke resultaat is, dat de verdachte om wiens belang het ging, in feite pas bij de rechter-commissaris hoeft te voor te komen na drie dagen en vijftien uur. Op zichzelf is dat een merkwaardige periode, want als je die drie dagen, vijftien uur en de zes uur voor ophouden, verhoor en de negen uur 's nachts erbij neemt, kom je ook al uit op een periode van vier dagen en zes uur. Dan kun je je wederom afvragen of dit niet in strijd is met artikel 5, lid 3, van het EVRM-verdrag.

In ieder geval wordt men voorgeleid bij de rechter-commissaris. Het is kennelijk de bedoeling van dit wetsvoorstel dat die sneller zal moeten beoordelen of de verdachte rechtmatig van zijn vrijheid is benomen. Dat zal niet een toetsing in volle omvang kunnen zijn, maar meer een globale toetsing. Dat lukt naar mijn mening niet en wel om de doodeenvoudige reden dat de officier van justitie en de politie zullen zeggen: wij hebben nog niet alle gegevens ter beschikking en wij kunnen die dus niet leveren. De reden daarvoor is dat het onderzoek nog niet is afgerond. Daarom is ook gesteld, dat daarna nog een verlenging zou kunnen plaatsvinden die vormloos is en die uitsluitend door de officier van justitie kan worden bewerkstelligd.

Voorzitter! Ik heb daar nogal moeite mee. De bedoeling van het Brogan-arrest was om de positie van de verdachte te versterken. Het resultaat is evenwel, dat de termijn van de in verzekeringstelling is

verlengd. Nu kan men zeggen: de termijn gemoeid met in verzekeringstelling plus inbewaringstelling blijft hetzelfde. Ik meen dat die termijn nu is zes dagen en tien dagen, terwijl die vroeger vier dagen en twaalf dagen was. Men vergeet daarbij dan wel dat voor de inbewaringstelling aanvankelijk de situatie gold, dat men na zes dagen opnieuw in bewaring gesteld moest worden. Dat was echter geen automatisme. Sterker nog, vaak werd men na de eerste inbewaringstelling alsnog vrijgelaten. Het kan toch niet de bedoeling geweest zijn dat de justitiabele, de rechtzoekende, door het Brogan-arrest feitelijk in een slechtere positie terechtkomt.

Wat dat betreft kan ik mij vinden in de opmerking van collega Kohnstamm op dit punt. Hij vroeg zich af: waarom wordt niet de gangbare praktijk, de praktijk die is gegroeid, door de procureurs-generaal voortgezet? Natuurlijk heeft men het er moeilijk mee om de zaak rond te krijgen binnen drie dagen en vijftien uur. Zeker is dat het geval als men te weinig rechercheurs heeft om zaken te behandelen. Ik denk echter dat je dergelijke problemen niet mag afwentelen op de verdachte. Ook de VVD-fractie vraagt de minister: geef nu eens duidelijk aan waarom die gedragslijn van de PG's niet kan worden gevolgd en waarom er een wetsvoorstel komt dat in feite de positie van de verdachte verslechtert. Dat is toch iets wat wij niet willen en eigenlijk ook niet zouden moeten hebben. Natuurlijk is de opsporing erg belangrijk, maar wij kunnen ook vaststellen dat, wanneer na drie dagen en vijftien uur het opsporingsonderzoek niet kan worden afgerond, er nog altijd de mogelijkheid bestaat om door middel van een gerechtelijk vooronderzoek de zaak wel helemaal rond te krijgen. Dat valt te prefereren. Ik hoop dat de minister op dit soort vragen heel duidelijke antwoorden geeft, want tot dusverre staat de VVD-fractie nogal gereserveerd tegenover dit wetsvoorstel.

□

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Voorzitter! Bestond reeds geruime tijd twijfel over de vraag of de huidige procedure voor in verzekeringstelling wel in overeenstemming was met het EVRM, het arrest van het Europese Hof voor de rechten van de mens in de zaak-Brogan en

anderen uit 1988 vormt de directe aanleiding tot indiening van het onderhavige, inmiddels regelmatig gewijzigde wetsvoorstel. Op de ontstaansgeschiedenis en de lijdensweg die dit wetsvoorstel heeft doorlopen, wil ik verder niet ingaan. Onder anderen de heer Van den Berg heeft daar nogal uitvoerig bij stilgestaan. Ik sluit mij aan bij zijn woorden.

Dankzij het feit dat velen, bij de strafrechtspleging direct betrokkenen, hun licht over deze materie hebben laten schijnen, waarvoor overigens onze grote waardering, ligt er nu een wetsvoorstel dat naar de mening van mijn fractie niet alleen recht doet aan het bepaalde in het EVRM, maar tevens op acceptabele wijze aan artikel 15, lid 2, van de Grondwet nadere uitwerking bij wet geeft. Immers, niet alleen zal degene die is aangehouden en van zijn vrijheid is beroofd, tenminste afgaande op het oordeel van de Europese Commissie ter zake, voldoende "promptly" voor de rechterlijke autoriteit worden geleid, ook wordt de verdachte "speedily" in de gelegenheid gesteld zijn invrijheidstelling bij de rechter te bepleiten. Die rechter is ook bevoegd, de onmiddellijke opheffing van de in verzekeringstelling te bevelen.

Hoewel van een aparte habeas-corpus-voorziening is afgezien, kan de bepaling die erin voorziet dat de verdachte zelf om zijn invrijheidstelling kan verzoeken, worden gezien als een nadere uitwerking van artikel 15, lid 2, van de Grondwet. Zowel uit de geschiedenis van de totstandkoming van genoemd grondwetsartikel als uit de uitspraak van de Europese Commissie kan worden afgeleid dat de termijn waarbinnen de verdachte ingeval van een verzoek tot invrijheidstelling moet worden gehoord, kort dient te zijn en bovendien in redelijke verhouding dient te staan tot de totale duur van de vrijheidsbeneming voorafgaande aan de inbewaringstelling.

De nu voorgestelde termijn van drie dagen en vijftien uur voldoet daaraan. Door aan de rechter-commissaris de bevoegdheid te verlenen op het verzoek tot invrijheidstelling te beslissen, wordt, zoals ook de minister stelt, een exclusieve rechtsgang in strafzaken geopend, waardoor de burgerlijke rechter in kort geding niet meer bevoegd is. Dit lijkt mijn fractie op

zichzelf een goede zaak. Een afzonderlijke habeas-corpus-procedure wordt nu echter achterwege gelaten. De vraag is dan hoe de minister zich de situatie voorstelt, indien de verdachte die meent dat hij apert onrechtmatig in verzekering is gesteld desgeraden bij monde van zijn raadsman tevergeefs probeert de rechter-commissaris te overtuigen van de noodzaak hem eerder te horen dan tegen het aflopen van de eerste termijn van in verzekeringstelling. Kan hij zich dan, hoe onwenselijk een collegiale beoordeling van beslissingen binnen een rechtbank ook is, toch tot de rechter in kort geding wenden of staat hij met lege handen?

Nu volgens het voorstel de rechter-commissaris tijdens de in verzekeringstelling uitsluitend optreedt als habeas-corpus-rechter, kan hij alleen vanwege het ontbreken van rechtmatigheid de in verzekeringstelling van de verdachte opheffen en de verdachte in vrijheid stellen. Bij de rechtmatigheidstoetsing gaat het om vragen als: Bestaat uit feit of omstandigheden een redelijk vermoeden van schuld? Is er sprake van een strafbaar feit, waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten? Vereist het belang van het onderzoek de in verzekeringstelling? In de nota naar aanleiding van het eindverslag wordt met zoveel woorden gesteld dat de rechter-commissaris zal bezien of met betrekking tot de in verzekeringstelling de in de wet neergelegde vormvoorschriften in acht zijn genomen. Of het naleven van deze vormvoorschriften tot onrechtmatigheid van de in verzekeringstelling en diensengevolge tot de invrijheidstelling van de verdachte moet leiden, zal de rechter-commissaris moeten beoordelen aan de hand van onder andere de aard van het vormvoorschrift, het belang dat het vormvoorschrift tracht te beschermen, de mogelijkheid tot herstel van het gepleegde verzuim, de schade aan het beschermde belang van de verdachte tengevolge van schending van het vormvoorschrift en tot slot de betrokken persoonlijke en maatschappelijke belangen. Ik wil de minister vragen om nog eens uit te leggen wat er met het laatste precies wordt bedoeld.

Dat nu geen criteria voor onrechtmatigheid bij schending van vormvoorschriften in de wet zelf worden opgenomen, maar dat eerst

het rapport van de commissie-Moons daarover wordt afgewacht, is logisch. Daar kan mijn fractie mee leven. Wij hebben evenwel begrepen dat het rapport er inmiddels is. De vraag aan de minister is dan ook wanneer wij het regeringsvoorstel, de reactie van het kabinet daarop, kunnen verwachten? Ik heb verder begrepen dat er inmiddels een wetsvoorstel aan de Raad van State is voorgelegd voor advies. Daarin gaat het met name om de grondslag van de tenlastelegging en misschien ook om meer zaken, waarover de commissie-Moons heeft geadviseerd. Wij krijgen hier graag wat meer duidelijkheid over.

Het stellen van de termijn, waarop de verdachte voor de rechter-commissaris wordt voorgeleid, op uiterlijk drie dagen en vijftien uur – daarna vindt de rechtmatigheidstoets plaats – sluit aan bij de praktijk die sinds het tot stand komen van de beleidslijn van de procureurs-generaal in 1989 bestaat. In drie dagen plus eventueel vijftien uur kan het onderzoek kwalitatief voldoende zijn afgerond. Op basis daarvan kunnen de officier van justitie en uiteraard uiteindelijk de rechter-commissaris op diens vordering een gefundeerd oordeel geven over de noodzaak van inbewaringstelling. In de praktijk blijkt echter dat ongeveer de helft van de verdachten na drie of vier dagen op vrije voeten wordt gesteld, omdat de officier van justitie het niet noodzakelijk acht om de inbewaringstelling te vorderen. Ik ga ervan uit – ik begrijp uit de toelichting op de derde nota van wijziging dat ook de minister hiervan uitgaat – dat dit met het voorliggende wetsvoorstel niet zal veranderen. Wel wordt door de mogelijkheid om de inverzekeringsstelling te verlengen, voorkomen dat inbewaringstelling wordt gevorderd, omdat men de zaak zogenaamd nog niet rond heeft. Bovendien, zo wordt ook gesteld, zal de mogelijkheid van verlenging bijdragen aan een doelmatige opsporing. Mijn fractie onderschrijft het belang hiervan als zodanig. Echter, zeker nu de eerste termijn van inverzekeringsstelling op drie dagen wordt gesteld, zal het opsporingsonderzoek in die periode veelal afgerond zijn. De minister gaat er zelf ook van uit dat het benutten van de tweede termijn van inverzekeringsstelling in de praktijk geen regel zal worden.

In gevallen, waarin direct al duidelijk is dat, onder andere gezien de zwaarte van de zaak, voorlopige hechtenis zal worden gevorderd of zal worden aangestuurd op aansluitende tenuitvoerlegging van de straf op de voorlopige hechtenis – bijvoorbeeld lik op stuk of snelrecht – heeft het openbaar ministerie echter absoluut geen belang bij de verlenging van de inverzekeringsstelling. De verlenging biedt het openbaar ministerie uitkomst, als de zaak nog niet rond is, in die zin dat nog geen verantwoorde beslissing kan worden genomen over de vraag of tegen de verdachte door middel van een vordering van inbewaringstelling een vervolging zal worden gestart dan wel of de verdachte al dan niet met een dagvaarding in vrijheid wordt gesteld.

Voorzitter! Voorgaande sprekers hebben hierover de nodige opmerkingen gemaakt en ik ben benieuwd naar de reactie van de minister daarop. Mijn fractie gaat ervan uit dat met de bevoegdheid om de inverzekeringsstelling te verlengen, buitengewoon verstandig moet worden omgegaan. De heren Kohnstamm en Korthals hebben hier vraagtekens bij gezet. In artikel 58 is er sprake van verlenging met ten hoogste drie dagen; minder kan dus ook. Het kan ook om één dag gaan. Vroeger had men de zaak ook in vier dagen rond, overigens plus vijftien uur.

De heer Kohnstamm (D66): In de praktijk wordt de verlenging altijd voor de maximale termijn gegeven. Dan is er inderdaad de mogelijkheid dat de hulpofficier – al dan niet via de officier – de verdachte heenzendt. In de jaren dat ik praktijk voerde, heb ik eerlijk gezegd nog nooit gezien dat een inverzekeringsstelling voor een kortere periode werd afgegeven dan de maximale termijn. Dat in de praktijk na verloop van tijd gezegd kan worden: de verdachte heeft nu bekend, dus hij mag gaan, is weer wat anders. Een en ander betekent dat de verdachte voorlopig zit en dat opsporing verder in alle rust plaats kan vinden. De betrokkene kan één of twee keer per dag uit zijn cel gehaald worden om hem te vragen of hij bereid is, iets te verklaren. Als hij daartoe niet bereid is, gaat de celdeur weer achter hem dicht, maar dan zit hij zes dagen.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal**

(PvdA): Dit is niet zozeer een vraag als wel een waarschuwende opmerking. Ik ben benieuwd naar de reactie van de minister op dit punt. In het verleden was er sprake van een termijn van twee maal twee dagen. Bij elkaar is dat wel vier dagen, maar nog altijd minder dan zes, zoals een simpel rekensommetje ons leert. Misschien was er wel de neiging om direct een verlenging te vorderen of te bevelen. De minister heeft zelf gezegd dat de tweede termijn van inverzekeringsstelling in de praktijk geen regel zal worden. Is hij, met mij, van mening dat er, nu de eerste termijn van de inverzekeringsstelling wordt verlengd tot drie dagen – in concreto tot drie dagen plus maximaal vijftien uur – geen aanleiding is, te veronderstellen dat men niet een verlenging voor de volledige termijn van drie dagen zal verzoeken? Ik heb de waarschuwing van de heer Kohnstamm uitstekend gehoord, maar ik ben ook erg benieuwd naar de reactie van de minister. Het lijkt mij dat de huidige gedragslijn van de PG's ook gehanteerd kan worden. Daarbij wordt uitgegaan van een maximum-termijn van drie dagen plus vijftien uur. Dit is voor de verdachte overigens ook geen aantrekkelijk perspectief. Het "gevaar" bestaat in dat geval dat het onderzoek misschien iets te snel wordt afgerond. Ook is het mogelijk dat, om te voorkomen dat de officier van justitie alsnog heen moet zenden, een inbewaringstelling bij de rechter-commissaris kan worden gevorderd. Die voor- en nadelen moeten tegen elkaar worden afgewogen. Ik kan dit pas doen als ik de reactie van de minister op dit punt heb gehoord.

De heer Kohnstamm (D66): Mijn interruptie was bedoeld om aan te geven dat het redelijk onwaarschijnlijk is dat er vervolgens slechts voor één dag een verlenging wordt afgegeven. Er is alleen al het praktische probleem dat de formulieren daartoe niet de gelegenheid bieden. Die zijn allemaal voorgedrukt en handelen over de huidige volledige termijn van twee dagen. Ik denk niet dat er verschillende momenten zijn, waarop een verlenging voor één, twee of drie dagen wordt afgegeven. Dat levert praktische problemen op.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal**

(PvdA): Dat lijkt mij absoluut geen probleem, mijnheer Kohnstamm. Je kunt een verlenging voor drie dagen afgeven, maar vervolgens kan de officier van justitie besluiten – want dat is zijn autonome beslissing – om de verdachte na een dag, dus veel eerder dan na ommekomst van drie dagen in vrijheid te stellen. Ik begrijp waardoor dit wantrouwen vooraf gevoed is. Het betreft uw ervaring uit het verleden. Mijn vraag aan de minister is wat zijn verwachting is naar de toekomst toe is met dit voorstel. Nogmaals, ik zou graag zijn reactie hierop horen.

Voorzitter! Mijn fractie heeft grote moeite met het voorstel, de termijn van in verzekeringstelling in artikel 58 te stellen op drie dagen en vijftien uur. Ook al vindt de rechtmatigheids-toets door de rechter-commissaris uiterlijk binnen drie dagen en vijftien uur na aanhouding plaats, een beoordeling door de rechter of er ernstige bezwaren tegen de verdachte zijn gerezen – dus de volledige toetsing – zou bij het handhaven van het voorstel in voorkomende gevallen wel eens eerst na zes dagen en dertig uur kunnen plaatsvinden.

Voorzitter! Dit kan naar de mening van mijn fractie absoluut niet de bedoeling zijn. Mijn vraag aan de minister is of hij deze mening deelt. Wij zien een nota van wijziging op dit punt als een welkome verbetering. Ik hoop dat wij deze nog zullen ontvangen.

□

Minister **Hirsch Ballin**: Mijnheer de voorzitter! Door alle sprekers is herinnerd aan de voorgeschiedenis en de geschiedenis van dit wetsvoorstel. Deze geschiedenis is nog begonnen in de vorige kabinetsperiode, maar hieraan is ook nog een voorgeschiedenis voorafgegaan, het Brogan-arrest, de commissie-Moons en de advisering door de Raad van State.

Met de weergave van deze geschiedenis kan ik over het algemeen instemmen. De heer Kohnstamm heeft terecht opgemerkt dat er zich kennelijk nogal wat onzekerheid heeft meester gemaakt van Nederlandse rechtsgeleerden omtrent de juiste uitleg van de jurisprudentie van het Europese Hof voor de rechten van de mens.

Je kunt dan ook, zeker achteraf gezien, de vraag stellen of aanvanke-

lijk, na de publikatie van het Brogan-arrest, hieraan niet te drastische conclusies verbonden zijn. Dit heeft inderdaad de geschiedenis van dit wetsvoorstel in hoge mate bepaald, al zou ik niet zover willen gaan als de heer Van den Berg die zelfs van aanvankelijke paniek sprak naar aanleiding van het Brogan-arrest.

Dit raakt ook de vragen die de heer Korthals heeft gesteld over de verhouding tussen rechter en wetgever bij een onderwerp als dit. De heer Korthals antwoordde op mijn vraag bij interruptie dat hij vond dat hij zich als lid van deze Kamer niet hoorde uit te spreken in de zin van: de rechter heeft dat verkeerd gedaan. Dit geldt voor mij natuurlijk ook. De rechter heeft een taak die wij uitdrukkelijk aan hem – ik denk nu ook aan het Europese Hof voor de rechten van de mens – hebben opgedragen en die van waarde is als garant van grondrechten in het kader van de Raad van Europa: de staten die partij zijn bij het Europese verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden. Ik heb dan ook de indruk – er even van uitgaande dat ook de heer Korthals die taak van de rechter, van het Europese Hof voor de rechten van de mens respecteert en waardeert – dat zijn vragen vooral zien op de verhouding tussen wat het Hof in een concreet geval beslist – vaak negatief, namelijk: dit kon niet door de beugel; of: hiervan kan niet worden gezegd dat dit niet door de beugel kon – en de uitspraken die de wetgevende macht van elk van de staten die verdragspartij zijn, heeft te doen over wat er positief moet gebeuren. Dat is een verschil in invalshoek. Dit betekent ook dat uit arresten van het Hof soms kan worden afgeleid wat verkeerd is, maar niet altijd zonder meer wat er wel moet gebeuren. Wij zien dan ook bij heel andere onderwerpen – bijvoorbeeld artikel 8 van het EVRM in de sfeer van het familierecht – dat soms, wanneer in de nationale rechtsorde uit een arrest van het Europese Hof voor de rechten van de mens, vergaande conclusies worden getrokken, terwijl naderhand blijkt dat die wellicht te ver gingen.

Bij dit onderwerp, het Brogan-arrest, zijn inderdaad aanvankelijk verderreikende conclusies getrokken dan die wij er nu, een aantal jaren later en een aantal ervaringen en

inzichten rijker, uit willen trekken. Dat heeft ook te maken met de inzichten die naar voren zijn gekomen in jurisprudentie van de Europese Commissie voor de rechten van de mens. Zeker, de commissie is geen hof – de Raad van State heeft daar terecht op gewezen – maar dat neemt niet weg dat de commissie wel heel scherp de lijnen in de jurisprudentie van het Europese Hof volgt. Er zijn in ieder geval voor de nationale wetgever geen dwingende redenen om ervan uit te gaan dat hij – de nationale wetgever – de bedoelingen van het Europese Hof beter verstaat dan de Europese Commissie voor de rechten van de mens.

In die nadere inzichten heeft ook de ervaring bij opsporing en vervolging met de toepassing van de richtlijn die door de vergadering van procureurs-generaal is vastgesteld, een rol gespeeld. De problemen daarbij zijn ook niet hetzelfde als in 1989. Tevens hebben de waarschuwingen die naar voren zijn gebracht door mensen die in de praktijk zouden hebben moeten werken met het oorspronkelijk voorgestelde wetsvoorstel, een rol gespeeld.

Dit alles betekent niet dat wij nu kunnen afzien van wetgeving naar aanleiding van het Brogan-arrest. Die houding moeten wij niet aannemen, gelet op het arrest zelf en hetgeen wij – arrest of niet – moeten lezen in artikel 5 van het EVRM en in artikel 15 van de Grondwet. Er is dus weliswaar reden om wat terughoudender te zijn met het verbinden van consequenties aan het Brogan-arrest dan aanvankelijk nodig werd geacht toen het wetsvoorstel in 1989 in zijn oorspronkelijke vorm werd ingediend, maar er is geen goede grond om alles te negeren wat er naar voren is gekomen in de jurisprudentie van het Hof en de beschouwingen die daaraan zijn verbonden. Dit geldt met name voor de kwestie van de rechterlijke toetsing.

Ik zou niet het oordeel willen delen dat de heer Korthals, misschien vragenderwijs, formuleerde, dat een officier van justitie, mits het maar een andere is, zou kunnen worden aangemerkt als rechterlijke autoriteit. Er zijn op dat punt in de jurisprudentie van het Hof zoveel duidelijke aanwijzingen dat het openbaar ministerie, ook al is het een andere ambtenaar, niet gelijkgesteld mag worden met een autoriteit met rechterlijke macht toegerust. Dat is

een reden om de procedure in ieder geval zodanig in te richten dat op korte termijn een rechter oordeelt over de rechtmatigheid van de vrijheidsbeneming, artikel 5, van het verdrag.

Een tweede reden is dat de huidige wetgeving onduidelijkheid is over het begintijdstip van de vrijheidsbeneming. Men is er lang van uitgegaan dat dit zich pas voordoet bij aankomst van degene die van zijn of haar vrijheid is beroofd op de plaats bestemd voor verhoor, terwijl op grond van het verdrag en jurisprudentie ervan moet worden uitgegaan dat dit is op het moment dat de betrokkene in de kraag is gevat, om het huiselijk te zeggen. Dat zijn in ieder geval al voldoende redenen om tot wetgeving over te gaan. En om die reden hebben wij, door ervaringen wijs geworden – wij ontleen inzichten aan nadere uitleg, ook door de commissie, van de jurisprudentie van het Hof – niet de conclusie getrokken dat het wetsvoorstel maar moest worden ingetrokken en dat wij het moesten laten bij de richtlijn van de PG's. Daarom hebben wij de nota van wijziging opgesteld en hierover de Raad van State gehoord. Ook de raad is tot een positief oordeel over deze nota van wijziging gekomen. Daar komt nog bij dat toch het beter is om dit soort dingen te ordenen via de wet dan via richtlijnen van de procureurs-generaal. Dat inzicht wordt naar mijn mening door parlement en regering over het algemeen gedeeld.

De heer **Korthals (VVD)**: Gaat de minister nog in op de codificatie van de richtlijnen van de PG's of niet?

Minister **Hirsch Ballin**: Jazeker!

Ik heb tot nu toe de vraag beantwoord waarom niet is volstaan met de richtlijnen van de PG's. Daarmee is uiteraard nog open de vraag waarom niet alleen maar is overgeschreven wat er in die richtlijnen staat.

Op dat punt kan ik teruggrijpen op hetgeen ik net al even aanduidde. Het gaat aan de ene kant om betere, verder gerijpte inzichten in wat wij moeten afleiden uit de Europese jurisprudentie en aan de andere kant om de ervaringen in de praktijk. Een belangrijk punt daarbij is de wenselijkheid om niet te veel en niet te weinig bewaring te vorderen. Ik meen dat ik dit het beste zo kan

samenvatten. Je moet niet in een situatie terechtkomen waarin door omstandigheden die nu eenmaal niet te vermijden zijn – ik denk bijvoorbeeld aan transportmoeilijkheden, enz. – de bewaring maar wordt gevorderd omdat hetgeen eigenlijk hoort te worden beoordeeld in de fase van de in verzekeringstelling, nog niet is afgerond. Er moet echter ook niet te weinig bewaring worden gevorderd. Je moet je niet in een situatie begeven, waarin de rechter of de rechter-commissaris wellicht de bewaring moet afwijzen omdat de zaak onvoldoende is opgeklaard. Dat is een reden om toch te werken met een systeem waarbij de in verzekeringstelling kan worden verlengd. Zij hoeft niet te worden verlengd. Zoals ik in de stukken al heb aangegeven, gaan wij ervan uit dat die in de regel ook niet zal worden verlengd. Het moet echter wel kunnen om de verhouding die in het wetboek is gedacht tussen in verzekeringstelling en bewaring op orde te houden.

De heer **Korthals (VVD)**: Kan in dezen een punt worden verduidelijkt? Het wetsvoorstel houdt op het ogenblik in dat de termijn van in verzekeringstelling drie dagen en vijftien uur wordt. Dat was vier dagen. In totaal scheelt dat dus maar negen uur. Is dat nu het geweldige belang dat de minister schildert? Of vergis ik mij hierin?

Minister **Hirsch Ballin**: Ja, de heer Korthals vergist zich, omdat hij hetgeen er in de oude situatie bijkomt, niet heeft meegeteld. Ook in de oude situatie moeten de uren voor het verhoor, maximaal zes, en de uren bestemd voor de nachtrust, indien zich dat voordoet, erbij worden geteld. Zoals de heer Korthals weet, komt dat laatste regelmatig voor. Bovendien is er nog de kwestie van het tijdstip waarop de telling van dit alles begint. Dat is om te beginnen een antwoord. Er zat dus een telfoutje in zijn vergelijking.

De heer **Korthals (VVD)**: Ik was ook bang dat het om een telfout gaat. Misschien staat het verkeerd in de wet, omdat de minister zegt dat de termijn van in verzekeringstelling drie dagen en vijftien uur zal zijn. Ik lees dat in artikel 58. Vermoedelijk bedoelt de minister daar te zeggen dat de termijn van in verzekeringstelling drie dagen is. Die vijftien uur

komt voort uit ophouden voor verhoor en de nachtelijke uren.

Minister **Hirsch Ballin**: Op dat punt wil ik straks ingaan. Het betreft de opmerking van mevrouw Swildens. Ik doelde zoëven op het feit dat de vergelijking van de heer Korthals met de oude situatie niet helemaal klopte. Hij ging daarbij zonder meer uit van vier dagen. Hij telde daarbij niet op wat aan die vier dagen vooraf gaat: de periode van transport, de periode van verhoor, de eventuele periode van de nachtrust. Zijn vergelijking van oud en nieuw was niet helemaal zuiver. Op dat punt ging ik even in.

De heer **Korthals (VVD)**: Het lijkt er nu om te gaan wie gelijk heeft. Ik vergeleek de periodes van in verzekeringstelling. Vroeger was die periode vier dagen. Zij wordt nu drie dagen en vijftien uur. De periodes voor ophouden voor verhoor en voor nachtrust zijn dezelfde.

Minister **Hirsch Ballin**: Ik kom dadelijk op de vraag wat je in de nieuwe opstelling daarbij kunt tellen. Ik wilde het feit corrigeren dat die periode van vier dagen die de heer Korthals in de oude situatie als referentiepunt nam, niet het werkelijke maximum vormt van de vrijheidsbeneming voorafgaande aan de bewaring. Daarom ging het mij alleen.

De heer **Kohnstamm (D66)**: Als ik collega Korthals goed begrijp, gaat het los van die vijftien uur om het volgende. In mijn eerste termijn heb ik gezegd berichten te hebben ontvangen dat er mogelijk een vierde nota van wijziging aankomt. Die nota heeft natuurlijk betrekking op dit punt. Het is een rare constructie in de wet dat de periode van in verzekeringstelling nu plotseling drie dagen en vijftien uur is. Dat moet natuurlijk drie dagen zijn. Ik neem aan dat wij dat straks wel zullen horen.

De vraag blijft of de redenering die de minister opzet en nogal zwaar aanzet, waarbij het per saldo gaat om een verschil van 24 uur, de afwijking naar een periode van zes dagen plotseling rechtvaardigt. Dat was eigenlijk de vraag die collega Korthals wilde stellen.

Minister **Hirsch Ballin**: Op dat punt wilde ik ook graag uitkomen. Ik wilde eerst de termijnen even helder vergelijken en vervolgens de

waarborgen die voor deze termijnen gelden. De crux van het wetsvoorstel is dat je de termijnen enigszins, maar niet spectaculair, terugdringt. Men zou daarbij kunnen aantekenen dat een verlengingsmogelijkheid wordt gecreëerd die verder reikt dan in de huidige situatie. Aan de andere kant wordt de rechterlijke toetsing in het wetsvoorstel naar voren gehaald. Dat is het evenwicht dat nu in de derde nota van wijziging op het wetsvoorstel is gezocht en naar mijn oordeel is gevonden.

Wij willen niet het onderzoek en de opsporing in de wielen rijden met termijnen die of te krap zijn of leiden tot een verkeerde verhouding tussen in verzekeringstelling en bewaring. Daarom begon ik over de verhouding tussen in verzekeringstelling en bewaring. Aan de andere kant wordt in het wetsvoorstel recht gedaan aan de jurisprudentie van het Europese Hof voor de rechten van de mens, verdragsbepalingen, artikel 5, de spoedige voorgeleiding aan de rechter en ons eigen artikel 15 van de Grondwet dat een snellere inschakeling van de rechter bewerkstelligt. Die rechter moet er, verlenging of niet, binnen de eerste termijn aan te pas komen. Het is die combinatie van aan de ene kant niet te krappe termijnen en aan de andere kant een vlotte inschakeling van de rechter die het evenwicht van dit wetsvoorstel inhoudt.

De vraag, die wij onszelf ook hebben gesteld, is of dit niet betekent dat de rechter hierdoor te veel wordt belast. Ook hierbij gaat het weer om de kwestie van de juiste maatvoering. Je mag de rechter niet te ver wegschuiven. Ik wijs op de oude situatie van vier etmalen plus, waardoor de rechter te ver weg wordt geschoven. Aan de andere kant moet je die rechter niet nodeloos om de haverklap belasten. Daarin ligt opnieuw de betekenis van de gekozen opzet: er is een mogelijkheid tot verlenging. Ongeacht de vraag of er verlengd wordt, moet binnen de eerste termijn de rechter worden ingeschakeld. Dat zal er in de praktijk toe leiden dat de rechter er in feite maar in een ronde of zelfs niet aan te pas komt. Als geconcludeerd wordt dat er geen behoefte bestaat aan voortzetting van de vrijheidsbeneming, dan zal de termijn verstrijken op een moment dat de betrokken verdachte al weer op vrije voeten is. Maar als er wel behoefte bestaat aan een langere

vrijheidsbeneming, zal de toetsing van de rechtmatigheid binnen de eerste termijn en de wenselijkheid van bewaring gecombineerd kunnen worden behandeld. De rechter komt er dus snel aan te pas, sneller dan in het huidige systeem. De termijnen zijn enigszins bekort, maar niet zodanig dat een onwerkbaar situatie voor politie en openbaar ministerie ontstaat.

De heer Kohnstamm heeft gevraagd of dat niet een automatisme zal worden. Is het echt zo dat die verlenging geen praktijk zal worden? Ik verwacht dat niet. Dat had ik al geschreven. Het lijkt mij ook niet aannemelijk, gelet op de huidige praktijk en op de uitdrukkelijke bedoelingen van het openbaar ministerie. Die omvatten ook het geven van een interne aanwijzing om dat, zo mogelijk, te vermijden.

Dat zal dus betekenen dat wij in de regel hetzij alleen maar de in verzekeringstelling hebben die wordt beëindigd, hetzij een in verzekeringstelling onmiddellijk gevolgd door een bewaring. Maar er zijn situaties – ik herinner aan het begin van mijn betoog – waarin het om wille van een goede verhouding tussen in verzekeringstelling en bewaring nodig en dus, wat betreft de wetgeving, wenselijk is, de mogelijkheid van verlenging open te houden.

Mijnheer de voorzitter! Ik loop nog even langs de genummerde vragen van de heer Kohnstamm. De eerste vraag was of er binnen deze termijn voldoende toegang tot de rechter is. Die vraag heb ik beantwoord. Ik verwijs naar datgene wat valt af te leiden uit de benadering van de commissie. Ik verwijs ook naar de nationale opvattingen en naar hetgeen wij thans weten over de acceptatie in de Europese jurisprudentie.

De tweede vraag ging over de codificatie van de richtlijn van de procureurs-generaal. Ik wil de heer Kohnstamm graag melden dat wij onszelf die vraag serieus hebben gesteld. Is er eigenlijk nog behoefte aan een wetsvoorstel nu de praktijk zo goed uit de voeten kon met die richtlijn? Het zijn precies de redenen die ik net aangaf – de wenselijkheid dat de wetgever duidelijkheid schept, en niet richtlijnen van de procureurs-generaal, en de behoefte om overeenkomstig artikel 5 van het verdrag en artikel 15 van de Grondwet een rechterlijke tussenkomst bij vrijheidsbeneming te

verzekeren – die ons ertoe hebben gebracht om toch voor wetgeving te kiezen. Die is niet alleen maar het overschrijven van de richtlijn van de procureurs-generaal.

De derde vraag van de heer Kohnstamm was: weten wij zeker dat de rechter in kort geding niet tussenbeide zal komen? Wij weten dat er in ons rechtsstelsel een open bevoegdheid is van de president in kort geding. Maar de president in kort geding houdt sinds jaar en dag wel rekening met de aan- of afwezigheid van voorzieningen die tot het gewenste en vereiste resultaat kunnen leiden. De wetgever maakt, indien dit wetsvoorstel wordt aanvaard, een keuze met betrekking tot de termijn waarop de rechtmatigheid van de in verzekeringstelling moet worden beoordeeld. Het lijkt mij redelijk om er dan van uit te gaan dat de kort-gedingrechter geen reden zal zien voor tussenkomst indien wordt gehandeld binnen de kaders van de wettelijke regeling die nu voorligt.

Het is wellicht denkbaar dat zich zeer uitzonderlijke omstandigheden voordoen, zoals kennelijk misbruik van de wettelijke bepalingen, waarin men zich op de kort-gedingrechter zou kunnen beroepen. Dat soort uitzonderingsmogelijkheden moeten, als het gaat om de taak van de rechter in kort geding, altijd worden open gelaten, maar ik heb geen reden om daarvan uit te gaan. De wetgever kan in ieder geval onmogelijk van een dergelijke mogelijkheid uitgaan. De doelstelling van de in verzekeringstelling vloeit duidelijk voort uit het stelsel van het Wetboek van Strafvordering: een termijn waarbinnen het onderzoek kan worden uitgevoerd met een ingesloten verdachte is beperkt in duur en binnen die tijdsduur moet de rechter er voor een rechtmatigheidstoets in ieder geval aan te pas komen.

Mijnheer de voorzitter! De heer Van den Berg heeft gevraagd naar het tijdstip van inwerkingtreding van de wet. Het antwoord ligt voor de hand: dat zal van deze Kamer en van de Eerste Kamer afhangen. Daarna geldt geen afzonderlijke inwerkingtredingsbepaling, maar het gewone regime van artikel 7 van de Bekendmakingswet: de eerste dag van de tweede maand na bekendmaking in het Staatsblad. Wij zullen er wel voor zorgen dat de voorbereidingshandelingen – als ik

die term op deze manier mag gebruiken – voor de inwerkingtreding zover gevorderd zullen zijn dat indien de Eerste Kamer het wetsvoorstel aanvaardt, er ook mee gewerkt kan worden overeenkomstig de termijn die uit de Bekendmakingswet voortvloeit.

Mevrouw Soutendijk heeft gevraagd of de verlengde in verzekeringstelling inderdaad nodig is, gelet op praktische bezwaren en lasten die daaruit zouden kunnen voortvloeien. Ook de heer Van den Berg heeft dat punt aangeremd. Ik wijs erop dat juist in de opzet van dit wetsvoorstel ten aanzien van de mogelijkheid – dus eventueel en niet in de regel – van verlenging rekening is gehouden met de problemen die zich in de praktijk kunnen voordoen. Wij hebben over de nu voorgestelde regeling intensief contact onderhouden met de mensen uit de praktijk, inclusief politie, openbaar ministerie en rechtspraak. Er zijn situaties, zoals bij transportproblemen, waarin het werkelijk nodig is om een dergelijke regeling te treffen. Met het voor de rechter-commissaris brengen gaat binnen die termijn immers ook enige tijd heen.

De heer Kohnstamm heeft gevraagd naar opnemings van het tijdstip van aanhouding in het proces-verbaal omtrent de aanhouding. Het is inherent aan de algemene eisen aan een proces-verbaal dat het tijdstip van aanhouding erin wordt opgenomen. Ik zie naast de algemene bepaling met betrekking tot het proces-verbaal van de politie geen noodzaak om dat nog eens uitzonderlijk te vermelden. Het zal duidelijk zijn dat je anders de duur van de rechtmatige vrijheidsbeneming niet kunt berekenen.

Mevrouw Swildens heeft gevraagd naar het rapport van de commissie-Moons en naar wat wij met de vormvoorschriften doen. Zij gaf het antwoord gedeeltelijk zelf al: het wetsvoorstel is gereed en is eind vorig jaar voor advies voorgelegd aan de Raad van State. Ik heb goede hoop dat wij het advies van de Raad van State op redelijk korte termijn ontvangen. Wij zullen het wetsvoorstel zo spoedig indienen dat het nog voor de verkiezingen voor deze Kamer beschikbaar komt. Het heeft betrekking op de sanctionering in verband met vormvoorschriften, de positie van de wetgever en de rechter in dezen, en op de kwestie

die bekend is onder de aanduiding "de tirannie van de tenlastelegging".

Mevrouw Swildens vraagt wat ik bedoel met persoonlijke en maatschappelijke belangen. Voorzitter! Met een wellicht wat abstracte formulering heb ik daarmee bedoeld op de persoonlijke belangen van de verdachte en mogelijk ook van anderen in verband met de doeleinden die aan de vrijheidsbeneming verbonden zijn. Daarnaast zijn er de maatschappelijke belangen in relatie met de strafvordering, de voortgang van het onderzoek in verband met een per definitie ernstiger misdrijf, waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten.

Ten slotte richt ik mij op de onduidelijkheid die door de heer Kohnstamm als eerste en door mevrouw Swildens als laatste is signaleerd. Terecht heeft men aangenomen dat wij ten aanzien van het bedoelde punt tot een verduidelijking zouden kunnen komen. Buiten twijfel moet worden gesteld dat de nieuwe regeling in artikel 59a, eerste lid, weliswaar bepaalt dat de voorgeleiding van de verdachte aan de rechter-commissaris binnen een termijn van drie dagen en vijftien uur moet plaatsvinden maar dat dit er niet toe mag leiden dat ook de termijn van artikel 58, tweede lid, wordt opgerekt. Het nu gepresenteerde voorstel laat ruimte voor de opvatting dat een verdachte die reeds zes uur is opgehouden voor verhoor en die de voor de nachtrust bestemde tijd ook in een politiecel heeft doorgebracht, vervolgens op basis van een bevel tot in verzekeringstelling nog drie dagen en vijftien uur mag worden vastgehouden. Dat is niet de bedoeling. Om op dit punt elke twijfel uit te sluiten, bied ik u, voorzitter, een vierde nota van wijziging aan waarin dit wordt opgehelderd.

□

De heer **Kohnstamm** (D66): Mijnheer de voorzitter! Ik dank de minister voor zijn antwoorden en voor het feit dat hij met de vierde nota van wijziging is gekomen. Ik zal mij in tweede termijn tot twee zaken beperken.

Allereerst richt ik mij op het kort geding. Ik doel op de situatie waarin een verdachte in verzekering is gesteld op grond van de nieuwe regeling – laten wij even aannemen dat die kracht van wet heeft

gekreken – en waarin de rechter-commissaris binnen drie dagen en vijftien uur over de rechtmatigheid een uitspraak moet doen. Ik geef direct toe dat ook ik aanneem dat in de praktijk de vraag of een kort-gedingrechter een zaak eerder dan die drie dagen en vijftien uur zal kunnen appointeren, een theoretische zal zijn. Als ik vanmiddag aangehouden zou zijn en in verzekering zou zijn gesteld op grond van een vergissing in verband met identiteit, laten we zeggen, men hield mij voor collega Wolffensperger en als ik gezegd zou hebben dat ik beslist hier diende te zijn – Wolffensperger had hier inderdaad moeten zijn; overigens heeft dit niets met in verzekeringstelling te maken – dan zou ik mij tot de kort-gedingrechter hebben kunnen wenden. Voorzitter! Uit het gestelde op bladzijde 4 van de toelichting op de derde nota van wijziging blijkt dat het hem niet zozeer zit in de vraag of de ene rechter oordeelt over wat de andere rechter doet of laat. Eerder is het feit van belang dat de organisatie van de ene soort rechter beter is geëquipeerd om zeer snel in te grijpen dan de organisatie van de andere soort rechter. Nu zijn kort-gedingrechters drukbezette mensen, evenals rechters-commissarissen, maar in het algemeen is het nog net iets makkelijker om een moment te vinden in de agenda van de kort-gedingrechter, desnoods midden in de nacht, dan in die van de rechters-commissarissen. Nu zegt de minister weliswaar dat hij in de bewuste passage duidt op een exclusieve rechtsgang in strafzaken, maar dat staat niet in de wet als zodanig; en de minister laat in de zinnen volgen dat zodra de termijn waarop de verdachte zal worden gehoord bepaald is, het adieren van de kort-gedingrechter een oordeel over een andere termijn impliceert.

Nu geef ik direct toe dat het theorie is, want hierbij doet zich het probleem voor dat er in het algemeen nog geen proces-verbaal is, dat de verdachte meestal ontkent of dat hij zijn identiteit ontkent, zodat men in beide gevallen of naar de kort-gedingrechter moet gaan of die termijn van drie dagen moet afwachten. Maar de zinsnede dat het een exclusieve rechtsgang is, kan ik dus niet in de wettekst lezen. Ik zou dit punt ook niet zomaar deze plenaire behandeling willen laten passeren, omdat ik me kan voorstel-

len dat er al direct bij de eerste dag van de invezekeringstelling een aantal dingen aan de hand zijn die de rechter-commissaris pas na de derde dag zal beoordelen en die in een hoogst exceptioneel geval nog aan een kort-gedingrechter zullen worden voorgelegd.

Het tweede punt is wat mij betreft de kwintessens van deze discussie. Het gaat om de afweging tussen het codificeren van de gedragsregel of het volgen van het voorstel van het kabinet. Ik ben het volstrekt eens met de redenering van de minister dat wij de zaak in ieder geval moeten codificeren, want ook ik denk dat wij niet kunnen volstaan met de mededeling dat er een gedragsregel is en dat iedereen maar in het Staatsblad uit 1989 moet nakijken hoe de zaak precies in elkaar zit. Maar voorlopig zijn er voor mij toch vier argumenten die voor mij net de doorslag geven om het voorstel van de minister niet te volgen. Ik denk dan ook dat ik mijn amendement maar gewoon indien.

Ten eerste hebben wij nu vijf jaar ervaring met de gedragsregel en de Vereniging voor rechtspraak is er in alle opzichten zeer tevreden over.

Ten tweede komt het voorstel van de minister toch gewoon neer op een taakverzwaring van de rechters-commissarissen, want nu komt de rechter-commissaris er pas na vier dagen aan te pas. In de codificatie van de gedragsregel komt hij er na drie dagen één keer aan te pas voor zowel de beoordeling van de rechtmatigheid van de invezekeringstelling als de eventuele vordering van inbewaringstelling, terwijl uit de stukken blijkt dat in het voorstel van de minister een groter beslag wordt gelegd op de rechter-commissaris, die over dat laatste immers na drie dagen en na zes dagen moet oordelen. Nu is het waar dat er als het ware tijd vrij is gekomen voor de rechter-commissaris doordat de termijn van inbewaringstelling tien dagen is geworden, maar dat is geen reden om die vrijetijd meteen in te boeken voor dit soort zaken. Ik ben dan ook geneigd om ook dit argument mee te laten wegen.

Het derde argument ontleen ik min of meer aan de bijdrage van de heer Korthals in eerste termijn. Het is natuurlijk op z'n minst curieus om het Brogan-arrest nu te gebruiken om de positie van de verdachte niet onaanzienlijk te verslechteren, want uit de wet blijkt gewoon dat er

invezekeringstelling kan plaatsvinden in het belang van het onderzoek, terwijl er voor inbewaringstelling ernstige bezwaren nodig zijn. Dus als je de inbewaringstellingstermijn tien in plaats van twaalf dagen laat zijn en de termijn voor invezekeringstelling van vier dagen verlengt tot zes dagen, dan is dat op zichzelf al een verslechtering van de positie van de verdachte die je noch impliciet, noch expliciet aan het Brogan-arrest zou kunnen ontleenen. Dit arrest zou dan naar alle waarschijnlijkheid het omgekeerde effect hebben van wat ermee bedoeld werd.

Het vierde punt. De minister houdt vol dat automatische verlenging van de invezekeringstelling in de praktijk haast niet zal plaatsvinden. Ik heb nog snel even naar de huidige wettekst gekeken. In beide gevallen, in het voorliggende voorstel en in de oude wettekst van 1958, kan het bevel uitsluitend bij dringende noodzakelijkheid gegeven worden om de invezekeringstelling met ten hoogste vier dagen te verlengen. Ik weet echter wat de praktijk is op het punt van de dringende noodzakelijkheid. Het is zoiets als: als jij je kat gevoerd wilt hebben, ga ik dat niet voor je doen. Dit is gewoon uit het leven gegrepen. Er komt dan een dag geen rechercheur langs. De volgende dag komt hij wel langs. Dit betekent dat de letterlijke tekst "dringende noodzakelijkheid" in ieder geval in de praktijk niet tot uitdrukking komt.

De minister zei overigens dat een interne aanwijzing kan worden gegeven, opdat de drie dagen ook daadwerkelijk drie dagen worden en opdat de verlenging alleen in hoogst uitzonderlijke gevallen gegeven zal worden. Ik heb er geen oplossing voor, maar ik denk dat het van tweeën één moet zijn. Ofwel je verandert de verwoording "dringende noodzakelijkheid", omdat dit begrip in de praktijk is uitgehold. Ofwel het is verstandiger om aan de voorzichtige kant te gaan zitten en om dus de gedragsregel te codificeren. De minister houdt vast aan de redenering dat men niet te veel bewaring moet vorderen. Dit betekent dat van vier naar zes dagen invezekeringstelling moet worden overgegaan, terwijl in het Brogan-arrest impliciet is neergelegd dat van vier naar drie dagen moet worden overgegaan. Op grond van de praktijk, op grond van de gedragsregel en op grond van de redenering

die ik naar voren bracht met betrekking tot de verzwaring van de werklast van de rechter-commissaris lijkt het mij verstandiger om de gedragsregel te codificeren.

□

De heer **Korthals** (VVD): Mijnheer de voorzitter! Ik sluit mij een beetje aan bij collega Kohnstamm. Wij moeten nu niet denken dat het allemaal zo erg mooi gaat. Alsof mensen die in verzekering worden gesteld onmiddellijk koffie krijgen en vervolgens worden verhoord. Soms wordt de invezekeringstellingsperiode ook gebruikt als afkoelingsperiode om sneller het onderzoek rond te krijgen. Daar is op zichzelf geen bezwaar tegen als het daadwerkelijk om grote criminelen gaat. Maar wij hebben nog altijd te maken met mensen die alleen nog maar verdacht zijn en die mogelijk niets gedaan hebben.

Ik wijs er ook op dat de invezekeringstelling natuurlijk een ongunstige positie is voor de mensen: zij worden in politiecellen geplaatst. Mevrouw Soutendijk vindt ze steeds mooier worden. Maar ik kan een ieder verzekeren dat het over het algemeen niet als een pleziertje wordt ervaren. Schadevergoeding over de duur van de onterecht ondergane invezekeringstelling is bijzonder moeilijk te verkrijgen. Een rechtsmiddel is niet of nauwelijks mogelijk, behalve via een kort geding bij de president. Maar het duurt nog wel even voordat je bij de president bent. Met andere woorden, de periode moet niet onnodig lang gemaakt zijn, te meer daar het onderzoek primair is. Er moet op een gegeven moment een einde komen aan het onderzoek. Er moeten meer rechten voor de verdachte komen.

Voorzitter! Ik kom nog even bij de rechter van het Europese Hof. Natuurlijk moeten wij terughoudend zijn. Ik denk echter dat wij ons er bij het sluiten van verdragen bewust van moeten zijn dat het niet gewenst is dat in de toekomst rechters interpretaties geven die aanvankelijk niet bedoeld waren. Wellicht valt het ook in een verdrag vast te leggen dat bestaande wetgeving niet door rechterlijke uitspraken wordt aangetast.

De minister heeft gelijk als hij zegt: er is natuurlijk wel iets gebeurd in het Brogan-arrest, er moest wetgeving komen. Daarmee ben ik

het eens. Er waren twee methodes voor. De ene methode is inderdaad om bij de in verzekeringstelling de termijn te bekorten waarbinnen men voor de rechter moet komen. De andere methode kan zijn om toch de officier van justitie een rol in dezen te geven. Men is daar niet erg enthousiast over. Ik verwijs in dit verband naar de Schiesser-case. Er valt een vergelijking te maken met de Nederlandse officier van justitie. Er zijn enkele verschillen. Zo is het horen van de officier van justitie wettelijk niet verplicht. In Zwitserland was dat kennelijk wel het geval. Met andere woorden: wellicht was daar een mouw aan te passen geweest. Nogmaals, ik vraag mij af of de gekozen weg de meest gewenste is. De bepaling van twee keer twee dagen vond ik een aanvaardbare regeling. Die hadden we, maar die zijn we nu geforceerd op een andere manier gaan vastleggen. Natuurlijk moet er een codificatie komen. Daarmee ben ik het eens. De vraag was echter of de richtlijn van de procureurs-generaal zou moeten worden gecodificeerd. De minister zei, dat als wij dat doen er meerdere vorderingen tot bewaring komen. Er is dus sprake van een afweging. Daar tegenover staat, dat de rechter meer belast wordt. Hierop heeft de heer Kohnstamm al gewezen. Er is echter nog een belangrijk punt en dat is het punt van de toetsing door de officier van justitie na twee dagen. Die is nu ook komen te vervallen en dat is natuurlijk ook een nadeel voor de verdachte.

De minister zei, dat de politie het met het gestelde eens was. Ja, natuurlijk is de politie het hiermee is. Hoe langer zij de tijd heeft voor een onderzoek, hoe prettiger zij dat vindt. Minder duidelijk is het of het openbaar ministerie het met het voorgestelde eens is. De Vereniging voor rechtspraak is het niet eens met de regeling die thans zou moeten gaan gelden. Die is meer voor codificatie van de richtlijn van de procureurs-generaal.

Voorzitter! Dan wil ik nog iets zeggen naar aanleiding van een opmerking van de minister over de laatste nota van wijziging. Ik vind dat hij dit toch wel heel mooi weet te brengen. Hij sprak van het rechtzetten van een kleine onzuiverheid, maar wat er stond was gewoon fout. En dan spreekt de minister van het geven van een verheldering! Nee, niets verheldering, er stond drie

dagen en vijftien uur en de minister maakt daar nu drie dagen van. Met andere woorden, dat had de minister ook beter kunnen zeggen.

Tot slot zeg ik nogmaals wat ik het belangrijkste vind. Nu hebben wij de situatie gecreëerd waarin de in verzekeringstellingsprocedure in feite minder goed is dan zij was. Dat vind ik jammer. Ik meen, dat met codificatie van de richtlijn van de PG's dat niet het geval zou zijn geweest. Daarom geef ik aan die codificatie ook de voorkeur. In die zin spreekt mij het amendement van collega Kohnstamm dan ook bijzonder aan.

Mevrouw Swildens-Rozendaal (PvdA): Voorzitter! Ook ik dank de minister voor zijn antwoord. Hij zei dat wij niet te veel en niet te weinig tot vrijheidsbeneming moeten overgaan. De moeilijkheid is dan altijd waar je precies de grens moet leggen. Volgens het oude systeem ging het automatisch om vier dagen. De heer Kohnstamm heeft dat op een zeer verhelderende manier duidelijk gemaakt. Nu is het de bedoeling dat het in principe om drie dagen en eventueel om drie dagen plus vijftien uur gaat. Daarna komt de rechter eraan te pas. Na drie dagen voorgeleiding: dat hebben we dan in ieder geval aan het Brogan-arrest te danken. Maar nogmaals, het gaat hierbij om een moeilijke afweging.

Dan kom ik toe aan mijn tweede punt. Is er, nu de gedragslijnen van de procureurs-generaal goed werken en daarover in de rechtspraak tevredenheid bestaat, behoefte aan codificatie? Ik meen dat wij hier allen van mening zijn, dat codificatie op haar plaats is. Ten eerste is de materie zeer belangrijk en ten tweede is het belangrijk dat je na bedoelde uitspraak door het Europees Hof die zaak ook bij wet regelt. Belangrijk is ook dat je uitvoering geeft aan een wettelijke regeling op grond van artikel 15, lid 2, van de Grondwet. Dat was ook nog niet eerder gebeurd. Dus: codificatie, jazeke!

Vervolgens kom ik te spreken over de vraag waarmee wij eigenlijk allemaal een klein beetje zaten. Als codificatie op haar plaats is, had die dan niet die vorm en inhoud kunnen krijgen, dat datgene wat nu volgens de gedragslijnen van de PG's in de

praktijk geldt en wat nu gangbaar is in de wet kon worden vastgelegd? Nog even los van argumenten zoals verzwarende van de taak van de rechter-commissaris, ben ik het met de minister eens dat het nadeel is dat er bij een termijn van alleen drie dagen of eventueel drie dagen en vijftien uur meerdere vorderingen tot inbewaringstelling zullen worden gedaan als men de zaak niet rond heeft. Ook naar aanleiding van het amendement dat de heer Kohnstamm heeft ingediend, denk ik dat dit met name een nadeel voor de verdachte is, omdat de inbewaringstelling vervolgens tien dagen kan duren. Ik ben dan ook geneigd te denken dat het voorstel dat nu door de regering is gedaan de voorkeur verdient. Daar komt bij dat de minister – hij had dat al gedaan naar aanleiding van vragen van de heer Kohnstamm – er nog eens uitdrukkelijk op ingaat dat het toch moet gaan om een uitzonderlijke positie. De verlenging moet echt in uitzonderingsgevallen worden gevorderd. Ik vraag de minister of het misschien niet verstandig is, als deze wet in het Staatsblad is geplaatst, na enige tijd te kijken hoe dat in de praktijk gaat.

De heer Kohnstamm (D66): Ik begrijp uit de redenering van mevrouw Swildens dat zij over mijn amendement zegt: het zou in het nadeel voor de verdachte kunnen verkeren dat, doordat er niet iets langer in verzekering gesteld kan worden, wel eens de vordering tot inbewaringstelling zou moeten volgen. Dat hoor ik haar toch zeggen?

Mevrouw Swildens-Rozendaal (PvdA): Ja, maar dat is natuurlijk niet voor ieder geval aan de orde.

De heer Kohnstamm (D66): Het enige dat ik daarop wil zeggen, is dat de in verzekeringstelling nu in het belang van het onderzoek kan plaatsvinden, terwijl de inbewaringstelling altijd vergt dat er ernstige bezwaren zijn van verschillende soort, zoals de wet die formuleert. Dat is in juridische zin zo geformuleerd, opdat de overgang van in verzekeringstelling naar inbewaringstelling niet vanzelfsprekend en niet zonder meer kan plaatsvinden. Er wordt een extra toets op gelegd. Tegen een verdachte tegen wie er ernstige bezwaren zijn en die dus in bewaring kan worden gesteld, zal

niet door het enkele feit dat de in verzekeringstelling vergeleken met de huidige situatie een dag korter duurt de inbewaringstelling worden gevorderd. In negen van de tien gevallen zou de inbewaringstelling sowieso al gevorderd zijn.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Dat laatste is nu juist het probleem. Ik denk dat men in de vorige situatie na die drie dagen, wat volgens de gedragslijn van de PG's de huidige gang van zaken is, inderdaad wordt geconfronteerd met een inbewaringstelling. Wellicht zou, wanneer men iets meer ruimte voor het onderzoek zou hebben, die inbewaringstelling niet gevorderd hoeven te worden. De criteria waarop tot inbewaringstelling wordt overgegaan, zijn iets anders. De minister heeft echter net uitgelegd dat het bij de rechtmatigheidstoetsing van persoonlijke en maatschappelijke belangen niet alleen gaat om de voortgang van het onderzoek, maar ook om de ernst van het misdrijf. Eigenlijk komt dat heel dicht bij de ernstige bezwaren tegen de verdachte. Je mag absoluut niet zeggen dat het een zelfde afwegingsmechanisme is, maar ik denk dat de rechtmatigheidstoetsing niet een heel lichte toetsing hoort te zijn. Kortom, een verdachte loopt het risico dat de in verzekeringstelling wordt verlengd. De heer Kohnstamm sprak over voorgedrukte formulieren voor drie dagen. De officier van justitie heeft echter de autonomie om bij wijze van spreken na een dag verlenging de verdachte op vrije voeten te stellen. Dat zou wel eens in het voordeel van de verdachte kunnen uitwerken, vergeleken met het systeem waarin men na drie dagen het onderzoek afgerond moet hebben – het is dan maar de vraag of dat lukt – en voor alle zekerheid toch inbewaringstelling vordert. Het is niet de bedoeling van de inbewaringstelling, maar die vrees is ook door de minister uitdrukkelijk naar voren gebracht. Leest u de stukken er maar op na: het oneigenlijk gebruik.

Voorzitter! Wat de kort-gedingprocedure betreft, ben ik het met de heer Kohnstamm eens dat het een theoretisch geval is. In de praktijk zal dit niet al te veel voorkomen. Echter, er kan wellicht toch geen sprake zijn van een exclusieve strafrechtelijke situatie. Ik denk dat de minister dit met ons

eens zal zijn, omdat niet uitgesloten is dat men in die uitzonderlijke gevallen toch de kort-gedingrechter zal benaderen.

Wij zullen een vierde nota van wijziging ontvangen. Ik kan daar alleen maar buitengewoon tevreden mee zijn, omdat daarmee een echte misslag hersteld wordt.

Minister **Hirsch Ballin**: Mijnheer de voorzitter! Ik geloof niet dat er fundamentele verschillen van mening bestaan over de kwestie van het kort geding naast de taak van de rechter-commissaris op grond van de voorgestelde bepalingen. De heer Kohnstamm zei terecht dat het een nogal theoretische kwestie is. Ik mag ook verwijzen naar het ietwat buitenissige voorbeeld dat ik zelf in mijn antwoord in eerste termijn gaf. Het is niet uitgesloten dat zich zo'n situatie zal voordoen. De heer Kohnstamm gaf een misschien nog iets buitenissiger situatie aan, toen hij de mogelijkheid opperde dat hij zelf niet herkend zou zijn in zijn ware identiteit. Je mag het echter niet uitsluiten. Ik geloof dus dat wij het daar wel over eens zijn. Het is de bedoeling van de wetgever dat deze voorziening de voorziening is voor de rechtmatigheidstoetsing van de in verzekeringstelling. En dat zal zich zo wel voegen.

Ik kom dan op de kwestie die overigens in de bijdragen centraal stond, namelijk de mogelijkheid van verlenging van de in verzekeringstelling, dit gerelateerd aan de taken en de lasten van de rechters aan de ene kant en van de politie en het openbaar ministerie aan de andere kant. Ik heb in mijn antwoord in eerste termijn al aangegeven dat ik er niet van uitga dat die verlenging van de in verzekeringstelling een regelmatig terugkerend fenomeen zal zijn en dat de procureurs-generaal het openbaar ministerie en de politie ook in die zin zullen instrueren. Wij zullen natuurlijk volgen of dit zich in de praktijk ook zo realiseert, zo zeg ik in antwoord op de uitdrukkelijke vraag daarnaar van mevrouw Swildens. Het lijkt mij ook niet erg waarschijnlijk dat er een automatisme zal optreden bij het toepassen van die verlengingsmogelijkheid, alleen al niet omdat wij alle redenen hebben om zuinig te zijn zowel op celcapaciteit als op rechterlijke zittingscapaciteit. Een verlenging

wordt in de systematiek van het wetsvoorstel "bestraft" – ik ben altijd benieuwd hoe het in de Handelingen terecht komt, als je zegt dat iets tussen aanhalingstekens staat; ik ben dus benieuwd of wordt neergezet dat bestraft tussen aanhalingstekens staat of dat er aanhalingstekens om bestraft worden gezet – met twee maal naar de rechter gaan. Dat zou een dubbel beslag op de rechter-commissaris betekenen, althans indien de behoefte bestaat om de in verzekeringstelling te laten volgen door een bewaring. De heer Kohnstamm wil ongetwijfeld opmerken dat het wel eens zo zou kunnen zijn dat de behoefte aan vrijheidsbeneming is gedekt met die verlengde in verzekeringstelling.

De heer **Kohnstamm** (D66): Als ik de wet goed gezien heb – ik meen dat dat het geval is – dan is het ook bij verlenging maar één keer de rechter-commissaris die de rechtmatigheid van de in verzekeringstelling beoordeelt. Bij de verlenging daarvan beoordeelt de rechter-commissaris niet de rechtmatigheid. De "straf", al dan niet tussen aanhalingstekens in de Handelingen geplaatst, volgt naar mijn gevoel dus niet logischerwijze uit het wetsvoorstel.

Minister **Hirsch Ballin**: Neen, maar wel als er bewaring volgt. En dat is het punt van de werklust. U bracht dat naar voren. De heer Korthals bracht dat naar voren. Daar reageer ik op. Dat argument van de werklust geeft tegelijkertijd aan dat er ook in het systeem een begrenzing zit. Ook de officier van justitie heeft echt niet de behoefte om, in een situatie waarin vaak al om zittingscapaciteit moet worden gevochten, de rechters-commissarissen onnodig dubbel te belasten.

Het zal dus in de regel zo zijn dat het ofwel bij de enkelvoudige in verzekeringstellingstermijn blijft dan wel de in verzekeringstelling onmiddellijk wordt gevolgd door bewaring. Er zijn situaties waarin desalniettemin de behoefte bestaat aan een verlengde in verzekeringstelling. Dit is ons met nadruk gemeld door de politie en door het openbaar ministerie, bijvoorbeeld indien er in een groot onderzoek bij degenen die geen zware hoofdverdachten zijn en ten aanzien van wie het onzeker is of bewaring zal worden gevorderd. In het belang van het onderzoek moet

dan een langere, wellicht met andere verdachten parallel lopende, termijn van verzekeringstelling met de daarbij behorende verhoor-mogelijkheden worden gecreëerd.

Op basis van de belangen van opsporing en vervolging geef ik de voorkeur aan de regeling die in het wetsvoorstel is neergelegd boven het amendement dat de heer Kohnstamm op dit punt overweegt in te dienen. Ik hoop dat deze argumentatie voor de heren Kohnstamm en Korthals voldoende overtuigingskracht heeft. Ik teken hierbij aan dat er sprake is van een zekere spanning in het geformuleerde bezwaar. Het is toch vreemd dat met behulp van het wetsvoorstel de positie van de verdachte wordt verslechterd, terwijl tegelijkertijd wordt opgemerkt dat de rechter er twee keer aan te pas moet komen. Voorzitter! De positie van de verdachte wordt met het wetsvoorstel met nadruk van een waarborg voorzien. Binnen de termijn van drie dagen beoordeelt de rechter verplicht de rechtmatigheid van de vrijheidsbeneming. Dat is een belangrijk verschil met hetgeen tot nu toe geldt. Het is dan ook alleen tegen die achtergrond dat wij ons veroorloven om, naast de mogelijkheid van verzekeringstelling plus bewaring, ook de mogelijkheid te creëren van verzekeringstelling en verlenging daarvan.

De heer **Kohnstamm** (D66): Voorzitter! Ik realiseer mij dat. De minister verwoordt indringend en overtuigend – dit heeft mevrouw Swildens in tweede termijn ook reeds gedaan – dat er op dat punt sprake is van een verbetering van de positie van de verdachte. Een en ander valt of staat echter met de vraag of de dringende noodzakelijkheid zoals verwoord in de wet ook een nieuwe invulling krijgt. De minister zegt zich situaties te kunnen voorstellen waarbij er geen hoofdverdachte is. Hij zegt op een ander moment dat hij verwacht dat daarover via een interne aanwijzing duidelijkheid kan worden verschaft. Kan de minister iets duidelijker aangeven wat de dringende noodzakelijkheid in de nieuwe formulering kan behelzen? Hij zegt zelf dat hij niet verwacht dat daarop een vanzelfsprekende verlenging volgt, integendeel. Ik vraag hem, dit meer in materiële zin aan te geven. Pas dan kan ik ervan overtuigd worden dat de in de wet geformu-

leerde dringende noodzakelijkheid in de nieuwe constellatie ook daadwerkelijk een krachtiger invulling krijgt dan in de huidige praktijk.

Minister **Hirsch Ballin**: Mijnheer de voorzitter! Het gaat hierbij om de vraag op welke wijze een dergelijke regeling wordt opgezet. Mijn invalshoek bij dit wetsvoorstel – dit geldt ook voor andere wetsvoorstellen tot verbetering van het Wetboek van Strafvordering – is dat wij hieraan zodanig geprobeerd hebben, gestalte te geven, dat er waarborgen moeten zijn, maar geen keurslijven die in bepaalde situaties een goede opsporing en vervolging, een goede criminaliteitsbestrijding in de weg staan. Waarborgen zijn volop aanwezig: verplichte inschakeling van de rechter binnen deze termijn en er wordt bij de opsporing en vervolging rekening gehouden met de variëteit van het leven. Hierbij kunnen zich situaties voordoen waarin inderdaad de dringende noodzakelijkheid – de formulering wordt als het ware herbevestigd door de wetgever – zich voordoet. Er kunnen bijvoorbeeld meer verdachten in het spel zijn. Hierbij kan de behoefte bestaan om parallel te verhoren. Het zou kunnen gaan om een situatie waarin de medewerking van de verdachte zo gering is, dat men nog niet toe is aan het moment van al dan niet bewaring vorderen. Tenslotte is het niet geven van medewerking niet zonder meer bepalend voor de conclusie dat er bewaring moet volgen. In die situatie moeten we ook een oneigenlijke discussie over al dan niet bewaring vorderen voorkomen. We moeten de mogelijkheid hebben dat met een voortgezette verzekeringstelling, met het te baat nemen van opsporingsgegevens die ook uit andere bron kunnen komen – bijvoorbeeld uit het verhoor van anderen – deze verzekeringstelling echt aan haar doel beantwoordt en er dan een verantwoord beslissing over de bewaring plaatsvindt.

Zoals ik aan het begin van mijn antwoord in eerste termijn ook zei, moet je voor de bewaring de rechter niet te veel en niet te weinig adieren. In de opsporing en de vervolging heb je te maken met een grote verscheidenheid van zaken, een grote verscheidenheid ook in houdingen van verdachten. Daarom is het van belang om die waarborg te hebben. Dat is de consequentie

die het Brogan-arrest en het Europese verdrag tot bescherming van de rechten van de mens in onze eigen Grondwet verbinden. Maar maak hier geen keurslijf van. Houd de mogelijkheid van een verlenging van de verzekeringstelling in de wet.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: De heer Kohnstamm zal nog een amendement indienen. Ik neem aan dat dit amendement vandaag of morgen zal worden ingediend en dat de indiening ervan niet zal nopen tot een heropening van de beraadslaging.

Ik stel voor, aanstaande dinsdag te stemmen.

Daartoe wordt besloten.

Sluiting 22.50 uur

Lijst van ingekomen stukken, met de door de voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1. een koninklijke boodschap, ten geleide van het volgende voorstel van (rijks)wet:

Wijziging van de Rijkswet op het Nederlanderschap (23594, R1496).

Deze koninklijke boodschap, met de erbij behorende stukken, is al gedrukt en rondgedeeld;

2. de volgende brieven:

twee, van de minister van Buitenlandse Zaken, te weten: een, over de situatie van de mensenrechten in Indonesië (21662, nr. 2); een, ten geleide van een Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Slovenië inzake internationaal vervoer over de weg (23595);

een, van de minister voor Ontwikkelingssamenwerking, ten geleide van een overzicht van internationale evaluaties aangaande componenten van multilaterale hulpverlening waarin Nederland participeert (23400-V, nr. 56);

een, van de ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken, over het instellen van een bijzondere onderzoekscommissie, die zich zal gaan buigen over de problematiek inzake de opheffing van het

Lijst van ingekomen stukken

interregionaal rechteercheteam Noord-Holland/Utrecht (23593, nr. 2);
een, van de minister en de staatssecretaris van Justitie, ten geleide van een beleidsnota over het gevangenissewzen (22999, nr. 10);
een, van de minister van Binnenlandse Zaken, over de schade-afwikkeling van de wateroverlast te Limburg (23564, nr. 4);
een, van de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, over de besluitvorming over de motie-De Cloe/Van der Hoeven die de Kamer op 30 november 1993 heeft aanvaard en waarin de regering verzocht wordt te onderzoeken of alsnog de investeringsimpuls conform het bestuursakkoord Rijk-VNG toegekend kan worden (23400-VII, nr. 27);
een, van de minister van Onderwijs en Wetenschappen, over het advies Revisiecommissie Beroepsgerichte VBO-vakken (23085, nr. 4);
twee, van de minister van Defensie, te weten:
een, over de evaluatie door de NAVO van de controle op de naleving van het vliegverbod boven Bosnië-Herzegovina (22181 nr. 71);
een, over het stationeren van een aantal F-16's op Curaçao (23400- X, nr. 40);
een, van de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, over de beschikbaarheid van bouwlocaties en voortgang van de woningbouw (23400-XI, nr. 39);
een, van de minister van Verkeer en Waterstaat, over een verhoging van de maximum rijsnelheid voor autobussen tot 100 km/uur (23400-XII, nr. 40);
een, van de staatssecretaris van Economische Zaken, over het Besluit subsidie exportfinanciering (20527, nr. 26);
twee, van de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, te weten:
een, ten geleide van de hoofdlijnen Grieks voorzitterschap EG (21501-16, nr. 98);
een, ten geleide van een brief aan de minister van Economische Zaken betreffende de problemen in de glastuinbouw (23596, nr. 3);
een, van de staatssecretaris van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, ten geleide van een reactie op het rapport "Natuurbeheer door Particulieren, een betaalbaar alternatief" (22880, nr. 8);

een, van de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, over het plan van aanpak Nationaal Circuit Zandvoort (23400-XVI, nr. 75).

Deze brieven zijn al gedrukt en rondgedeeld;

3. de volgende brieven:

een, van de minister van Defensie, ten geleide van het boekwerkje "Financiële Kernegevens Defensie", uitgave januari 1994;
drie, van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, te weten:
een, ten geleide van het advies van de Commissie arbeidsomstandigheden van de SER van 8 december 1993, met betrekking tot het ontwerp-Bouwprocesbesluit Arbeidsomstandighedenwet;
een, ten geleide van de reactie van de Stichting van de Arbeid en de Nederlandse Zorgfederatie inzake de problematiek van de gewetensbezwaarden in de gezondheidszorg;
een, ten geleide van een rapportage van een onderzoek naar (on)gelijke behandeling van mannen en vrouwen in CAO's, verricht door de Dienst Collectieve Arbeidsvoorwaarden;
een, van de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, ten geleide van een verslag van een onderzoek naar de maatschappelijke participatie van vrouwen: "Het maatschappelijk tekort".

De voorzitter stelt voor, deze brieven door te zenden aan de betrokken commissies ter afdoening en niet te drukken;

4. de volgende adressen:

een, van J.P. van der Wal sr. te Blijham, met betrekking tot toepassing artikel 15, eerste lid, letter b Wet Belastingen van Rechtsverkeer;
een, van de heer en mevrouw M. Tanouti te Amsterdam, met betrekking tot kwijtschelding van aanslagen inkomstenbelasting en premieheffing over 1990 t/m 1992;
een, van H.J.M. Schipper te Hengelo, met betrekking tot een verzoek om herziening van een beschikking huursubsidie;
een, van M.J.W. Schlomm te Doetinchem, met betrekking tot terugvordering van teveel ontvangen huursubsidie;
een, van J.T. Tijms te Westerbork, met betrekking tot kwijtschelding van een belastingschuld;

een, van A.C. v.d. Burgt Assurantiën BV te Oss, met betrekking tot motorrijtuigenbelasting;

een, van L. van Maaren te Poederoyen, met betrekking tot doorschuiving WIR-aanspraken;
een, van J.M. van Vliet te Hoorn, met betrekking tot een uitsmeerregeling;
een, van VOF Baggerman te Kerkdriel, met betrekking tot een naheffingsaanslag in de omzetbelasting;
een, van P.W. Berrevoets te Rotterdam, met betrekking tot een bezwaar tegen de voorlopige aanslag inkomstenbelasting 1993.

Deze adressen zijn in handen gesteld van de Commissie voor de verzoekschriften;

5. een brief van de Stichting Watersnood december 1993, over de wateroverlast december 1993.

Deze brief ligt op de griffie ter inzage. Kopie is gezonden aan de betrokken commissie;

6. de volgende brieven:

een, van W. Vos, over een nationale feestdag van de politiek;
een, van J.J. de Goede, over het oprichten van een Organisatie van Nederlanders ter verkrijging van dezelfde rechten zoals niet-Nederlanders deze in Nederland genieten.

Deze brieven liggen op de griffie ter inzage.